

Diplomová práce

2012

Lucie Pokorná

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

FILOZOFICKÁ FAKULTA

HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Spolek na podporu bydlící chudiny.
Reflexe chudých na počátku 19. století

Vedoucí práce: **doc. PhDr. Josef Grulich, Ph.D.**

Autor práce: **Lucie Pokorná**

Studijní obor: **Kulturní historie**

Ročník: **7.**

2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Libochovany, 15. prosince 2011

Lucie Pokorná

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji na tomto místě především doc. PhDr. Josefu Grulichovi, Ph.D. za vedení této diplomové práce spojené s mnoha podnětnými a cennými radami a připomínkami. Dále děkuji všem pracovníkům Státního oblastního archivu Litoměřice za vstřícný přístup. V neposlední řadě děkuji své rodině za trpělivost a podporu při zpracovávání této práce.

ANOTACE

Spolek na podporu bydlící chudiny. Reflexe chudých na počátku 19. století

Předkládaná práce se věnuje Spolku na podporu bydlící chudiny, který byl činný na začátku 19. století v Praze. Cílem práce bylo na základě archivních pramenů vytyčit hlavní cíle tohoto spolku a vymezit skupinu chudých, kteří od tohoto spolku získávali finanční a hmotné příspěvky. Základním metodologickým východiskem byly zvoleny historická demografie a mikrohistorie.

První kapitoly přibližují působení buquoyského chudinského spolku v jižních Čechách na konci 18. století. Získané informace umožňují srovnání se Spolkem na podporu bydlící chudiny v Praze. Zároveň je shrnuta problematika chudinské péče v 18. století v Praze.

Na základě výzkumu zakládající listiny a výročních zpráv byla reflektována činnost Spolku na podporu bydlící chudiny. Cílem výzkumu bylo přiblížit chudinskou péči na počátku 19. století, která fungovala na území Čech. Dalším cílem bylo na základě analýzy evidenčních pramenů přiblížit postavení chudého ve společnosti. Poslední kapitola měla za úkol na základě mikrohistorických příkladů představit sebereflexi chudého.

NOTICE

The Local Paupers Support Association. Reflection of the Paupers in the early 19th century

Diploma Thesis deals with The Local Paupers Support Association that existed at the beginning of the 19th century in Prague. Based on archival sources Diploma Thesis presents main objectives of the above mentioned Association and determines categories of those who received financial and material allowances and benefits from the Association. Historical Demography and Microhistory are the methods used for the study.

The first chapters compare how The Buquoy Paupers Association that existed in the south Bohemia and The Local Paupers Support Association in Prague carried out their functions at the end of the 18th century. The study introduces depiction of the Prague Paupers in the 18th century.

The Local Paupers Support Association functions are reflected by the analysis of the association charter and the annual reports. The objective is to describe how the paupers were tended at the beginning of the 19th century in the Bohemian area. The other objective is, based on historical evidence analysis, to present a social position of the paupers and their depiction. Last chapter brings microhistorical examples that give the paupers self - reflection.

OBSAH

I.	ÚVOD	7
I. 1.	Vymezení tématu	7
I. 2.	Metodologická východiska	10
I. 3.	Charakteristika literatury a pramenné základny	12
II.	OTÁZKA CHUDINSTVÍ V 18. STOLETÍ	19
II. 1.	Ústav pro péči o chudé hraběte Jana Nepomuka Buquoye	19
II. 2.	Chudinská otázka v Praze v 18. století	27
III.	SPOLEK NA PODPORU BYDLÍCÍ CHUDINY	38
III.1.	Zakládající listina: norma a skutečnost	38
III. 2.	Každodennost Spolku na podporu bydlící chudiny	47
IV.	PRAHA A CHUDÍ NA POČÁTKU 19. STOLETÍ	58
IV. 1.	Urbanizační poměry	58
IV.2.	Situace chudých na počátku 19. století	61
V.	SOCIÁLNÍ STRUKTURA CHUDÝCH NA POČÁTKU 19. STOLETÍ V PRAZE	69
V.1.	Zastoupení chudých z hlediska pohlaví	69
V.2.	Reflexe stáří a zchudnutí	75
VI.	SEBEREFLEXE CHUDÝCH V ŽÁDOSTECH O PODPORU	83
VII.	ZÁVĚR	89
VIII.	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	94
VIII. 1.	Prameny nevydané	94
VIII. 2.	Prameny vydané	94
VIII. 3.	Literatura	94
IX.	SEZNAM ZKRATEK	99

I. ÚVOD

I. 1. Vymezení tématu

Předmětem diplomové práce se stala dobročinná chudinská péče a chudí na počátku 19. století v Praze. Na základě zpracování reprezentativního vzorku archivních pramenů jsou přiblíženy činnosti Spolku na podporu bydlící chudiny v rozmezí období 1801 – 1819.¹ Práce vychází hlavně z evidenčních pramenů, které jsou vyhodnoceny prostřednictvím statistiky.

Praha na počátku 19. století procházela novým uspořádáním, v roce 1784 došlo ke sloučení čtyř pražských měst. Za vlády Marie Terezie a Josefa II. byly provedeny reformy, které zásadně zasáhly do života obyvatel Prahy.² Díky těmto změnám se podstatně změnila struktura společnosti.³ Jedním z hlavních důvodů těchto změn bylo zrušení nevolnictví v roce 1781. To mělo za následek příliv venkovského obyvatelstva do Prahy a zároveň uvolnilo pracovní síly pro manufaktury. Na počátku 19. století byla tedy evidentní již určitá migrace obyvatel, přestože k urbanizaci a industrializaci měst docházelo až v druhé polovině 19. století.

Jedním z badatelských úkolů diplomové práce bude představení buquoyského chudinského ústavu, který vznikl na jihu Čech v sedmdesátých letech 18. století. Hlavním důvodem nástupu tohoto spolku bude další srovnání se samotnou činností Spolku na podporu bydlící chudiny. Lišila se chudinská péče na venkově a ve městě v přístupech k chudým? Jednalo se o totožné instituce? Na jakých základech byla položena tato péče? Snaha o postihnutí této problematiky vychází také z předpokladu, že chudinská péče v jižních Čechách byla ojedinělým případem, který se vymykal v přístupech k chudým během novověku. Jestliže nebyla tato péče standardním jevem,

---

¹ Státní oblastní archiv (dále SOA) Litoměřice, Soukromý spolek na podporu bydlící chudiny, Praha 1801 - 1819.

² Praha jako sídelní město zemských úřadů prožívala přerod státní správy, bylo zrušeno kolegium pražských místodržících v roce 1749, zřízena královská reprezentace a komory, v roce 1763 došlo ke zřízení českého zemského gubernia. V Praze vznikly nové soudní instituce - soud zemský a soud apelační. Nejdůležitějším krokem bylo nařízení z 12. února 1784 - dosavadní čtyři pražská města byla spojena v jediný celek s jednotným magistrátem. Okrajově se dotkly Prahy patenty z konce tereziánského období a z roku 1789 patent berní a urbaniální, město zasáhlo také zrušení nevolnictví z roku 1781. Reformy se dotkly i církevní správy, od roku 1783 - 1789 byly rušeny kláštery po celé habsburské monarchii. Došlo i k zásahům do chudinské péče. Blíže: Marie Pavlíková, *Josefínská Praha*, PSH 4, Praha 1967 - 1968, s. 85 - 110.

³ Společnost se změnila co do počtu obyvatel, tak i strukturou. Zatímco v polovině 18. století měla Praha 59 000 obyvatel, na začátku 19. století to bylo již 74 508 obyvatel. Zdena Pelikánová – Nová, *Lidnatost Prahy v 18. a první čtvrti 19. století*, PSH, 1967 – 1968, s. 33.

tak v čem se lišila? S tím bude souviset postihnutí chudinství během 18. století v Praze. To bude mít za úkol postihnout změny v chudinské péči během jednoho století. Změnila se struktura této péče? Byly změny efektivní? Jakým způsobem byla řešena problematika chudých?

S postihnutím chudinské péče během jednoho století úzce souvisí názor veřejnosti na skupinu chudých obyvatel. Pozornost bude věnována změnám nahlížení veřejnosti na chudé z hlediska dějin mentalit. Změnil se pohled veřejnosti s odstupem času na chudé? Jestliže ano, byla tato změna pokrokem k zlepšení chudinské péče? Jak vůbec veřejnost vnímala tuto skupinu lidí? Částečně napomůže tomuto bádání komparace naučných slovníků,⁴ kde bude pozornost věnována termínům chudý, pauper a pauperismus. Jednalo se o stejné definice, nebo se autoři rozcházel ve výkladu tohoto pojmu? Jak vůbec definují tuto skupinu obyvatelstva? Chudí vystupovali v dějinách vždy na okraji společnosti, proto definice, které jej svým způsobem vyčleňují na toto místo, jsou dalším příkladem určitého náhledu veřejnosti na tuto skupinu. Je možné využít výkladové slovníky pro postihnutí názoru veřejnosti na tyto osoby? Jsou vůbec adekvátním pramenem pro zpracovávání chudinské problematiky?

Na základě rozboru zakládající listiny⁵ bude provedena strukturální analýza, která má za úkol představit normu a skutečnost jednání Spolku na podporu bydlící chudiny. Byla dodržována nařízení, která zakládající listina stanovovala? V jaké míře se rozcházel? Samozřejmě bude kladen důraz i na aspekty samotné zakládající listiny. Konkrétně jakým způsobem uchopila problematiku chudinské péče z hlediska přístupů k samotným chudým. Kdo z veřejnosti byl činný v rámci pomoci chudých? Koho se podpora týkala? Existovala nějaká omezení a podmínky pro poskytnutí příspěvku?

Hodnoty, které zakládající listina stanovovala, mohly svým způsobem omezovat samotnou činnost spolku. Proto bude věnována pozornost výročním zprávám, které reflektují období 1809 – 1819.⁶ Jejich výpovědní hodnota bude využita pro představení samotné činnosti spolku. Prosperoval Spolek na podporu bydlící chudiny? V rámci jakých projektů se angažoval pro získávání prostředků pro chudé? Byly tyto činnosti nezištné nebo z toho měl někdo prospěch? Předpokladem je, že tento spolek se

---

⁴ Pro komparaci bylo vybráno několik naučných slovníků: *Ottův slovník naučný. Ilustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*, díl 5, Praha 1897; Jakub Malý - František Ladislav Rieger (edd.), *Slovník naučný*, sv. 2, Praha 1863; *Komenského slovník naučný*, sv. 5, Praha 1938; František Ladislav Sitenský (ed.), *Hospodářský slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie veškerého hospodářství polního, zahradního i lesního, jakož i průmyslu hospodářského*, díl 2, Praha 1909.

⁵ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0012, kart. 10.

⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 0012 – 0018, kart. 10.

pohyboval na hranici bankrotu. Jeho statut dobročinnosti ho stavěl do závislého postavení, kdy byl odkázán pouze na finanční příspěvky přispěvatelů. S tím souvisí i samotný rozbor přispěvatelů se snahou přiblížit obraz veřejnosti, která se podílela na charitativních cílech. Přispívali spolku pouze některé společenské třídy? Byla veřejnost nakloněna takovéto formě charity, že poskytovali příspěvky i chudší občané města? Jakou formou přispívali přispěvatelé? Vzešla tato snaha přímo od nich nebo byli požádáni? Dobročinnost byla ovlivněna i dobovou situací, proto bude věnován důraz na toto dění a jeho ovlivnění na působení spolku. V jaké míře se dotkl bankrot v roce 1811 činností této instituce? Hrozilo mu zániknutí? Měly vliv napoleonské války a jejich konec na působení tohoto sdružení?

Jedním z dalších hlavních cílů diplomové práce bude historicko - demografický výzkum chudých na základě rozboru evidenčních pramenů.⁷ Mezi první úkoly bude patřit snaha zmapovat bydliště této skupiny obyvatel po Praze. Jaký byl obraz města na počátku 19. století? Měl jeho vzhled a řád vliv na chudší obyvatele? V jakých čtvrtích chudí bydleli? Byl tento jev náhodný nebo se jednalo o snahu je eliminovat pouze na jedno místo ve městě? Předpokladem při zpracování této topografie Prahy bude domněnka, že chudí byli eliminováni při okrajích Prahy. Tento stav byl zřejmě zapříčiněn z důvodu snahy o zlepšení vzhledu Prahy a hygienických podmínek. Se zmapováním chudých po Praze souvisí také možnost jejich migrace po Praze. Pohybovali se chudí po Praze? Mělo to nějaký účel? Vzhledem k životním existenčním podmínkám těchto lidí není pravděpodobné, že by po Praze migrovali, jelikož by to znamenalo najít si nové bydlení a přestěhovat se. Tento čin s sebou přinášel další finanční zatížení, na něž by chudí zřejmě neměli prostředky.

Reflexe chudých bude mít za úkol přiblížit obraz této společenské skupiny na počátku 19. století. Pozornost bude věnována skladbě a poměrnému zastoupení žen a mužů v této skupině. Kdo převládal v této vrstvě? Muži či ženy? Jestliže jedno z pohlaví převládalo nad druhým, tak co bylo příčinou tohoto jevu? Nadále bylo cílem zjistit konkrétní údaje o chudých. Jednalo se o zaměstnance, nemocné, vdovy a vdovce? V jakém věkovém rozhraní byli evidováni tito žadatelé? V rámci zpracování seznamů bude zpracována také snaha o postihnout reflexe stáří a zchudnutí. Měl vliv vysoký věk na existenční podmínky chudých? Jakým způsobem je omezovalo stáří? Co předcházelo

---

⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 0026, kart. 12.

zchudnutí? Byl tento stav ovlivněn více faktory? Jaké obranné strategie volili chudí proti zchudnutí?

Životní osudy těchto lidí nabízí celou řadu otázek, i když některé je nemožné zodpovědět. Absence pramenů osobní povahy staví badatele do pozice čerpat tyto informace od třetí osoby, která je zaznamenala. K těmto pramenům lze připočítat i žádosti o podporu, které byli předkládané Spolku na podporu bydlící chudiny. Samotné pocity stavu ohrožení, pocit bezmocnosti, pohnutky, které ovlivňovaly jejich rozhodování zjistit nelze. Na základě rozboru těchto písemností bude přiblížen stereotypní obraz chudých, přičemž bude kladen důraz na důvody žádostí. Jakými prostředky na sebe chudí upozorňovali? Cílem tohoto výzkumu bude představit individuální situace chudých a postihnout jejich sebereflexi. Byl vůbec tento jev možný? Uvědomovali si svou situaci a postavení chudí, kteří žádali o příspěvky?

Z celkové koncepce diplomové práce bude vyplývat snaha o postihnutí vývoje myšlenkových změn nazírání na chudé ze strany veřejného mínění, problematiku dobročinných spolků na základě přiblížení činností buquoyského spolku na venkově a Spolku na podporu bydlící chudiny ve městě. V neposlední řadě má diplomová práce představit reflexi chudých s důrazem na sebereflexi chudého. Tyto předkládané úkoly mají za úkol proniknout do problematiky chudých a vytyčit hlavní směry badání při snaze postihnout tuto skupinu obyvatel a chudinskou péči. Bude toto uchopení tématu možnou alternativou při dalším bádání?

I. 2. Metodologická východiska

V rámci diplomové práce bylo využito několik metodologických přístupů. Tyto přístupy jsou však omezené pramennou základnou. Historická demografie vznikla po druhé světové válce jako interdisciplinární obor. V souvislosti se školou *Annales*⁸ se jednalo o reakci na velké dějiny a snahu o omlazení dějin. Za zakladatele tohoto vědního oboru jsou považováni Louise Henry a Michel Fleury.⁹ V českém prostředí se začala historická demografie objevovat v 60. letech 20. století.¹⁰ Zhruba od 70. let 20. století se tematický okruh historické demografie začal rozšiřovat o problematiku složení rodin,

---

⁸ *Annales* je původně název historického časopisu, zakladatelé tohoto hnutí byli Lucien Febre a Marc Bloch, blíže Petr Burke, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004.

⁹ Jejich práce se zabývají rekonstrukcí rodin, které sledovali na základě matričních údajů ve farnosti Crulai ve Francii, TAMTÉŽ, s. 52-53.

¹⁰ V roce 1967 vyšlo první číslo časopisu *Historická demografie*. Oproti zahraničí mělo české prostředí dvacetileté zpoždění. S činností tohoto časopisu jsou spojována jména jako například Eduard Maur či Pavla Horská.

jednotlivých domácností a byl kladen stále větší důraz na individualizaci. V současné době je v historické demografii stále větší příklon k sociálním dějinám, což umožňuje pochopit vývoj jednotlivých sociálních vrstev.¹¹

Historická demografie byla využita při práci se seznamy chudých. Na základě zpracování těchto seznamů byly vytvořeny tabulky, které rozlišují chudé podle pohlaví, věku a povolání, popřípadě nemocí. Tato metoda byla nejlepším způsobem, jak toto téma uchytit a nadále jej analyzovat.

Sociální dějiny jsou historickou disciplínou, která se zabývá studiem lidské společnosti z hlediska sociálních procesů, trendů, struktur a jevů. Tyto dějiny se programově zabývají všemi sociálními vrstvami společnosti, přičemž vymezení společenské struktury je jednou z jejich hlavních úloh. V neposlední řadě zkoumají i hodnotové žebříčky jednotlivých společenských skupin. Právě historická demografie je jednou z metod, která napomáhá při studiu sociálních dějin.¹² Na základě těchto skutečností byly analyzovány údaje o chudých a byla věnována pozornost znakům, které tato společenská skupina měla a co je definovalo.

Komparativní metoda¹³ je jedním z dalších východisek, které byly využity při psaní této diplomové práce. Prostřednictvím srovnání byly představeny dva zaopatřovací ústavy, které se věnovaly chudinské péči.¹⁴ Dále byla využita srovnávací metoda při porovnání s jinými městy, kde působily chudinské ústavy. V rámci těchto srovnání byl částečně nastíněn i vývoj této péče v druhé polovině 19. století.¹⁵ Nadále byly v rámci srovnání představeny i výroční zprávy Spolku na podporu bydlící chudiny.

Mikrohistorii je „nutné chápat především jako vědu o skutečném životě“. Hlavním přínosem mikroanalýzy je vždy nutné spatřovat především v možnosti objasnění historické příčiny určitého jevu pouze na úrovni malých skupin.¹⁶ Některé kapitoly

---

¹¹ Josef Grulich, *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a České republice po roce 1950*, HD 2, 2002, s. 123 - 146.

¹² Ve své podstatě jsou sociální dějiny mezní disciplínou, která výrazně spolupracuje s hospodářskými dějinami, sociologií, ale i s antropologií, historickou statistikou či historickou geografii. Blíže: Zdeněk Jindra, *Úvod do studia hospodářských a sociálních dějin*, Praha 1997, s. 8 - 50.

¹³ Užití komparativní metody předpokládá v samotném úvodu vyjasnění několika otázek: definování objektu komparace, určení cíle komparace, stanovení kritéria komparace a určení vztahu komparativního postupu k časové ose; blíže: Václav Bůžek, *Úvod do studia historie*, České Budějovice 1994, s. 62 - 63.

¹⁴ K tomu poslouží zpracovaný Spolek na podporu bydlící chudiny a buquoyský chudinský ústav, který působil na panstvích hraběte Jana Nepomuka Buquoeye na konci 18. století.

¹⁵ K tomuto srovnání byly využity dvě práce, které se věnují chudinským otázkám ve městech Humpolce a Tábora. Markéta Musilová, *Péče o chudé a potřebné v Humpolci v letech 1850 - 1945*, Pardubice 2011. Jaroslava Tkadlecová, *Chudinská péče v Táboře v letech 1850 - 1914*, Brno 2011.

¹⁶ Josef Grulich, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, 2001, s. 519 - 528.

prolínají právě mikrohistorické sondy, na základě kterých jsou přibližovány samotné osudy jednotlivců nebo rodin. Tyto osudy zmapovaly situaci chudých v mnohem přesnějším světle než z pohledu makrohistorického.

Dějiny mentalit zkoumají jednotné strategie určitých sociálních skupin, jejich hodnotové systémy a postoje. Mohou zkoumat venkovskou i městskou společnost, lidové i elitní skupiny obyvatelstva. Historikové, kteří se zabývají studiem dějin mentalit, často spolupracují s demografickými statistikami. Tato metoda byla využita ve snaze přiblížit změnu nazírání společnosti na chudé.

Dalším využitým metodologickým východiskem je historická antropologie, která se v dějinách snaží nalézt „konkrétního člověka s jeho jednáním, myšlením, pocity a utrpením“.¹⁷ Jako hlavní metodologické východisko byla využita ve snaze postihnout sebereflexi chudých v kombinaci s mikrohistorickými příklady.

I. 3. Charakteristika literatury a pramenné základny

Dějiny chudinství stojí doposud na pokraji zájmu historiků, tomuto tématu není věnována taková pozornost jako například dějinám vyšších vrstev společnosti. V evropském prostředí vzniklo několik prací, které je zapotřebí zmínit. Nejznámější z nich je práce *Slitování a šibenice* od Bronislava Geremka.¹⁸ Tato studie sleduje tři základní problémy - představy společnosti o marginálních skupinách a diferenciovaný vztah vůči nim, sociální, ekonomický a kulturní život skupin obyvatelstva na okraji společnosti i marginalizaci jednotlivců a jako poslední vytváření stereotypních obrazů a představ o těchto skupinách v literatuře, kultuře a veřejném mínění. Dále v centru zájmu historiků stojí strukturální příčiny chudnutí, ekonomické mechanismy, které bídu vyvolávaly, i společenské předsudky, jež postavení nejnižší vrstvy často výrazně ovlivňovaly.¹⁹

Badatelská společnost se na chudinskou otázku zaměřuje zejména z pohledu marginalizace, jedná se o postupné odsouvání jednotlivců nebo skupin na okraj

---

¹⁷ Richard van Dülmen, *Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly*, Praha 2002, s. 11.

¹⁸ Bronislav Geremek, *Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství*, Praha 1999.

¹⁹ Především Martin Rheinheimer, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450 - 1850*, Praha 2003; Robert Jütte, *Poverty and deviance in early modern Europe*, Cambridge 1994; Hannes Stekl, *Soziale Sicherung und Soziale Kontrolle. Zur österreichischen Armengesetzgebung des 18. und 19. Jahrhunderts*, in: Bericht über den 14. österreichischen Historikertag in Wien, Wien 1979, s. 136 - 151; Wolfram Fischer, *Armut in der Geschichte*, Göttingen 1982; ve Spojených státech amerických vychází také periodikum *Journal of poverty*, které se věnuje moderním tématům a problémům, která jsou spojena s chudobou v celém světě.

společnosti.²⁰ V souvislosti s tímto tématem se do popředí dostávají cikáni, tuláci, žebráci, ženy na okraji společnosti a zběhlí poddaní. Historikové si pokládali otázky, proč se tito lidé ocitli na útěku, jak vypadaly jejich střety s usedlou společností a jaké volili osobní, únikové a obranné strategie. Další otázky se týkaly jejich partnerského a přátelského života a faktorů, které je ovlivňovaly. Toto téma je často uchopené na základě studia trestně právních pramenů.²¹

Ze zahraničních prací by bylo možné vyzdvihnout práci Wolframa Fischera *Armut in der Geschichte*, která zachycuje vývoj chudinství a pohled na chudé od středověku do 20. století. Tato práce je v mnohém přínosná, jelikož se autor věnuje i otázkám vývoje výdělku nižších vrstev a fenoménu stáří v 19. století.²² Autor tvrdí, že tyto aspekty byly jedním z nejzávažnějších důvodů zchudnutí.

Samotné studium chudiny bez marginálních a kriminálních otázek se v českém dějepisectví omezuje pouze na několik prací a článků ve vědeckých časopisech. Fakt, že je tomuto předmětu bádání věnována minimální pozornost, může souviset s nezajímavostí tohoto tématu. Badatelská společnost zatím nevyhodnotila toto téma tak zajímavým, aby mu byla věnována větší a pravidelnější pozornost.

Jako jeden z prvních na problematiku chudých v Praze upozornil František Graus. *Chudina městská v době předhusitské* zachycuje sociální dějiny pražské chudiny. Na základě rozboru úředních i soukromých pramenů přibližuje toto dílo městskou chudinu ve středověku, konkrétně do roku 1419.²³ Nevýhodou je, že práce je marxistická a vychází z koncepce třídních bojů, tudíž danou metodologií nebylo možné uplatnit v diplomové práci. Mezi podnětné studie zabývající se otázkou chudiny patří práce věnující se chudinskému ústavu na buquoyském panství, který vznikl v 70. letech 18. století.²⁴ Práce Margaret Buquoyové se zaměřují z velké části na životopisné údaje

---

²⁰ Petr Burke, *Žebráci, šarlatáni, papežové. Historická antropologie raně novověké Itálie, eseje o vnímání a komunikaci*, Jinočany 2007; Richard van Dülmen, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích, nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003.

²¹ Jaroslav Dibelka, *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650 - 1750)*, ČČH 106, Praha 2008, s. 19 - 53; TÝŽ, *Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007, s. 315 - 332; Pavel Himl, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007; Daniela Tinková, *Kde začíná a končí okraj? K otázce dekriminalizace v osvicenské době*, in: Václav Bůžek – Pavel Král, *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526 - 1740)*, České Budějovice 2006, s. 569 - 572.

²² Wolfram Fischer, *Geschichte*, s. 63-76.

²³ František Graus, *Chudina městská v době předhusitské*, Praha 1949.

²⁴ Hermann Zeithofer, „*Arbeit und Alter in ländlichen Gessellschaften der Frühen Neuzeit. Die Erwerbstätigkeit im Alter zwischen eigenem Besitz un den Zwängen einer „Ökonomie Auskommens“*“, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte. Arbeit im Lebenszyklus 1, 2008, s. 31 – 55; Alena

hraběte Jana Nepomuka Buquoye. Nastiňují celkovou koncepci činností chudinského ústavu, ale samotnému rozboru chudých se věnují minimálně. Při snaze o přiblížení této skupiny obyvatelstva je zapotřebí čerpat informace z díla *Arbeit und Alter in ländlichen Gesselschaften der Frühen Neuzeit. Die Erwerbstätigkeit im Alter zwischen eigenem Besitz un den Zwängen einer „Ökonimie Auskommens“* od Hermanna Zeitlhofera. Oba dva autoři přináší podnětné informace o buquoyském spolku, přesto při závěrečném srovnání je práce Hermanna Zeitlhofera v mnohém přínosnější. Důvodem je jeho kvalitní rozbor chudých, který přináší podnětné informace o této skupině lidí v jižních Čechách.

Chudinství se nedotýkalo pouze dospělé populace, ale postihlo i děti. Dětská problematika vstoupila do popředí badatelských zájmů od 60. let 20. století, paralelně s nástupem historické demografie a odklonem historiografie od dějin politických a hospodářských k dějinám sociálním a dějinám každodennosti.²⁵ V českém prostředí je zapotřebí zmínit práci *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914. Disciplinace jako součást ochrany dětství* od Martiny Halířové.²⁶ Práce přináší moderní pohled na problematiku sociální péče o děti a mládež, přičemž se soustřeďuje na oblast, která je v české historiografii částečně opomíjena, a tou je sociální patologie dětství.

Doposud však nevznikla komplexní práce, která by se zabývala celkovou koncepcí a strukturou sociální péče na prahu 19. století. V souvislosti s tématem chudinské péče vznikly zatím pouze studie lokální, které se zaměřují pouze na určitou oblast.²⁷ V regionálním měřítku jsou tyto studie podnětné ve snaze přiblížit sociální dějiny daného regionu. Při širším zhodnocení přinášejí lokální studie příspěvky pro další srovnání v kontextu s českým prostředím. Jedna z nejpřínosnějších prací je *Organizace*

Petráňová, *Venkovská chudina evidovaná v buquoyském zaopatřovacím zařízení v druhé polovině 18. století*, JSH 30, 1961, s. 114 – 134; Margarete Buquoy, *Das Buquoysche Armeninstitut-Vorläufer der staatlichen Fürsorge*, Zeitschrift für Ostforschung 31, 1982, s. 255 – 270; TÁŽ, *Hrabě Jan Buquoy. Sociální reformátor doby osvícenství*, Fedlkirchen-Westerham 2004; mezi další autory, kteří věnovali určitou pozornost tomuto ústavu, patří: Eduard Winter, *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy*, Praha 1945, s. 185 – 198; Alena Petráňová, *Venkovská chudina evidovaná v buquoyském zaopatřovacím zařízení v druhé polovině 18. století*, JSH 30, 1961, s. 114 - 134.

²⁵ Ze zahraničních prací lze zmínit hlavně Philippe Aries, *Geschichte der Kindheit*, Wien 1977.

²⁶ Martina Halířová, *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914. Disciplinace jako součást ochrany dětství*, Pradubice 2009.

²⁷ Jana Koutná, *Organizace chudinské péče ve lhenické farnosti*, ZS 11, 2004, s. 27 – 41; Tomáš Jelínek, *Žebráci v pražských městech r. 1712*, DP VII/2, 1987, s. 387 – 406; Olga Fejtová, *Chudinská sociální péče v Praze v období 1781-2000*, in: Václav Ledvinka (ed.), *Osm století pražské samosprávy*, Praha 2000, s. 133 – 138; Jaroslava Tkadlecová, *Chudinská péče*; Marie Pavlíková, *Josefínská Praha*, s. 104; Markéta Musilová, *Péče o chudé*; Jiří Pešek – David Šaman, *Chudina vinohradského okresu v letech 1885 - 1913*, PSH 20, 1987, s. 62 - 97.

chudinské péče ve lhenické farnosti. Tato studie přibližuje jak samotnou organizaci chudinské péče, ale i chudé, kteří byli podporováni a přináší tak celkový pohled na tuto problematiku v daném místě.

V popředí zájmů historiků stojí dějiny měst. Samotné zpracování dějin Prahy bylo uchopeno v několika rovinách.²⁸ O pražském obyvatelstvu informují jak čeští demografové, tak historikové, přičemž jejich práce přináší podnětné výzkumy.²⁹ Jedním z nejzávažnějších shrnutí populačního vývoje Prahy v době od skončení třicetileté války až do počátku 19. století stále zůstávají studie Václava Lívy³⁰ a Zdeny Pelikánové – Nové.³¹ Autorka přiblížila demografický rozbor pražské populace a ekonomický vývoj Prahy v období od skončení třicetileté války až do samého sklonku 18. století. Díky této studii byla objasněna dlouhodobá ekonomická stagnace města a s ní spojená stagnace populační. Důvodem těchto úpadků byla ztráta politického vlivu městského stavu po porážce stavovského povstání a ztráta rezidenčního postavení města včetně ekonomického poklesu.

Dějiny chudinství města Prahy byly sice částečně zpracovány,³² avšak ucelená studie chybí.³³ Jednou z nejdůležitějších prací je *Vývoj chudinství v Čechách v době josefínské* od Aleny Petráňové.³⁴ Tato studie přibližuje vývoj chudinské péče města Prahy do 80. let 18. století. Autorka se zabývá názory na chudinství tehdejší doby, věnuje pozornost zásahům panovníka a státu do uspořádání a správy chudinské péče. Nejpodnětnější je příspěvek k policejním chudinským ústavům, kdy autorka přibližuje organizaci výroby, postavení samotných chovanců a žebráky a tuláky v donucovací

---

²⁸ Samotnými dějinami města se zabýval: Josef Janáček (ed.), *Dějiny Prahy*, Praha 1968; TÝŽ, *Malé dějiny Prahy*, Praha 1968, Zdeněk Míka a kol., *Malé dějiny Prahy*, Praha 1998; TÝŽ, *Dějiny Prahy v datech*, Praha 1989; Václav Ledvinka – Jiří Pešek, *Praha*, Praha 2000; František Palacký, *Stručné dějiny Prahy*, Praha 1983; nadále jsou zpracovávány politické, kulturní či stavební dějiny Prahy. Jako autory můžeme například uvést Františka Ekerta, Emanuela Poche, Lýdii Petráňovou a další; v souvislosti s dějinami Prahy vychází Pražský sborník historický (PSH), Documenta Pragensia (DP) a Documenta Pragensia Monographia (DPM).

²⁹ Antonín Boháč, *Obyvatelstvo v Československé republice*, Praha 1935; Ludmila Kárníková, *Obyvatelstvo českých zemí 1754-1914*; Eduard Maur, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996; Ludmila Fialová, *Vývoj obyvatelstva Prahy v letech 1650-1800 na základě matrik*, HD 30, 2006, s. 219 - 276.

³⁰ Václav Líva, *Kolik obyvatelů měla Praha před třicetiletou válkou a po ní*, ČCH 42, 1936, s. 332 - 347.

³¹ Zdena Pelikánová - Nová, *Lidnatost*, s. 5 - 41.

³² Olga Fejtová, *Chudinská a sociální péče*; Tomáš Jelínek, *Žebráci*; je zapotřebí upozornit na sborník Documenta Pragensia XVI, Praha 1998, kde jsou publikovány studie uveřejněné na vědeckém zasedání s názvem „Ponížení a odstrčení“.

³³ O ucelenou studii se pokusili Antonín Pokorný, *1000 let chudinství v Praze. Letmý pohled zpět na jeden úsek kultury českého srdce*, Praha 1940; Josef Vlk, *Chudinství královského hlavního města Prahy*, Praha 1901; obě dvě práce je zapotřebí akceptovat s rezervou, jelikož chybí poznámkový aparát a kritický výběr pramenů.

³⁴ Alena Petráňová, *Vývoj chudinství v Čechách v době josefínské*, Praha 1958.

pracovně. Přestože je práce staršího data, je stále aktuální a přináší částečný obraz stereotypního chování chudých. Datum vydání této práce koresponduje s tvrzením, jak je toto téma pro badatelskou společnost nezajímavé, jelikož od 60. let 20. století nevyšla žádná další práce, která by se tomuto tématu věnovala v širším rozsahu. Je ale také pravděpodobné, že se autorka věnovala tomuto tématu v rámci společenské nálady, která v 50. letech 20. století panovala a pro kterou byla práce zaměřená na nejnižší sociální třídy přínosná a zajímavá.

Další možností, jak badatelsky uchopit chudé, bylo zaměřit se na vývoj zdravotnictví a hygieny, kde autoři chudým částečnou pozornost věnovali.³⁵ Chudinská péče v Praze byla do josefínských reforem úzce spojená s pražskými špitály,³⁶ během josefínských reforem se odpoutala od špitálů a vydala se jiným směrem.³⁷

Jedním z dalších cenných zdrojů informací se staly archivní prameny. Pramennou základnou předložené diplomové práce jsou spisy z fondu Soukromý spolek na podporu bydlící chudiny v letech 1801-1819. Mezi písemnosti využitě pro diplomovou práci patří zakládající listina, seznamy chudých, žádosti o podporu a výroční zprávy. I přes toto značné badatelské omezení byly tyto prameny zpracovány. Primárním zájmem bylo přiblížit obraz chudých, proto práce vycházela hlavně z evidenčních pramenů. Sekundárním zájmem bylo nastínění Spolku na podporu bydlící chudiny pro představu dobročinné péče na počátku 19. století. Téměř dvacetileté postihnuté období mělo sloužit jako reprezentativní vzorek pro částečné zpracování dobročinné péče.

Založení a počátky působení spolku představuje zakládající listina, která určuje pravidla pro působení spolku a vymezuje, ohraničuje chudého, kterému náleží příspěvek. Tato listina je několikastránková a psaná v německém jazyce. Díky ní je možné zjistit určitou dobovou normu, která byla aplikována při posuzování chudých. Na druhé straně je zapotřebí brát tuto písemnost s rezervou. Při práci s tímto pramenem je nutné si uvědomit, že vypovídá pouze o jakémsi vzorovém stavu věci a že skutečná reálná praxe mohla být naprosto odlišná. Mezi další využitě prameny patří tištěné

---

³⁵ Zejména je podnětná práce Ludmila Hlaváčová – Petr Svobodný, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999; nadále lze čerpat informace o chudých z prací: Titíž, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004; Jan Novotný, *Snahy o zlepšení životního prostředí, zdravotnictví a sociální péče v Praze ve druhé polovině 18. století*, DP 7, 1987, s. 425 – 432; Mirjam Moravcová, *Oděv jako ukazatel sociálních a hygienických poměrů nezámožných vrstev v Praze ve dvacátých až čtyřicátých letech 19. století*, DP 7, 1987, s. 435 - 441; Ludmila Hlaváčová, *Nemoci a zdravotní péče v dílech českých písmáků v druhé pol. 18. a první pol. 19. stol.*, ČL 63, 1963, s. 33 – 38.

³⁶ Ludmila Hlaváčová – Petr Svobodný, *Pražské špitály*, s. 56.

³⁷ Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 48 - 153.

prameny, konkrétně výroční zprávy.³⁸ Z počátku působení Spolku na podporu bydlící chudiny se tyto písemnosti nedochovaly. Zachované výroční zprávy však poskytují dostatečné informace o činnostech Spolku na podporu bydlící chudiny. Vypovídají o událostech z vydaného roku, evidují seznam přispěvatelů a získané prostředky. Zároveň tyto zprávy poskytují informace o členech, kteří se podíleli na činnostech této organizace.

Seznamy chudých patří mezi evidenční prameny. Jejich popisný charakter a pečlivě vedené záznamy v něm poskytují řadu cenných informací. Konkrétně tyto písemnosti evidují skutečnosti o chudém: jméno, číslo domu, ulice, místo narození, jak dlouho v Praze přebývá, rodinný stav, věk, zdravý, nebo nemocný, povolání, co brání výdělků, zdali má nezaopatřené děti, zdali má zámožné přátele a poskytnuté příspěvky – deky, otop na zimu, chléb nebo polévka. Tyto prameny se dochovaly z let 1812 a 1816 a jsou rozděleny podle farností.³⁹ Ne všechny jsou však důkladně vyplněné. Téměř ve všech seznamech chybí informace o příslušnosti, a to, zdali je chudý narozen v Praze a jak dlouho přebývá v tomto městě. Dále nejsou mnohdy uváděny poskytnuté příspěvky a bydliště. Tyto aspekty můžou vypovídat o tom, že pro zapisovatele nebyly tyto informace důležité a neuváděl je. Pro výzkum chudých byly využity informace, které v seznamech uvedené byly a které měly vypovídající hodnotu o této skupině obyvatelstva.⁴⁰ Při srovnání tohoto typu pramene s podobným dochovaným pramenem ve lhenické farnosti, vyplývá určitá podobnost.⁴¹ Je možné, že již byla zažitá určitá praxe v evidování těchto chudých, protože až na pár výjimek jsou tyto prameny téměř totožné. Přípisy ohledně hospodářství byly evidované ve lhenické farnosti z důvodu existence tohoto spolku na venkově.

---

³⁸ Výroční zprávy se dochovaly z let: 1809-1810, 1811-1812, 1813-1814, 1815, 1816-1817, 1818-1819; SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0013 – 0018, kart. 10.

³⁹ Jedná se o farní okrsky: Hradčany, P. Marie Sněžné, sv. Apolináře, sv. Jiljí, sv. Františka, sv. Havla, sv. Ducha, sv. Jindřicha, sv. Haštala, sv. Jakuba, P. Marie Vítězné, sv. Mikuláše, sv. Štěpána, Týnský, sv. Tomáše, sv. Víta, P. Marie, Vyšehradský; TAMTÉŽ, inv. č. 0026, kart. 12.

⁴⁰ Důraz byl věnován adrese, věku, rodinnému stavu, povolání a co brání ve výdělků.

⁴¹ Na seznamech chudých ve lhenické farnosti byly uváděny informace o chudém: „1. Odkud jest rodilý?, 2. Jakého věku? Dále děleno na muže a ženy, 3. Kde a v jakém Nru. Přebývá?, 4. Jméno a stav jeho hospodáře. Nro. Domu, 5. Kolik let již v této obci se zdržuje?, 6. Tento chudý jest: svobodný, vdovském (stavu), v manželství?, 7. Jméno a nemovitost jeho manželky? A neb jejího mrtvého manžela?, 8. Má děti? Pohlaví? Stáří dětí nebo věk?, 9. Jakou pomoc rodičové chudí od těch dětí mají neb právem mají dostati? Mají-li ty děti u sebe neb u dobrých přátel?, 10. Tento chudý jakou má nemoc nebo neduživost a od kterého času?, 11. Co by při své churavosti ještě denně sobě zasloužiti mohl?, 12. Odkudž až posaváde též se obživoval a jak se živiti může?, 13. Máli ten chudý vlastní prostředky apod.?, 14. Má byt – z platu, z povinnosti, z lásky, 15. Přiznaná porce.“ Jana Koutná, *Organizace*, s. 34.

Posledním využitým pramenem byly žádosti o podporu⁴², ve kterých chudí prostřednictvím pisatele žádají o příspěvek. Tyto žádosti zpřístupňují samotnou výpověď chudého, jaké jsou jeho existenční problémy a co potřebuje. Veškeré tyto písemnosti mají stejnou stylizaci. Vzhledem k hojnému počtu zachovaných žádostí byl vybrán určitý vzorek těchto žádostí, který byl následně analyzován.⁴³ Důvodem bylo, že některé žádosti byly stručnější a neměly téměř žádnou vypovídající hodnotu.

---

⁴² SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0023, kart. 11.

⁴³ Z celkového počtu sta žádostí byl vybrán vzorek třiceti žádostí.

II. OTÁZKA CHUDINSTVÍ V 18. STOLETÍ

II. 1. Ústav pro péči o chudé hraběte Jana Nepomuka Buquoye

Chudoba se nevyhýbala žádné z oblastí monarchie, vyskytovala se i na venkově. Za vlády císaře Josefa II. probíhaly reformy ve všech sférách státních složek,⁴⁴ tudíž se dotkly i otázky chudinství. Nebylo to jen stále silnější a uplatňující se hnutí osvícenství, ale také zájmy císaře, které vedly státní úředníky ke zlepšování sociální otázky péče o chudé. Z plánu na zlepšení této péče byl nejvýraznější návrh, který byl uplatněn na buquoyských panstvích v jižních Čechách.

Hrabě Jan Nepomuk Buquoy se narodil roku 1741 v Nových Hradech. Během studijních let⁴⁵ se dostal do styku s Karlem Jindřichem Seibtem,⁴⁶ který na něho působil v duchu tereziánského reformního katolicismu a vzbudil u něho velký zájem o školskou a chudinskou péči. Na jihočeském panství Kaplice vznikl roku 1772 vzor rakouské venkovské školy a od roku 1779 se měla buquoyská panství - novohradské, rožmberské, libějovické a několik menších statků stát východiskem péče o chudé na venkově.⁴⁷

Buquoyský chudinský ústav nebyl žádný chudobinec, nýbrž organizace, zřízená za účelem sbírání a rozdělení milodarů. Jejím cílem bylo podporovat skutečné chudé, odstranit žebrotu a soustředit se na poskytování podpory pokud možno všem potřebným. Veškeré tyto reformy uplatňované na těchto panstvích stavěly hraběte Jana Nepomuka Buquoye do pozice reformátora a osvíceného vladaře na svých panstvích. Jeho zájmy na zlepšení chodu jeho panství mohly mít však i jiné důvody. Jestliže panovala spokojenost mezi jeho poddanými a on byl v očích svých služebníků spatřován jako zachránce, mohla se tato situace odrážet i na chodu panství, které mohlo prosperovat.

Roku 1776 obdržel hrabě Jan Nepomuk Buquoy návrh svého archiváře Bernarda Josefa Spatziera⁴⁸ na organizovanou krejcarovou výpomoc nejpotřebnějším lidem

---

⁴⁴ Jednou z nejdůležitějších reforem bylo vydání Tolerančního patentu a Patentu o zrušení nevolnictví, další reformy znamenaly například rušení klášterů.

⁴⁵ Tato studijní léta jsou vymezena obdobím 1757 – 1762, kdy studoval na Karlo – Ferdinandově univerzitě; Margarete Buquoyová, *Hrabě*, s. 12.

⁴⁶ Karel Jindřich Seibt působil od roku 1763 na pražské univerzitě jako profesor estetiky, mravouky a pedagogiky. Vytvořil kolem sebe okruh nadšených žáků, z nichž vyrůstala osvícenská generace, blíže: Eduard Winter, *Josefinismus*, s. 180.

⁴⁷ TÝŽ, s. 185.

⁴⁸ Bernard Josef Spatzier se narodil dne 29. ledna 1745 jako nejstarší syn správce buquoyského panství Libějovice v Píseckém kraji. Když se stal hrabě Jan Nepomuk Buquoy majorátním pánem, zvolil si Bernarda Josefa Spatziera za svého tajemníka a nejužšího spolupracovníka, blíže: Margarete Buquoyová, *Hrabě*, s. 82.

na novohradském panství, jejichž počet nebezpečně vzrostl. Předběžné zjištění ukázalo, že tam živoří dvě stě šedesát tři lidí praceneschopných a sto dvacet jedna dalších, kteří mají velmi nepatrné výdělky.⁴⁹ Archivář Bernard Josef Spatzier doporučil přísné zkoumání „pravosti“ žebráctví, jestliže by byl dotyčný schopen pracovat, měla se mu opatřit práce. Toto doporučení bylo v duchu běžných středověkých metod.⁵⁰ Návrh v tu dobu zanikl díky otázkám reorganizace školství na panstvích.⁵¹

Teprve v zimních měsících byl archivář pověřen vypracováním nového plánu. V návrhu se odrážely myšlenky osvícenství a reformního katolicismu – tolerance vůči těm, kdo přijímají podporu, rovnost, systematizace a racionalizace, všeobecná solidarita a hlavně nové chápání farářů jako otců chudých a šířitelů osvěty mezi lidem. Hlavním organizátorem se mělo stát bratrstvo nazývané „*Společnost lásky k bližnímu*“. Tato společnost měla řídit dobrovolnou almuženskou péči. Faráři byli zároveň stanoveni jako představení chudinského ústavu. Měli za úkol kázáním v kostele činnorodě podporovat sbírání almužen a zároveň se měli podílet na evidenci chudých a klasifikaci stupně chudoby.⁵² Začlenění farářů do působení tohoto ústavu byl kladný čin, jelikož faráři měli vytvořený určitý vztah se svými poddanými a ti jim důvěřovali v mnohem větší míře než „cizím“ otcům chudých. Na druhé straně se mohlo jednat o jeden z taktických kroků. Chudinský ústav takto šetřil výdaje, jelikož „cizí“ pracovníci by zřejmě museli být odměňováni platem.

Dne 29. 12. 1779 byli svoláni faráři všech farností novohradského panství na přípravnou poradu před ustavením „*Společnosti lásky k bližnímu*“, kde byli seznámeni s návrhem jejích stanov. Schůze byla uzavřena usnesením, že faráři ohlásí založení nového chudinského ústavu z kazatelen dne 6. 1. 1780.⁵³ Členové se zavázali, že budou chudinský ústav finančně a svým působením podporovat. Hrabě Jan Nepomuk Buquoy se stal představeným „*Společnosti lásky k bližnímu*“ a zároveň si vyhradil vrchní dozor nad ústavem jako vrchnost se závazkem v případě potřeby nahradit prověřené peníze nebo zkažené naturálie.⁵⁴ Tato potřeba kontrolovat činnosti ústavu

---

⁴⁹ Alena Petráňová, *Venkovská chudina*, s. 115.

⁵⁰ Srov. Martin Rheinheimer, *Chudáci*. Autor popisuje vývoj chudinství a postavení „bohatého“ vůči „chudákovi“ ve středověku a na počátku novověku, které se vyvíjelo a vytvářelo odlišné situace přidělování almužen. Během středověku bylo udílení almužny v duchu s náboženstvím, často bylo i nakazováno, almužna náležela každému, kdo žebrol. Postupně na rozmezí středověku a novověku se almužna udílela již pouze těm, kteří byli praceneschopní a dávali to viditelně najevo.

⁵¹ Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 116.

⁵² TAMTÉŽ, s. 117.

⁵³ TAMTÉŽ.

⁵⁴ Margarete Buquoyová, *Hrabě*, s. 95.

mohla souviset s určitým vývojem této organizace. Jakmile by vznikly nějaké komplikace, byl zřejmě hrabě Jan Nepomuk Buquoy připraven situaci řešit a snažit se vylepšit vydaná opatření. V praxi však k žádnému zlepšení nedošlo.

Bratrstvo „*Společnosti lásky k bližnímu*“ navazovalo na obvyklé projevy barokní tradiční lidové zbožnosti. Například měli vlastní knihu bratrstva, výroční oslavy s procesím a mší, zádušní mše za zemřelé členy, vlastní odznak, udílení odpustků a vlastního patrona pro každý chudinský okres.⁵⁵ Lidové baroko bylo vždy opožděné a z elitního hlediska neúplné. Jeho plný rozkvět se dostavil v době, kdy intelektuální vrstvy tuto zbožnost opouštěly.⁵⁶

Dosavadní četná opatření a státní zásahy do chudinství byly málo účinné, neboť nedovedly v lidech odstranit předsudek, že nejsou odpovědni za vymýcení žebroty. Tímto faktem odůvodňovali zakladatelé svůj úmysl založit chudinský ústav. „*Společnost lásky k bližnímu*“ se sama řídila záměrem ulehčit všem potřebným chudákům, práce schopné pak nějakým způsobem zaměstnat. Nikoliv ovšem v pracovnách,⁵⁷ ale přidělením prádla či jiné lehčí práce, jako bylo například předení vlny.⁵⁸ Nechuť bratrstva uzavřít chudé v pracovnách zřejmě částečně souvisela s humánním posláním této společnosti. Na druhé straně mohl tento čin souviset s úsporou financí. Jakmile by byli nuceni zřídit pracovnu, museli by vynaložit další výdaje na chod této instituce.

Každý týden ve středu obcházeli otcové chudých spolu se dvěma žebráky domy ve vsi a vybírali almužnu v penězích i v naturáliích. Mimo to měli žádat o almužnu při svatbách, křtinách, pohřbech a různých jiných slavnostech venkovského lidu. Rozdělování almužen se uskutečňovalo ve čtvrtek ráno, kdy se měl konat obřad, zakončený modlitbou za dobrodiní. Účast žebráků při vybírání příspěvků zřejmě souvisela se snahou vzbudit lítost a vybrat tak alespoň nějaký příspěvek. Vydané podíly byly vedeny ve výkazech podle skupin, ty se dělily podle práce schopnosti a postižení: staří pro sešlost a různé neduhy byli podporováni trvale, nemocní a děti byli podporováni po dobu přechodné pracovní neschopnosti. Ti, kteří si mohli přivydělávat,

---

⁵⁵ TAMTÉŽ, s. 96 - 98.

⁵⁶ Zdeněk Nešpor, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006, s. 183 - 189.

⁵⁷ Tyto pracovny byly využívány spíše ve městech, na venkově nebyla tato praxe využívána. Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 62 - 121.

⁵⁸ TÁŽ, *Venkovská chudina*, s. 117.

dostávali podle výše mzdy pouze polovinu nebo čtvrtinu porce. Na celou denní porci, která činila čtyři krejcarý, měli nárok jen zcela neschopní.⁵⁹

Zakladatelé „*Společnosti lásky k bližnímu*“ se řídili danou finanční situací. Nádeník si v plné síle vydělal dvanáct krejcarů denně a přitom živil svou ženu a děti, ve stáří si měl vystačit s jednou třetinou své bývalé mzdy. Na druhé straně bylo čtyřkrejcarové minimum počítáno na vydržování vězňů, stravovaných jednou denně a běžná špitální porce činila šest až deset krejcarů denně. Bratrstvo se snažilo almužny rozdávat v naturáliích. Důvodem byla obava před příliš rychlým utracením rozdaného přídělů peněz. Celková koncepce stanov „*Společnosti lásky k bližnímu*“ vycházela z organizovaného almužnictví, které by udělilo nejnütnější podporu přestárlým, nemocným a práceneschopným lidem na panství. Podle nich starý způsob udílení almužen odváděl lidi od práce, jelikož si žebráním vydělali více než prací.⁶⁰ Tento ústav nebyl založen za účelem dobročinnosti, ale k užítku společnosti, která nebude obtěžována žebráky. Kladem těchto kroků bylo, že se potřebné péče dostalo opravdu těm, kteří ji potřebovali. Rozdáváním naturálií si bratrstvo zajistilo určitou kontrolu nad chudými. Jestliže by se bratrstvo soustředilo spíše na udílení almužen ve finančních částkách, brzo mohlo dojít ke zneužití této dobročinnosti.

Okrsky, do kterých bylo panství rozděleno,⁶¹ si měly vzájemně vypomáhat. Jakmile jeden okrsek neměl dostatek prostředků pro rozdělování almužen, měl jiný okrsek pomoci. Tato pomoc však byla podmíněna samotnými finančními možnostmi okrsků. Činnost ústavu nemohla být realizována hned zpočátku, nejprve bylo nutné pořídít soupisy chudých. Evidence chudáků byla svěřena vrchnostenským úředníkům, kteří prováděli popsání za přítomnosti „otců chudých“. Tyto formuláře obsahovaly mimo popsání chudáků také záznamy o rozdělení porcí, čím se který chudák živil a kolik si při zaměstnání vydělal. Kontroly, během kterých byly listiny buď doplněny o jména, nebo vymazána, byly časté. Nejvíce se tyto revize prováděly, když bylo nutno počet zaopatřovaných snížit. Důvodem byl dostatek prostředků k podpoře chudých. Jedním z kontrolních opatření bylo jmenování dohlížitele, který byl placený. Jeho povinností

---

⁵⁹ TAMTÉŽ.

⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 118.

⁶¹ Panství bylo počátkem roku 1780 rozděleno na deset okrsků - Nové Hrady, Pohoří, Benešov, Olešno, Trhové Sviny, Malonty, Stropnice, Dobrá Voda, Kaplice, Blansko. Hlavní okrsek novohradský byl sídlem *Společnosti lásky k bližnímu*; Alena Petráňová, Vývoj, s. 134.

bylo pátrat po cizích žebrácích na panství a předávat krajskému úřadu každého tuláka k postrku, aby nevzrůstal počet almužníků.⁶²

Tyto kroky svědčí o snaze kontrolovat chudé na panstvích, mít nad nimi určitý přehled a o snaze eliminovat „cizí“. Zde je jasný příklad toho, kam až dosahovala touha pomoci „*Společnosti lásky k bližnímu*“. Jakmile se jednalo o žebráka z cizího panství, byl eliminován prostřednictvím postrku z panství.⁶³ Na jedné straně mohl tento krok opravdu znamenat snahu snižovat počet almužníků. Na druhé straně mohla tato snaha vycházet z přesvědčení, že „cizí“ neměli nárok na podporu z peněz, které náležely chudým z panství. O tyto chudé mělo být postaráno na panstvích, ke kterým náleželi.

Po prvních úspěších se ukázaly i nedostatky organizace. Až v roce 1785 hrabě Jan Nepomuk Buquoy nařídil jednotlivým okrskům důkladné prozkoumání činnosti okrsků. Vznikly tak relace⁶⁴ o příčinách úpadku chudinského ústavu na panství. Z deseti okrsků ohlásilo pouze Pohoří, že vykazuje přebytek vybraných almužen nad rozdělenými. V pěti dalších příjmem kryl vydání (Benešov, Olešno, Trhové Sviny, Malonty). V tu dobu si také „otcové chudých“ stěžovali na cizí žebráky z okolních panství a množství vandrovnických tovaryšů. Zbývající čtyři okrsky na tom byly ještě hůře. Panství Nové Hradky vykazovalo třicet pět chudých, na které se nedostávalo měsíčně patnáct zlatých. Stropnice, Dobrá Voda, Kaplice a Blansko si stěžovali na všeobecnou chudobu obyvatel, od nichž se jim nedostávalo větších příspěvků. Z Kaplice došel návrh na zrušení některých cechů, město vydávalo deset až dvanáct zlatých měsíčně na pocestné tovaryše.⁶⁵

Nestejnorodé podmínky ovlivňovaly rozpočty chudinských okrsků. Už jen to, že nebyly číselně stejné co do počtu domů, hospodářských usedlostí a obyvatel. Dále okrsky nevykazovaly stejnou hospodářskou a majetkovou strukturu a co je nejdůležitější, v každém okrsku je uveden rozdílný počet chudáků. Sama dobročinnost, ze které chudinský ústav čerpal své prostředky, byla nepředvídatelná a bez jakýchkoliv zákonitostí. Celková koncepce působení této dobročinnosti byla na svou dobu

---

⁶² Dalším opatřením byl například závazek hraběte Jana Nepomuka Buquoye, že v případě zpronevěření peněz uhradí celkovou škodu ze svých prostředků. Alena Petráňová, *Venkovská chudina*, s. 120.

⁶³ Člověka, označeného v rakouské monarchii kolem poloviny 18. století veřejnou autoritou za tuláka/vagabunda, čekal transport do rodného místa, resp. na domovské panství. Osoby, přistižené mimo „své“ panství, měl být za úřední asistence navráceny tam, odkud pocházely. Postrk tedy lze vnímat jako nástroj státní kontroly nad obyvatelstvem. Blíže: Pavel Himl, *Zrození*, s. 106.

⁶⁴ Tyto relace byly v podobě odpovědí představených okrsků na dotazy vrchnostenských úředníků. Alena Petráňová, *Venkovská chudina*, s. 118.

⁶⁵ TAMTÉŽ.

reformním činem, přesto nadále zůstávaly nedořešené otázky, které znamenaly neúspěchy.

Jedním z negativních faktorů, které ovlivňovaly chudinský ústav, byly sezónní práce. Ty byly omezeny ročním obdobím, kdy v zimě bylo mnohem větší množství chudých, kteří byli bez práce. Většinou se jednalo o povolání, která byla spojena se zemědělstvím, tudíž do žní byla práce pro chudé většinou zaopatřena. Po žních byli nuceni chudí hledat si další práci na zimu. Jestliže nic nenašli, byli nuceni žádat o příspěvky.

Novohradské chudinské zřízení se natolik zalíbilo panovníkovi, že dvorským dekretem z listopadu 1783 je dal za příklad vrchnostem v Čechách a požadoval, aby se hrabě Jan Nepomuk Buquoy jako ředitel dvorské nadační komise ujal zavedení chudinských ústavů podle vzoru novohradského v celé monarchii.⁶⁶ Císař byl o činnostech chudinského ústavu informován přímo od hraběte Jana Nepomuka Buquoye. Ten již v roce 1780 informoval císaře o zřízení chudinského ústavu na svých panstvích. S obsahem své relace seznámil také zemskou vládu v Čechách.

Tato organizace se setkala s vřelým přijetím císaře, jelikož byla využita spolupráce farářů. Císař našel zalíbení ve zřízení, vybudovaném na církevním základě.⁶⁷ V návaznosti na Novohradské panství se na mnoha částech monarchie začaly zakládat chudinské ústavy.⁶⁸ Ty své veškeré dotazy a stížnosti směřovaly na buquoyové panství, nejčastěji s kritikou, že žebrota nebyla překonána a objevuje se nadále. Autor chudinského spolku argumentoval na tyto stížnosti tím, že chudinský ústav se má pokusit žebrotu podchytit, ale nedokáže ji plně vymýtit. Roku 1784 se hrabě Jan Nepomuk Buquoy již obracel přímo na Josefa II., že není v jeho silách odstranit úplně žebrotu a nezaměstnanost. Navzdory všem skutečnostem a nedostatkům chudinského ústavu, byla tato organizace praktikována i v hlavním městě monarchie.⁶⁹

Od roku 1780 začal Josef II. uvažovat o zavedení chudinského ústavu ve Vídni a v Dolních Rakousích, odkud se měl dále šířit. Jedním z plánovaných míst, kde bude ústav působit, byla i Praha. Základními rysy josefínského chudinského ústavu byla centralizace

---

⁶⁶ V tomto období již hrabě Jan Nepomuk Buquoy působil i ve Vídni jako nezávislý poradce s rozsáhlou pravomocí. Margarete Buquoyová, *Hrabě*, s. 102.

⁶⁷ Podle císaře byl farář duchovním správcem obce, měl být přítomen při všech důležitějších rozhodnutích a mít při všem důležité slovo, hlavně se ale měl věnovat bohoslužbám, kázáním a vyučování náboženství, blíže: Eduard Winter, *Josefinismus*, s. 123 - 135.

⁶⁸ Jako první převzal ústav chudinství klášter Vyšší Brod, v roce 1781 následovaly České Budějovice, Týn nad Vltavou a Písek. Hrabě Thun zavedl tento ústav i v Děčíně, odkud se rozšířil po litoměřickém kraji. Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 138 - 142.

⁶⁹ TAMTÉŽ.

a specializace. Vedle už existující péče v zaopatřovacích ústavech měla převzít tzv. „otevřenou“ péči o chudé charitativní organizace a to „*Společnost lásky k bližnímu*“. Plány měl převzít nový úřad, tzv. vrchní nadační ředitelství. Koncem března roku 1783 by hrabě Jan Nepomuk Buquoy povolán do Vídně jako nezávislý poradce s rozsáhlou pravomocí a byl pověřen ustavením chudinského ústavu v hlavním městě a v Dolních Rakousích. Nyní byl nucen řešit mnohem závažnější problémy. Ve Vídni se nacházelo mnohem více chudých, ale špatně vedený chudinský ústav, bezpečnostně - policejní potíže a skutečnost, že jeho chudinský ústav byl nyní ovlivněn císařovými představami, znamenalo překážky pro další vývoj této organizace.⁷⁰

Dne 4. května 1783 svolal arcibiskup kardinál Cristoforo Bartolomeo Antonio Migazzi, hrabě z Wallu a Sonnenturmu všechny faráře z Vídně a objasnil jim císařův záměr. Dne 17. června 1783 bylo založení „*Společnosti lásky k bližnímu*“ oznámeno ze všech kazatelen, vídeňská veřejnost byla informována tištěnou zprávou. K tomuto datu byl také hrabě Jan Nepomuk Buquoy jmenován prezidentem vrchního nadačního ředitelství ve Vídni a Dolních Rakousích. Tímto krokem se stal státním úředníkem a musel provést reorganizaci zaopatřovacích ústavů. V říjnu bylo zahájeno vybírání prvních sbírek a ve Vídni se začaly přidělovat týdenní podpory, kdy celá dávka činila osm krejcarů. Jelikož v tomto období pravidelně narůstala sezónní nezaměstnanost, a protože se blížila zima, počet chudých neustále stoupal. Roku 1784 hrabě Jan Nepomuk Buquoy zveřejnil zprávu o činnosti úřadu.⁷¹ Příjem ústavu nepostačoval výdeji dávek, avšak Josef II. odmítl založení fondu ke krytí deficitu.

Chudinský ústav ve Vídni kladl velký důraz na propagaci na veřejnosti, dokazují to četná vydání a překlady informačních spisů, díky kterým se širší veřejnost dozvěděla o činnosti ústavu, a předpokládalo se, že tato propagace zvýší i příjmy ústavu. Ústav, který se zakládal na dobrovolném dárcovství, byl odkázán na „*Společnost lásky k bližnímu*“, která svými slavnostmi a jinými náboženskými zvyky udržovala vybírání milodarů v chodu.

Hrabě Jan Nepomuk Buquoy byl toho názoru, že soukromá dobročinnost není dostačující a je zapotřebí, aby v této věci angažoval stát, proto neustále žádal císaře o založení fondu. Císař však tento krok odmítal. Hrabě Jan Nepomuk Buquoy se tedy

---

⁷⁰ Margarete Buquoyová, *Hrabě*, s. 125.

⁷¹ Zpráva se týkala činnosti ústavu za prvních sedm měsíců, kdy příjem činil 9 547 zlatých, vyplaceno bylo 12 433 zlatých. TAMTÉŽ, s. 120.

pokoušel najít nové zdroje peněz ze státních příjmů, které mu však byly odepřeny.⁷² Veškeré tyto zábrany, které byly stavěny do cesty nově vznikajícím ústavům, měly za následek postupné degradování tohoto ústavu a jeho nefunkčnost. Navíc byl rozdíl mezi aplikováním takovéto organizace na venkově a ve městě. Ve městě bylo vzhledem k hustotě a většímu počtu obyvatelstva větší zastoupení chudých, proto nebylo v možnostech ústavu financovat takovéto množství chudých pouze ze své pokladny.

Práceschopní chudí měli nárok na zaopatření od společnosti, císař ale spíše viděl účel ústavu v odstranění žebroty. Pro práceschopné chudé nebyly poskytovány pracovní příležitosti. Nebylo povoleno zřízení pracovny pro chudé, kteří pracovat chtěli, ani donucovací pracovny pro ty, kteří se práci vyhýbali. Jedním z nedostatků bylo, že se šlechta a zámožné měšťanstvo neangažovaly pro chudinský ústav. Četné funkce zastávali dobrovolníci z řad maloměšťanů. V roce 1787 odešel hrabě Jan Nepomuk Buquoy ze státní služby, zůstal však i nadále nezávislým poradcem chudinských ústavů. Po jeho odchodu z Vídně a po smrti Josefa II. byl chudinský ústav v důsledku válečných let a rostoucího zbídačení obyvatelstva ve velkoměstech vystaven velkému zatížení. Místy poklesl na úroveň pouhého dobročinného spolku. Vedle ústavu existovaly opět tradiční formy udělování almužen. Odstup mezi dárcem a chudým, způsobený organizací, byl jen s nechutí akceptován.⁷³

Ustavení buquoyských spolků nebylo zřízeno zákonem. Přestože byly vedeny soukromými společnostmi a spoléhaly především na dobrovolné příspěvky, právo dohledu nad nimi a zásahu do jejich činnosti si osoboval stát, který nemálo přispěl k zániku těchto ústavů. Co však přetrvalo, byly Buquoyovy zásady: systematizace, standardizace a diferenciacie v péči o chudé a počátky prevence – myšlenky, na které později navázala veřejná sociální péče.

Tím, že hrabě Jan Nepomuk Buquoy zapojil do organizace chudinství i církevní složku, nemálo přispěl k činnosti organizace, jelikož farář byl neustále s obcí v kontaktu a měl důvěru věřících. Snadněji pak mohl vybrat almužny pro chudé. Přestože celková koncepce chudinského ústavu byla položena na pevných základech, moc dlouho nedokázala být plně funkční organizací. Důvodů pro zánik bylo několik. Během 17. století byli lidé svědky mnoha hladomorů, které je poznamenali. Od počátku sedmileté války roku 1756 po dobu patnácti let byl zaznamenán jako výjimečně úrodný

---

⁷² Margarete Buquoyová, *Hrabě*, s. 90 - 96.

⁷³ TAMTÉŽ.

pouze rok 1768 a nepřízeň počasí vyvrcholila na přelomu let 60. a 70. let. V důsledku toho propukl v plné síle hladomor provázený epidemií tyfu a úplavice.⁷⁴

Neochota darovat almužny i v podobě naturálií se pak může odvodit od vzpomínek na „hubená léta“ a snahy zásobovat vlastní domácnost. Navíc vnitřní organizace spolku nebyla plně podchycena. Po stížnostech na cizí žebráky měla začít úvaha nad přidělením dalšího dohlázele, jelikož pouze jeden neměl možnost pochyťat všechny cizí žebráky na celém panství, kterých po dobu působení spolku přibývalo. Sám hrabě Jan Nepomuk Buquoy neměl odkládat prozkoumání spolků až na rok 1785, ale měl se pokusit o vizitaci dříve. Je možné, že by Bernard Josef Spatzier navrhl náhradní řešení.

Přese všechny nedostatky byl ústav na podporu chudých dán jako vzor ostatním panstvím. Ústav byl novinkou ve způsobu zacházení s chudými a ještě další desetiletí si pokračovatelé v chudinské péči brali za vzor uspořádání spolku z buquoyských panství, což značí novátorské přístupy v uplatňování péče o chudé. Přesto přese všechny výše jmenované aspekty neměla tato koncepce zaopatření chudého trvalejší ráz. Ve Vídni vzhledem k finančním nedostatkům kles tento ústav na dobročinný spolek a na panstvích v jižních Čechách po smrti hraběte Jana Nepomuka Buquoye tato péče již praktikována nebyla.

II. 2. Chudinská otázka v Praze v 18. století

Termíny chudinství, chudý a chudina nelze přesně definovat. Hranice chudoby je vždy značně subjektivní, ovlivněná sociální situací, hodnotovými měřítky, kulturní úrovní a mnoha dalšími faktory. Není určitelná dnes a není zřejmé, zda byla určitelná i dříve. Shodným rysem a základním kritériem je existence nedostatku.

Chudinu by bylo možno částečně definovat jako vrstvu lidí, kteří měli tak málo prostředků, že nestačily k obživě rodiny, nebo byli nuceni díky svému hospodářskému postavení hledat nějaký pramen obživy v závislém postavení. Rozumí se jak žebráci, tak lidé s majetkem, ve srovnání chudí - bohatí. Chudinství je pojem, na něhož se vztahovala chudinská policejní a dobročinná opatření. Jedná se o chudinu nemající řádný zdroj obživy (trvale či dočasně) – mimo krádeže, žebratu a podvody. Důvodem bylo, že se nemohli žít pro nemoc či neschopnost nebo byli bez práce.

---

⁷⁴ Pavel Bělina - Jiří Kaše - Jan Pavel Kučera, *Velké dějiny země Koruny české X (1740 - 1792)*, Praha - Litomyšl, 2001, s. 432.

Mezi příčiny chudoby je řazena ztráta prostředků následkem úpadku hmotné hodnoty jmění nebo následkem lehkomyšlného života, nejčastěji však existoval případ, že se člověk narodil jako chudý. Chudoba vznikla také předčasným sňatkem a přílišným počtem dětí. Nejčastěji byla skupina městské a venkovské chudiny tvořena lidmi starými, nemocnými, či již neschopnými uživit se vlastní prací, lidmi bez majetkového zázemí, často bez vazby k půdě.⁷⁵ Je nutné zmínit také rozdíl mezi chudinou městskou a vesnickou. V postoji k chudým přetrvávala nepopiratelná existence sociální záchranné sítě stojící na základech sousedské solidarity. Přehledný svět malých společenství byl většinou stabilní a solidární. Na okraji měšťanské společnosti chudí lidé sice přežívali, přece však byli součástí tohoto světa.⁷⁶

Naučné slovníky vysvětlují většinou chudinu jako chudý lid, což je název pro nemajetné třídy, které nemají dostatečných prostředků k obživě.⁷⁷ Věnují se také otázkám chudinství a její péče. Rozlišují chudinství veřejné a soukromé. K veřejnému chudinství řadí péči ústavní, kterou jedinci našli v dobročinných ústavech a tzv. střídy, kdy se poskytovala podpora volně, aniž by se jedinec nalézal v zaopatřovacím ústavu.⁷⁸

V určitých informacích se však tyto naučné slovníky rozcházejí. Nejmarkantnějším rozdílem jsou hesla, pod kterými se ve slovnících vysvětluje chudina - chudinství. Zatímco *Ottův slovník naučný* vysvětluje problematiku chudiny pod pojmem chudinství, v *Naučném slovníku* od Františka Ladislava Riegera a Jakuba Malého je toto téma

---

⁷⁵ Pavla Horská, *Pohyblivá hranice mezi městskou společností a městskou spodinou – specifický problém dějin měst*, DP XVI, 1998, s. 55 - 59.

⁷⁶ Bedřich Lowenstein, *Lid a chudoba v pohledu 18. a začátku 19. století*, DP XVI, 1998, s. 61 - 65.

⁷⁷ Jako příklad je uvedena část citace termínu chudinství pro představení struktury výkladu tohoto pojmu: „Chudinství, péče o chudé, tj. o lidi, kteří nejsou schopni sami se uživit. Potřebují k tomu cizí pomoci, buď soukromě, nebo veřejné (státní, obecní, atd.). Příčiny chudoby jsou četné: ztráta jmění následkem úpadku hmotné hodnoty jmění nebo následkem lehkomyšlného života (spekulace, přepychu). Nejčastější je případ, že se člověk narodí jako chudás. Chudoba vzniká též předčasným sňatkem a přílišným počtem dětí nebo nedostatkem podmínek zdárné práce (kde chybí zdravá tělesná nebo duševní konstituce). Rozeznáváme tudíž tři zdroje chudoby, nedostatečná výroba statků, nedostatečná výdělečnost, nedostatečné vedení domácnosti. S pojmem chudinství je souběžný pojem nezaměstnanosti. Nezaměstnaný je však jen dočasně vyloučen z možnosti práce a proto spadá jen zřídka do pojmu chudinství. Podstatou chudinské péče není dar, podpora peněžitá ani věcná, nýbrž vliv na chudása, který buď sám sebou je nehospodárny, nebo pro nedostatek prostředků nemůže hospodařit. Jedná-li se o tento druhý případ, omezí se chudinská péče na to, že dá chudásovi prostředky, aby mohl sám hospodařit a uživit se. Jinak se to má však s chudásem nehospodárným. Tu musí především být výchova k hospodárnosti a prostředky, které mu péče chudinská daruje, jsou jen pomoci k dosažení tohoto cíle výchovy. Podle formy chudinské péče liší se: péče o domácí chudé, úplné zaopatření, rodinná péče, ústavní péče. Vedle této praktické a účinné péče je druhá: zkoumání příčin chudoby a nehospodárnosti jednotlivců a potom trvá možnost věcné porady, i včasnost je důležitá: mnohá péče přichází už pozdě, zvláště v zdravotním ohledu.“ *Komenského slovník V*, s. 494 - 495.

⁷⁸ František Sitinský (ed.), *Hospodářský slovník naučný II*, s. 77 - 78; *Komenského slovník naučný V*, s. 494; *Ottův slovník naučný XII*, s. 430 - 439; Malý Jakub – František Ladislav Rieger (edd.), *Slovník naučný III*, s. 170 - 173.

sepsáno pod pojmem pauperismus. Zajímavostí je také, že se v *Hospodářském slovníku* slova pauper ani pauperismus vůbec neobjevují. Nejobsáhleji se tématu chudina a chudinství věnuje *Ottův slovník naučný*, který klade důraz i na dějiny a vývoj chudinství, přičemž autor zmiňuje i vývoj v evropských zemích.⁷⁹ Některé slovníky zveřejňují i dobové názory myslitelů na problematiku chudinství.⁸⁰

Dějiny chudinství v českých zemích popisuje více do hloubky pouze *Ottův slovník naučný*, ostatní slovníky se zmiňují o těchto dějinách až od roku 1863.⁸¹ V *Komenského slovníku naučném* jsou dokonce dějiny chudinství uvedeny nepřesně. Autor zmiňuje zákon z roku 1863 a uvádí: „Před tím nebyla otázka chudinství vůbec upravena veřejně a péče o chudé spočívala výhradně na soukromé dobročinnosti jednotlivců“.⁸² Přitom již císař Josef II. zasahoval svými nařízeními do chudinství. Zrušením špitálů uvolnil tento panovník fond na podporu chudinství v habsburské monarchii. V roce 1781 vyšla Direktivní pravidla, která nařizovala slovansko - německým zemím do konce roku 1787 zavést farní chudinské ústavy, které zůstaly základem dobročinné péče až do roku 1863.⁸³ Z celkového pohledu na výkladové slovníky vyplývá, že byl kladen důraz všeobecně vysvětlit pojem chudinství a naznačit částečně dějiny této problematiky. Samotné čerpání dějin chudinství z těchto slovníků by bylo možné pouze na základě dalšího srovnání s dalšími prameny.

Na druhé straně se *Komenského slovník naučný* jako jediný zabývá příčinami vzniku chudoby, přičemž je tato otázka důležitá pro vysvětlení zchudnutí v celkovém kontextu. Pouze někteří se již narodili jako chudí, ostatní se stali chudými z nějakého důvodu. Autor shrnuje tři hlavní hlediska pro příčiny zchudnutí: nedostatečná výroba

---

⁷⁹ Jedná se o evropské země: Francie, Itálie, Anglie, Německo a Prusko. *Ottův slovník naučný*, s. 433-435.

⁸⁰ Zmíněny jsou názory Williama Pitta, který tvrdil, že díky hojnému počtu obyvatelstva jsou chudinské podpory veřejné odměnou za služby těch, kteří stát obohatili o občany. Oproti tomu Anne Robert Jacques Turgot, Baron de Laune a Adam Smith tvrdili, že přírůstek a úbytek obyvatelstva jeví účinek na zvýšení nebo snížení mzdy, a tak i na větší nebo menší možnost dostatečné obživy se všemi ostatními následky. Nejradikálnější názor uvedl Thomas Robert Malthus ve své teorii populační, která vyslovila neúprosný princip - nikdo nemá práva na existenci, kdo si ji prací a vlastním výdělkem nevykoupí. Thomas Robert Malthus se vyslovuje proti veřejné podpoře chudých, jelikož v ní vidí svádějící lehkovážnost. Podle J. G. Hoffmanna intelektuální a mravní nedostatečnost pracujících tříd přivádí do poručenství tříd vyšších, které převezmou za ně náklad na vydržování obce i státu. Více *Ottův slovník naučný*, s. 432-433; Jakub Malý – František Ladislav Rieger (edd.), *Slovník naučný*, s. 172 - 173.

⁸¹ V roce 1863 vyšel domovský zákon č. 105 ř. z., předcházel mu zákon z roku 1862, č. 18 ř. z., který určil základy chudinského práva. Oba byly zákony rámcovými pro celou říši a podrobnou úpravu jednotlivých otázek provedly teprve zákony zemské.

⁸² *Komenského slovník naučný* V, s. 496.

⁸³ Josef Vlk, *Chudinství*, s. 22.

statků, výdělečnost a vedení domácnosti.⁸⁴ Pod těmito pojmy se může skrývat mnohem více významů, ale v podstatě shrnují nejzávažnější důvody zchudnutí. Nedostatečné vedení domácnosti může znamenat nízký příjem, který by měl pokrýt výdaje několikačlenné domácnosti anebo právě lehkomyšlné zacházení s prostředky vyhraněnými na domácnost. Nedostatečná výdělečnost byla dána výdělkem pracujícího. Jakmile se jednalo o nádeníka, tak jeho možnosti byly omezené. Za prvé byla hlavní překážkou jeho nekvalifikovanost, dále musela být brána v potaz nabídka práce na trhu. Jako poslední bylo zapotřebí mít na paměti subjektivní vlastnosti pracovníka, jako byla například nemoc nebo stáří. Nedostatečná výroba statků byl zřejmě proces, který se vyskytoval na venkově. Jakmile hospodáři nevynášel jeho statek, dostal se do existenčních problémů, které ovlivňovaly jeho život.

Téměř ve všech případech jsou pojmy pauper, pauperismus, chudinství, chudoba, chudina, a chudý vysvětlovány ve smyslu sociálního úpadku a ztráty příjmů, pouze *Slovník naučný* od Františka Ladislava Riegera a Jakuba Malého vysvětluje pojem chudoba z pohledu náboženského. „*Žádnému řeholníku nelze ve zdejších statků, aniž za vlastnictví své, aniž jménem řehole, v majetku nebo držení míti*“.⁸⁵ Jedná se o jediný případ, kdy se tento výraz spojuje s náboženským životem.

Po srovnání naučných slovníků lze vyvodit závěr, že všichni autoři definovali chudinu a chudinství stejnými výklady. Chudý byl člověk bez příjmů, který neměl prostředky na uživení sama sebe, natož rodiny. Z analýzy také vyplývá, že jako jediný se *Komenského slovník naučný* věnuje samotnému rozboru pojmu chudinství více do hloubky a přináší mnohem širší poznatky k tomuto tématu. Příkladem může být i to, že se věnuje příčinám tohoto stavu. Při snaze postihnout určitý myšlenkový vývoj společnosti v názoru na chudé se slovníky nejeví jako adekvátní pramen. Z výkladů pojmů není zřetelný myšlenkový posun, který by naznačil, jak se společnost vyvíjela.

Chudinství přežívající do doby josefínské bylo položeno z velké části na základech víry. Mezi povinnosti křesťana ve středověku patřily skutky dobročinnosti, péče o vdovy, sirotky a chudé. Od období středověku se lidé shodovali v názoru na poskytování almužny. Zasluhovali si ji ti, kteří nemohli pracovat pro stáří, tělesnou vadu nebo duševní chorobu, přičemž zahálejší chudina byla hodna opovržení. Tento názor přetrvával i během celého 17. století.

---

⁸⁴ *Komenského slovník naučný* V, s. 495.

⁸⁵ Jakub Malý - František Ladislav Rieger (edd.), *Slovník naučný* III, s. 1162.

Církev získala správu četných nadací pro chudé a měla na ně také přispívat. Ne vždy však přistupovala k tomuto úkolu důsledně. Největší tíhu pociťovali měšťané, jelikož se ve městech stahovala chudina z dalekého okolí. Stát, stejně i feudálové do začátku 18. století chudinskou otázku zanedbával. Jestliže se o chudinu zajímali, tak jejich důvody byly nejčastěji policejní.⁸⁶ Během 18. století nejrozšířenějším typem zaopatřování chudých byly špitály.⁸⁷ Neorganizované rozdělení almužen, nadace a odkazy byly výrazem soukromé dobročinnosti. Tyto instituce měly zajišťovat péči o chudé a osamělé žijící nemocné. Podobně postižené rodičky a děti měly nalézt útočiště v porodnicích a nalezincích. O práceschopné, opuštěné a chronicky nemocemi stížené občany se měly starat chorobince.⁸⁸

V Praze fungovalo celkem devět špitálů, které vedle nemocných zaopatřovaly i chudé.⁸⁹ Nejmenší ze špitálů pojal dvaadvacet lidí. Fondy pro tyto špitálníky přesahovaly minimální životní úroveň. Vedle otopů a oděvů dostávali chovanci finanční hotovost na denní spotřebu. Tyto aspekty měly charakter výběrové chudinské péče, což znamenalo, že byly schopny leckdy zajistit svým chovancům nadstandardní péči. Ve srovnání s chovanci v policejních pracovnách se měli špitálníci mnohem lépe. Avšak vzhledem k omezenému počtu míst nevyhovovaly špitály nárokům veřejnosti. Počet chudých, kteří měli být do těchto institucí umístěni, přesahoval kapacitu. Většina dosavadních špitálů byla zrušena v letech 1784 - 1789.⁹⁰ Jedním z důvodů bylo, že nevyhovovala potřebám péče o chudé a nemocné a také se jejich majetky měly stát prostředkem pro financování další chudinské péče.

Vývoj chudinských ústavů se ubíral za josefínských reforem vlastním směrem. Paralelně se špitální péčí fungoval i policejní dohled nad chudými. Stát pohlížel

---

⁸⁶ Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 18.

⁸⁷ Výraz špitál se odvozuje od latinského hospitale. Špitály, podobně jako starší byzantská xenochodia, poskytovaly původně všeobecnou péči cestujícím a později zejména poutníkům ke svatým místům křesťanstva. Špitály byly zřizovány především při klášterech, ale také u sídel kapitul a biskupů. Blíže: Ludmila Hlaváčová - Petr Svobodný, *Pražské špitály*, s. 15 – 50.

⁸⁸ TAMTÉŽ, s. 120.

⁸⁹ Jednalo se o špitál sv. Pavla na Starém Městě, sv. Bartoloměje na Novém Městě, sv. Alžběty pod Vyšehradem, sv. Jana na Malé Straně, Císařský na Hradčanech, sv. Alžběty na Strahově, sv. Františka u Karlova mostu, Italský špitál a sirotčinec vlašské kongregace, Francouzský špitál francouzské kongregace, Židovský špitál na Starém Městě. Špitály sv. Bartoloměje na Novém Městě a sv. Alžběty pod Vyšehradem byly roku 1809 sloučeny. V Čechách se nacházelo celkem dvě stě devadesát sedm špitálů, přičemž počet zaopatřených byl zhruba čtyři tisíce osob. Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 31-32.

⁹⁰ Většina špitálů byla zrušena již v roce 1784, Císařský špitál na Hradčanech a špitál sv. Alžběty na Strahově byly zrušeny v roce 1787, Italský špitál a sirotčinec vlašské kongregace, Francouzský špitál francouzské kongregace byly zrušeny v roce 1789. Špitál sv. Františka u Karlova mostu zrušen nebyl. TAMTÉŽ, s. 32.

na žebráky a tuláky jako na nebezpečný živel, proti němuž bylo zapotřebí přísně zakročit policejně.

Zatímco ve venkovských městech stačili městští hejtmani dohlížet na žebráky a tuláky, potřebovala Praha zvláštní instituce, které by zaopatřovaly tuto skupinu lidí, jež zaplavovala ulice. Roku 1674 byla zřízena káznice,⁹¹ v níž si trestanci vydělávali na své zaopatření prací. Na rozdíl od dosavadních věznic byla tato káznice určena pro osoby nebezpečné a toulavé. Část trestanců pracovala na dobývání salnitru,⁹² zbytek obsluhoval kotle v budově. Na noc byli trestanci zavíráni. Roku 1732 vznikl v Praze Všeobecný chudobinec. Žebráci a tuláci chycení v ulicích, byli rozříděni na práceschopné a neschopné. Práceschopní byli zavřeni do káznice, neschopní do chudobince. Cizí žebráci byli nadále vypovídáni z města prostřednictvím postrku.

Roku 1739 byla zřízena druhá donucovací pracovna, která byla přiřčena ke káznici. V této pracovně se předlo, proto byla zvaná jako „špinhaus“.⁹³ Hlavním zaměstnáním chovanců bylo předení vlny, v menším množství bavlny a hedvábí. Ze spředené vlny se zhotovovaly různé druhy příkrývek, zejména pro vojsko. Později vyráběli sukna, flanely a punčochy.⁹⁴

Za vlády císaře Josefa II. došlo k několika podstatným změnám. Stát se začal mnohem více angažovat v otázkách chudinství než jenom policejním dohledem. Jedním z nejdůležitějších kroků bylo vydání Direktivních pravidel z roku 1781.⁹⁵ Odráží se v nich snaha po centralizaci dosavadních institucí a jejich podřízení státnímu dohledu. Také v nich nalezneme odkazy na chudinskou péči hraběte Jana Nepomuka Buquoye, který splňoval podmínky císařových představ - organizovaná almužní péče bez státních investic. Direktivní pravidla nařizovala revizi chovanců všech chudinských ústavů v Praze: rozřídění chudých podle stáří a nemocí, vyloučení nedbalých, opilců a povalečů, kteří měli být zachyceni v donucovací pracovně. Na první místo kladl císař péči o opuštěnou mládež, o níž mělo být pečováno v nalezincích a sirotčincích. Pro nemocné, zbavené prostředků, měla být zbudována Všeobecná nemocnice, kde by

---

⁹¹ Tato káznice byla upravena ze staré sanytrovny na Starém Městě za kostelem sv. Valentina. Dům se nazýval Tamírovský.

⁹² Dusičnan draselný, (KNO³), archaicky ledek draselný, nebo také salnytr (někdy sanytr, nebo sanitr) draselný, je draselná sůl kyseliny dusičné. Používá se jako dusíkaté hnojivo, stejně jako další dusičnany.

⁹³ Pracovna se nacházela v masivní budově při pravém břehu řeky Vltavy na prostranství Rejdiště. Dům se nazýval Nigrinský.

⁹⁴ František Roubík, *Počátky policejního ředitelství v Praze*, Sborník archivu ministerstva vnitra republiky Československé, Praha 1926, s. 9 - 60.

⁹⁵ Tato pravidla byla vydána v měsíci dubnu 1781 pro hlavní město monarchie, o měsíc později byla vydána i pro Prahu, Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 50.

chovanci našli bezplatné ošetrovanie a stravu. Starší, zmrzačení a nezpôsobilí práca boli umiestnení v chudobníkoch a chorobníkoch.⁹⁶

Direktívne pravidlá bola v dobe vlády Josefa II. zásadným zásahom do organizácie chudinství, odrážala sa v nich špecializácia chudinských zariadení, ktoré bolo zapotrebné vybudovať a na ktoré museli byť uvoľnené finančné prostriedky. Na základe zrušenia špitáľov a chudobníkov v rokoch 1784 - 1789 bol zriadený nadačný fond, ktorý následne financoval zriadenie nových inštitúcií. Podľa pokynov cisára Josefa II. boli postupne v Prahe zriadené Všeobecný ústav pre chudobných (1784), porodnice s nalezincami u sv. Apolinára (1789), Chorobinec na Karlovej pre nevyčítateľne nemocné (1789), Ústav pre choromyslné v zrušenom mestskom špitále u sv. Bartolomeja (1790) a Všeobecná nemocnica v novomestskom ústave šlechtícov (1790). Čo sa týka sirotiek, cisár rozhodol v prospech rodinnej výchovy. Sirotci boli umiestňovaní v venkovských rodinách a svedčení dozoru miestnych farárov. Len malá časť opustených detí bola umiestnená v Vlášskom špitále na Malé Straně, ktorý sa stal strediskom starostlivosti o sirotky.⁹⁷ Táto ústavná starostlivosť fungovala zároveň spolu s péčou súkromou. Reorganizáciu vykonával Ferdinand Kindermann zo Schulsteinu⁹⁸ v roku 1785. Inštitúcia sa starala o chudobných a nemocných, ktorí neboli umiestnení v ústavoch, ale žili v súkromí. Chudinská starostlivosť sa opierala o novú organizáciu farní, hranice okresov chudinských boli rozdelené podľa farností.⁹⁹ Okresnými riaditeľmi chudinskej starostlivosti boli farári. V každom okrese pôsobili dva otcov chudobných, o vyúčtovanie prijatých a rozdelených peňazí sa starali zvolení účtári.¹⁰⁰

Čo sa týka policejného dohľadu nad chudobnými, počas 18. storočia sa do donucovacích prác dostávalo stále viac tulačiek a žobrákov, preto vznikla v roku 1780 nová pracovňa

---

⁹⁶ TAMTÉŽ, s. 48 - 51.

⁹⁷ Marie Pavlíková, *Josefínská Praha*, s. 105.

⁹⁸ Ferdinand Kindermann bol hlavne reformátorom školstva. Narodil sa v roku 1744 v Königswaldu u Šlukova. Vystudoval v Prahe teológiu a v roku 1744 sa stal kaplanom v Kaplicích. V rámci vyučovania zreorganizoval systém výuky a zavedl denné striedanie vyučovania teoretického a praktického. Kaplická škola sa stala reformným miestom školstva. Roku 1775 sa stal školským radou a referentom zemského školského výboru. Téhož roku otvoril v Prahe nemeckú školu normálnu, podľa ktorej boli následne zriadené školy na venkove. Roku 1777 bola zriadená škola priemyselná. Za tieto zásluhy bol pomenovaný dekanom kapitoly u Všetich Svätých a bol povýšen do stavu šľachtického na „rytiera zo Schulsteinu“. Proboštom kapitoly Vyšehradskej sa stal v roku 1781, litoměřickým biskupom bol pomenovaný v roku 1790. Zemrel v roku 1801. Josef Vlk, *Chudinství*, s. 21-22.

⁹⁹ Okresy v Prahe bolo celkom dvacet: na Starom Meste sedem fari (u P. Marie pred Týnem, u sv. Jiljí, u sv. Haštala, u sv. Ducha, u sv. Jakuba, u sv. Havla a u křížovníkov), Na Novom Meste osm fari (u sv. Jindřicha, u sv. Štěpána, u sv. Vojtěcha, u sv. Petra, u sv. Apolinára, u P. Marie Sněžné, u sv. Trojice ve Spálené ulici a na Vyšehradě), na Malé Straně tři (u sv. Mikuláše, u sv. Tomáše a u P. Marie Vítězné), na Hradčanech dva (u sv. Víta a na Strahově). Blíže Marie Pavlíková, *Josefínská Praha*, s. 10.

¹⁰⁰ TAMTÉŽ, s. 104.

ve staré zbrojnici na Malé Straně. Téhož roku byl realizován návrh guberniálního rady Jana Markvarta Koce z Dobrše na založení bavlnářské tkalcovny pro tuláky a žebráky z řad dospělých a mládeže. Tkalcovna byla umístěna ve dvou Zehentnerových domech v Růžové ulici. Roku 1781 k ní přibyla ještě prádelna bavlny v tzv. Tarabovském domě a nově upravená Malostranská zbrojnice, přeměněná na prádelnu bavlny, od roku 1782 také na tkalcovnu. Zbrojnice na Malé Straně byla zároveň určena i jako vězení pro civilní trestance. V té době bylo v objektech zaměstnáno pět set deset osob.¹⁰¹

Sociální struktura však doznala další změny, když od osmdesátých let 18. století začali v Tarabovském domě pracovat i pražští zchudlí nezaměstnaní občané, především z řemeslnických vrstev. Kocův návrh vycházel především z nedostatku pracovních sil. Zapojením chudiny do výroby předpokládal, že stát získá levnou pracovní sílu a tím pádem i levné výrobky pro obchod. Zároveň v neprospěch chudinských ústavů pod vedením Jana Markvarta Koce z Dobrše přibýlo nebezpečí v podobě nově zřízeného obvodu buquoyůvých chudinských ústavů. Buquoyův systém podpor chudým občanům města vyžadoval nové finanční sbírky. Tato dvojkolejnost chudinské péče způsobila na veřejnosti zmatek.

Zpočátku se nabídl pražský tiskař kartounu František Antonín Sängler, že uvolní své přadláky, aby zaučili děti předení, a dá na oplátku práci sedmdesáti dětem ve své kartounce. Roku 1783 bylo nutné tkalcovnu v Zehentnerově domě zrušit a přeměnit ji pouze na prádelnu. Důvodem byl nedostatek financí na vydržování chodu tkalcovny včetně vysokého nájemného z domu, kterého užívali. Bylo zapotřebí ušetřit co nejvíce prostředků na nájemném, otopu a světle. Díky neúspěchu byl Jan Markvart Koc z Dobrše nucen abdikovat. Správu policejních ústavů převzala guberniální bezpečnostní komise, která pověřila jejich vedením apelačního radu a člena nadační komise, svobodného pána La Motha, pozdějšího pražského policejního ředitele.¹⁰²

Chovanci dostávali pouze část mzdy, zbytek byl určen na jejich stravu, ošacení a chod donucovací pracovny. Výtěžek z výroby byl odevzdáván na chudinské účely. Přese všechny obtíže prádelna produkovala stále více materiálu, méně úspěšný byl však odbyt. Příze byl nadbytek, majitelé pražských bavlnářských tkalcoven nestačili materiál odebírat. Dívky byly tedy zaměstnávány pletením punčoch. Prádelna

---

¹⁰¹ Z toho bylo v Zehentnerově domě sto sedm dětí, sedmdesát osm dospělých osob, v Tarabovském domě dvě stě šest dospělých osob, v Malostranské zbrojnici sto devatenáct osob. Alena Petráňová, *K využití práce žebráků a tuláků v textilní výrobě v Praze kolem roku 1781*, ČCH 10, 1962, s. 94 - 118.

¹⁰² Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 80 - 88.

v Zehentnerově domě byla zrušena brzy poté, kdy v Bredovské ulici vznikla přádelna hraběte Canala v roce 1795, která zpočátku zaměstnávala pouze děti, jež našly útluk v sirotčinci. Bavlnářská tkalcovna v bývalé Malostranské zbrojnici vyráběla piké, podšívkový a letní barchet. Následně přecházela na faktorský systém a zaměstnávala jak domácí, tak i venkovské přadláky. Na počátku 19. století stále zaměstnávala donucovací pracovna ženy předením a tkaním, muže veřejnými pracemi. Vyráběl se zde také flanel, vlněné deky, koňské houně a matrace.¹⁰³

Organizace dobročinných chudinských ústavů v Praze se ne mnoho lišila od svého vzoru na buquoyských panstvích. Roku 1785 došlo k sjednocení dosavadních pražských zaopatřovacích ústavů s buquoyskými a vytvoření jednotné správy. Vzniklo tak Vrchní ředitelství chudinského ústavu.¹⁰⁴ V té době byla již chudinská pracovna, alespoň částečně snižující počet žebráků, postupně rušena. Ředitel pražského chudinství Ferdinand Kindermann ze Schulsteinu se postavil proti jejímu zrušení, jelikož by veškerá chudina spadala pod dobročinné ústavy. Obával se hlavně o zrušení přádelny, kde si mnozí domácí chudí přivydělávali na živobytí a chudinskému ústavu odpadla alespoň jedna starost.¹⁰⁵ V roce 1791 Ferdinand Kindermann ze Schulsteinu podstoupil své ředitelské místo převoru maltézského řádu Janu Mayerovi.¹⁰⁶ Důvodem bylo jeho zvolení litoměřickým biskupem.

V tu dobu poskytovaly pražské ulice obraz lidské bídy. Sběr almužen byl organizován stejně jako předtím, chudinský ústav tedy trval. Měly mu přispět na pomoc zřízené instituce na základě vydaných direktivních pravidel z roku 1781. Založené ústavy byly však přeplněné a nebylo v jejich moci ubytovávat další chovance. Vzhledem k tomu, že v chudinském zaopatřovacím fondu byl nedostatek peněz, byli mnozí prosebníci ponecháni svému osudu. Díky nim se pražské ulice zaplňovaly žebráky. Ti pak byli chytáni strážníky, a jestliže je uznali za způsobilé pro přijetí, zavřeli je do jednoho z ústavů. Ani pražský chudinský ústav nepřinesl očekávané

¹⁰³ Zdeněk Míka, *Počátky průmyslové výroby v Praze*, PSH 12, 1980, s. 107 - 108.

¹⁰⁴ Tento ústav vedl společně s Ferdinandem Kindermannem ze Schulsteinu svobodný pan La Moth a protomedikus zemský Tadeáš Bayer. V roce 1789 byl úřad rozdělen podle odborů. Vrchní ředitelství bylo svěřeno Ferdinandovi Kindermannovi ze Schulsteinu samotnému. Svobodnému panu La Mothovi byl svěřen chudobinec v Soukenné ulici, Malostranská pracovna a Zehentnerův dům (než došlo k jeho zrušení). Ředitelem nemocnice, porodnice a chorobince se stal Tadeáš Bayer. Blíže: Josef Vlk, *Chudinství*, s. 22 - 23.

¹⁰⁵ Alena Petrářová, *Vývoj*, s. 150 - 153.

¹⁰⁶ Od roku 1791 se ve funkci vrchního ředitele střídaly další významné osoby. Po Janu Mayerovi, převoru rytířského řádu byl zvolen Václav Mayer v roce 1795, následoval jej roku 1801 Ignác Blažej Zeidler, generál rytířského řádu křižovníků a černou hvězdou, přisedící zemského výboru, který působil ve funkci až do roku 1809. Josef Vlk, *Chudinství*, s. 24 - 25.

zlepšení dobročinné péče. Neustále byly vydávány nové zákazy žebroty a byly podávány žádosti o pomoc policii. Úplné vyprázdnění hlavní pokladny a přeplnění zaopatřovacích ústavů přetrvávalo nadále. To vše charakterizovalo poslední léta vlády Josefa II. i doby vlády jeho bratra Leopolda II.¹⁰⁷

Dobročinné chudinské ústavy v Čechách, které zpočátku usilovaly o všeobecnou péči, zůstávaly nadále koncem 18. a na počátku 19. století soukromými spolky na podporu chudých. Chudinské ústavy organizovaly sbírky almužen a podílely chudé podle výběru, pokud stačily dobrovolné příspěvky. Proti starým špitálům poskytovaly pomoc dočasnou nebo pravidelnou, zejména domácím chudým. Nerozšířily se ovšem obecně, jak bylo původně v plánu. Na druhé straně se tyto ústavy přiblížily více chudým, jelikož chudinská péče byla zprostředkovávána faráři v rámci farních okrsků, kteří většinou své spolubydlící občany znali.

Jedním z nejpřínosnějších nařízení byla Direktivní pravidla, která reorganizovala chudinskou péči a na svou dobu přinesla pokrokové změny. Zmínit lze přednost rodinné výchovy. To, že byli nalezení sirotci dávání na výchovu do venkovských rodin, rozhodně přispělo k řešení otázky výchovy těchto dětí. Nad dětmi byl dohled starších, nemuseli být zavřeni v sirotčinci, donucovací pracovně ani přádelně. Přestože měl císař mnoho plánů s reorganizací chudinství, sám se podílel na stagnaci. Důvodem byl odstup státu, který se sice angažoval v různých nařízeních a zasahoval do chudinské péče, ale nevyvinul větší úsilí v rámci finančních dotací. Fond ze zrušených špitálů byl brzy vyčerpán a ředitelé ústavů byli z velké části odkázáni na dobročinné příspěvky veřejnosti, která se zdráhala přispívat na více ústavů, ale na druhou stranu volala po klidu a „vyčištění“ ulic od žebráků. Přes veškeré nedostatky chudinské péče v druhé polovině 18. století lze vyzdvihnout to, že stát se začal větší mírou zajímat o své chudé občany a snažil se různými způsoby otázku chudinství řešit.

Při celkovém zhodnocení vývoje chudinské péče je zřetelný myšlenkový posun v pohledu veřejnosti na tuto skupinu obyvatel. Během 18. století bylo k chudým přistupováno ve snaze internovat je. Tato snaha uzavírat je do špitálu a donucovacích pracoven souvisela s potřebou dohlížet na tuto skupinu obyvatel. S tím korespondoval i policejní dohled. Chudý byl brán jako hrozba pro veřejnost, proto bylo zapotřebí jej mít pod kontrolou. Od sedmdesátých let 18. století se pohled na tuto skupinu začal měnit. Otázka chudých začala být řešena ve vztahu začlenění do široké veřejnosti.

---

¹⁰⁷ Alena Petráňová, *Vývoj*, s. 150 - 153.

K tomuto posunu výrazně napomohl chudinský ústav hraběte Jana Nepomuka Buquoye, který ve svých přístupech k chudým představil nové možnosti. Nový způsob řešení chudinské otázky napomohl i ke změně vnímání chudého. Ten nepředstavoval již hrozbu, ale spíše vystupoval jako osoba, které je zapotřebí pomoci. Problematika chudých nebyla zdaleka vyřešená na počátku 19. století, ale již se nastiňovala její další vývoj v kladnějším světle.¹⁰⁸

Podobný vývoj nastínil Michel Foucault ve svém díle *Dějiny šílenství v době osvícenství*. Samotné dílo přibližuje, jak se v Evropě od středověku po osvícenství měnil pohled na šílenec. Ve středověku takový člověk nebyl nijak vyloučen ze společnosti, nebyl chápán jako špatný nebo nebezpečný. V renesanci bylo bláznovství považováno za vášň, která je v životě velice důležitá. V osvícenství ale šílenec začínal být vnímán negativně. Šílení nebo i postižení lidé byli odděleni od společnosti.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ Dokladem toho může být Zemský zákon daný 3. 12. 1868 č. 59 z. z. v příčině opatrování chudých. Musilová Markéta, *Péče o chudé*, s. 24.

¹⁰⁹ Michel Foucault, *Dějiny šílenství v osvícenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha 1994.

III. SPOLEK NA PODPORU BYDLÍČÍ CHUDINY

III.1. Zakládající listina: norma a skutečnost

K založení Spolku na podporu bydlící chudiny se zachovala mimo jiné zakládající listina¹¹⁰ a výroční zprávy,¹¹¹ které následně sledují nakládání s prostředky v rámci samotného působení organizace a představují přispěvatele, kteří této organizaci na chudé přispívali. Tyto zprávy byly tištěné a přístupné veřejnosti. Veškeré písemnosti byly psány v německém jazyce.

Ustanovující listina Spolku na podporu bydlící chudiny byla sepsána v roce 1801, jako zakladatel byl uveden hrabě Karel Clam - Martinic, který byl zároveň ředitelem této instituce.¹¹² Tato organizace působila v letech 1801-1819 na území města Prahy. Jedním z důvodů jejího založení bylo rozšíření působnosti v rámci podpory chudině. Jak již z názvu vyplývá, organizace se soustředila hlavně na bydlící chudinu. Zakladatel nově vzniklého ústavu se odvolával v listině na skutečnosti, že i bydlící chudina trpěla v zimním období chladem, kdy neměla na otop a zároveň trpěla hladem, jelikož samoživitel nebo rodina neměli prostředky na uživení sama sebe, natož dětí. Autorem tohoto dokumentu byl kníže Antonín Isidor Lobkovic.¹¹³ Listina samotná se skládá z celkem třinácti bodů, kde se autor snažil podchytit veškeré aspekty působení organizace a její hlavní cíle.¹¹⁴

V úvodu této kapitoly je zapotřebí vyzdvihnout tu skutečnost, že samotná listina představovala stanovené normy, které byly určeny pro Spolek na podporu bydlící chudiny. Praktikování těchto norem v praxi mohlo být rozdílné a ne vždy korespondovalo s nařízeními, které byly v zakládající listině představeny. Podpory se

---

¹¹⁰ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0012, kart. 10.

¹¹¹ TAMTÉŽ, inv. č. 0013-0018, kart. 10.

¹¹² Karel Clam - Martinic, svobodný pán z Höchenberka na Clamu v Horních Rakousích (1760 - 1826) působil jako rada zemského soudu v Praze, roku 1805 byl jmenován tajným radou, roku 1809 vstoupil do české legie arciknížete Karla a stal se poručíkem, v letech 1820 - 1824 působil jako nejvyšší komoří ve Království českém, více: *Ottův slovník V*, s. 435.

¹¹³ Antonín Isidor Lobkovic (1773 - 1819) byl nejvyšším komorníkem Království českého, působil jako jednatel a referent Jednoty přátel umění, podporoval umělecké a lidumilné jednoty, více: *Ottův slovník*, XVI., Praha 1900, s. 293; byl také jedním z hlavních členů, kteří se podíleli na fungování a dobrovolném získávání prostředků pro Spolek na podporu bydlící chudiny, jeho činnost je často uváděna ve výročních zprávách. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, Praha, inv. č. 0013 - 0018, kart. 10.

¹¹⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 0012, kart. 10.

mohlo zřejmě dostat i chudým, kteří nepředstavovali bydlící chudinu, ale například i žebrákům.¹¹⁵

Morálka nové dorůstající generace se sice zlepšovala, vznikaly nové příležitosti, jak přijít k výdělku, také bohatší měšťané měli vůči chudině povinnosti. Přesto rostl počet nezaměstnaných a stále častěji docházelo k úplnému zchudnutí rodin. Spolek na podporu bydlící chudině měl za úkol předcházet chudinství nebo u viditelně hrozícího nebezpečí před chudinou lidi zachraňovat. Organizace se zaměřovala na pomoc chudým v několika rovinách. Každý chudý, který by potřeboval deky na zimu, aby se zahřál, topení ve formě dřeva, potraviny pro sebe, tak pro rodinu se měl obrátit pro pomoc.¹¹⁶ V různých částech města mělo být připraveno několik kuchyní, kde by se bezplatně rozdávalo jídlo.¹¹⁷

Kuchyně samotné měly fungovat v prospěch chudých a připravovat jim bezplatně jídlo. Mezi připravované a rozdávané jídlo patřila rumfordská polévka.¹¹⁸ Tato polévka se nazývá podle svého vynálezce Benjamina Thompsona, hraběte Rumforda. Byla určena přímo chudším vrstvám, přičemž byla vyzdvihována jako výživné, chutné a silné jídlo. Postup samotné přípravy jídla byl zdlouhavý, příprava trvala až pět hodin, přičemž bylo zapotřebí již den předem připravit některé suroviny.¹¹⁹ Přímou podporu bydlící chudiny připravoval rumfordskou polévku pro padesát osob, každé po dvou žejdlících, z následujících naturálií: voda, brambory, trhané krupky,¹²⁰ hrách, maso, sůl, koření, cibule, česnek a chleba.¹²¹ Polévku bylo možno podávat i s jinými přísadami, přidávala se kapusta, zelí, řepa nebo kukuřice. Nejvýživnější na tomto pokrmu byly hrách, kroupy a brambory, čím více se jich přidávalo, tím více byla polévka výživná.¹²² Jestli byli někteří chudí z velké části odkázáni pouze na toto stravování, zřejmě je tato polévka nenasytila na celý den. Spolek si byl této situace zřejmě vědom také, proto v rámci farností byl rozdáván ještě chléb.¹²³

¹¹⁵ Samotnou skladbu chudých bude rozebírat kapitola Sociální struktura chudých na počátku 19. století.

¹¹⁶ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0012, kart. 10.

¹¹⁷ Kuchyně byly rozprostřeny po celé Praze, nejznámější byla na Strahově. Nadále se nacházely na Novém Městě, Starém Městě, Hradčanech a Malé straně. TAMTÉŽ, inv. č. 0013 - 18, kart. 10.

¹¹⁸ TAMTÉŽ.

¹¹⁹ Blíže Čeněk Zíbrt, *Česká kuchyně za dob nedostatku před sto lety*, Přerov – Olomouc 2000, s. 89 - 91.

¹²⁰ Trhané krupky patří mezi krupašské výrobky. Ječné kroupy mohou být velké, střední, malé, perličky a krupky – lamánka – tzv. trhané krupky.

¹²¹ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0014, kart. 10.

¹²² Čeněk Zíbrt, *Česká kuchyně*, s. 89 - 91.

¹²³ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

V případě rozdávání naturálií byly tyto normy plněné. Podle výročních zpráv byly mezi chudé rozdávány také deky a dřevo.¹²⁴ Je však otázka, jestli tyto potřeby byly vydávány v dostatečném množství a splňovaly účel, který měly. Chudí mohli například dřevo dále zpeněžit. Obchodování s dřívím bylo od 80. let 18. století svobodné tudíž s dřevem mohl obchodovat každý.¹²⁵ Cena dřeva se pohybovala od čtrnácti krejcarů po jeden zlatý a patnáct krejcarů.¹²⁶

Na druhé straně je zde zapotřebí uvážit, jaké množství dřeva a v jaké kvalitě chudí tento materiál získali. Ve farnosti sv. Tomáše bylo v roce 1812 rozděleno mezi osmáct chudých devět a jedna třetina sáhů dřeva.¹²⁷ Chudý tak mohl získat půl sáhu dřeva. Bohužel nelze spočítat, na jak dlouhou dobu toto množství stačilo, jelikož se muselo brát v úvahu, čím topili,¹²⁸ jaké místnosti co do velikosti vytápěli a jak byly tyto prostory uzavřené. Na druhé straně však získaný materiál vystačil na delší období. Při srovnání se situací v Táboře ve druhé polovině 19. století¹²⁹ vyplývá, že rozdávané naturálie byly v Praze oproti tamnímu městu téměř o polovinu menší. Je zde však zapotřebí brát v úvahu, že zatímco v Táboře darovalo chudým dříví městské zastupitelstvo, chudí v Praze čerpali tento materiál od spolku, který fungoval na základě dobročinnosti. To koresponduje i s možnostmi chudých v Táboře, kterým bylo umožněno sbírat dřevo zdarma v lesích. Dobročinný spolek takové možnosti neměl.

Ze snahy chudým zajistit alespoň nějaké přijatelné podmínky pro přežití zimy, vyplývá, že se jednalo o všeobecný problém chudých. Existenční podmínky v zimě se pro ně zřejmě snížily na minimum a každá pomoc, která jim zajistila alespoň nějaké prostředky pro přežití, byla vítaná. Jedním z důvodů těchto potíží mohla být povolání, které vykonávali. Sezónní práce znamenaly většinou pro chudé nezaměstnanost přes zimu. Navíc zde byl problém kvality obydlí, ve kterých přežívali toto roční období.

---

¹²⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 0013 - 0018.

¹²⁵ Dvorským dekretem z 26. 2. 1787 bylo zrušeno výsadní právo příslušníků plaveckého cechu k pražskému dřevnímu obchodu a obchod s dřívím se stal svobodným. František Holec, *Obchod s dřívím v Praze ve 14 - 17. století*, PSH 6, 1971, s. 5 - 101.

¹²⁶ Cena záležela na kvalitě dřeva, nejdražší byla sáhová polena tvrdá, nejlevnější byla kopa otýpek. TAMTÉŽ, s. 93.

¹²⁷ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 10.

¹²⁸ Zřejmě se jednalo o slabší polenové dříví, tzv. otýpkové. František Holec, *Obchod*, s. 66.

¹²⁹ „Kromě peněžního příspěvku se těm nejchudším, vdovám a nemajetným rodinám s větším počtem dětí mohlo dostat také podpory naturální, a to zejména prostřednictvím poskytnutí dřeva na topení v zimním období. Obvyklý přiděl byl jeden až dva sáhy. Od šedesátých 19. století let najdeme v zápisech o zasedání městského zastupitelstva opakovaně rozhodnutí o rozdělování lístků, kterými se chudým povolovalo po určitý počet dnů sbírat zdarma v městských lesích suché dřevo a chrastí.“ Jaroslava Tkadlecová, *Chudinská péče*, s. 34.

Spolek si byl vědom této skutečnosti, proto mezi hlavními prostředky, které chudým poskytoval, bylo dřevo a deky.

Stanovy zakládající Spolek na podporu chudých se věnovaly i otázkám vzdělávání a zaopatřování dětí. Chlapcům a děvčatům ve věku od sedmi do dvanácti let, kterým se nedostávalo potřebných částí oděvů pro nutné školní vyučování, měl ústav poskytnout potřebné oblečení. U chlapců se oblečení mělo skládat z černošedého sukna na kabát, punčoch a telecích bot. Děvčata měla dostávat podobný kabátek, punčochy, telecí boty a sukni štafrok.¹³⁰ V tomto případě se norma a praxe rozcházel, jelikož bylo zjištěno, že se dětem dostalo oblečení, ale ne v takové kvalitě, jak bylo předepsáno. Dětem bylo podle výročních zpráv rozdáváno oblečení ze získaných darů. Jestliže pro ně Spolek na podporu bydlící chudiny nechal něco ušít, nebylo to z tak kvalitního materiálu.¹³¹

Podmínkou pro získání oblečení však bylo nepřetržité navštěvování školy a školní prospěch. Vyučování bylo rovněž stanovené bezplatně. Do funkcí byli stanoveni učitel a učitelka, kteří byli skromně placeni, odměna byla poměrně nízká - od deseti do dvaceti zlatých za vyučování. Po každém semestru byly předkládány školní výkazy žáků a ukázky písma. Tyto ukázky a školní výkazy měly samozřejmě roli kontrolní, zdali děti prospívají a mají nárok na oblečení, na druhé straně se mohli členové snažit o určité navození dobové atmosféry, kterou děti ve školním věku procházely.¹³² Kontrolu prováděli jmenovaní členové Spolku na podporu bydlící chudiny. Také bylo poskytováno osiřelým nebo opuštěným dětem měsíční stravné.¹³³ Věkové rozmezí dětí bylo jasně stanovené a korespondovalo se vzdělávací povinností dětí, která platila pro všechny děti od šesti do dvanácti let, pro chlapce i dívky bez rozdílu sociálního postavení.

Dětem se tedy dostalo oblečení, výuky a stravy.¹³⁴ Těmito sociálními jistotami se zřejmě snažil Spolek na podporu bydlící chudiny zabránit dětem, aby se nedostaly na úplný okraj společnosti. Nejznámějším reprezentantem dětí „na okraji“ společnosti byl malý tulák a žebrák, nikoliv dítě žebrající příležitostně, ale dítě, které si ze soucitu

---

¹³⁰ Pravděpodobně se jednalo o krinolínu, tato sukň byla vyráběna z mezulánu, bavlněné tkaniny. Ludmila Kybalová, *Baroko a rokoko. Dějiny odívání*, Praha 1996, s. 215.

¹³¹ Například děti nedostaly telecí boty, ale poloholeňovou obuv, která nebyla v takové kvalitě. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0013 - 0018, kart. 10.

¹³² „Hloubku a kvalitu žakovských vědomostí prověřovaly zkoušky, jež se za účasti zástupců nadřízených církevních a světských institucí, rodičů a hostí konaly vždy na konci pololetí: v zimním pololetí po Velikonocích a v letním semestru na konci září. Mívaly slavnostní ráz, byly provázeny deklamacemi žáků, divadelními scénkami, hudební produkcí.“ Milena Lenderová – Karel Rýdl, *Radostné dětství. Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha – Litomyšl 2006, s. 174.

¹³³ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0012, kart. 10.

¹³⁴ TAMTÉŽ.

kolemjdoucího učinilo – zpravidla na nátlak rodičů či jiné dospělé osoby – řemeslo. Od žebrání nebylo daleko ke krádeži, nejběžnějšímu dětskému deliktu. Mladiství delikventi pocházeli většinou ze skupiny zanedbávaných, týraných či chudých dětí. Veškeré tyto aspekty byly dány částečně i sociálním prostředím, kde děti vyrůstaly.¹³⁵

Skupina osob, na které se podpora zaměřovala, byla omezená. Jednalo se o ostýchavé chudé, nuzné nebo pracovité řemeslníky, zadlužené úředníky, nemajetné děti, vdovy a otce, kteří nedokázali uživit rodinu. Pomoci se dostalo také zdravotně postiženým, nemocným nebo těm, kteří byli postiženi jinými neštěstími. Podle autora měla tato skupina lidí největší předpoklady k úplnému zchudnutí a následnému uchýlení k žebrání, proto jim spolek poskytoval podporu.¹³⁶ Snaha zabránit chudým žebrat byla zřejmě jedním z prioritních úkolů této instituce. Podle toho, komu se mělo dostat pomoci, se dá usoudit, že podpora byla limitovaná pouze těm osobám, které se o sebe staraly samy, nebyly na nikom závislé a byly považovány za bydlící chudinu. Co se týče chudých, kteří přebývali v jiných institucích, jako byl například chudobinec, tak těm se zřejmě pomoci nedostalo. O nemocných, kteří žili ve Všeobecné nemocnici, se také zakládající listina nezmiňovala, proto je opravdu možné vyvodit závěr, že podpora se týkala pouze „bydlících“. U těchto chudých bylo zapotřebí eliminovat nebezpečí žebrání, které jim hrozilo. Jakmile by došlo u většiny těchto lidí k žebrání, změnil by se ráz pražských ulic, zřejmě proto Spolek na podporu bydlící chudiny taková opatření učinil.

Na druhé straně se autor zakládající listiny zříkal pouličních a kostelních žebráků, žebráků z povolání nebo jiných nemorálních lidí. Těmto lidem se dobročinnost neposkytovala, jelikož byli navyklí žít neuspořádaným stylem života, kdy automaticky očekávali milodary a dobročinnost a zároveň odmítali změnit svůj postoj k životu. Jestliže někdo z nich měl děti, byla vrchnost povinna jim děti odebrat a starat se o ně.¹³⁷ Otázka těchto dětí se řešila na základě nařízení z Direktivních pravidel. Většina byla dána na výchovu na venkov do řemeslnických rodin, minimum bylo odloženo do sirotčince v bývalém Vlašském špitále, který byl k tomuto účelu určen.¹³⁸

---

¹³⁵ „Jednou z významných okolností bylo i to, že v dolních vrstvách dlouho existovaly jen velmi omezené možnosti sociálního vzestupu, to muselo vést k pouhé reprodukci i ve sféře výchovných vzorů. Jedním ze základních důsledků toho všeho bylo, že se vědomě nepřipravovala budoucnost dětí. Dlouho se počítalo jen s tím, že zaujmou sociální pozici rodičů – k tomu bylo třeba jen minimální přípravy: především vytvořit návyk na těžkou, ale jednoduchou manuální práci a na poslušnost příkazů.“ Jana Machačová – Jiří Matějček, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*, s. 118.

¹³⁶ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0012, kart. 10.

¹³⁷ TAMTÉŽ.

¹³⁸ Marie Pavlíková, *Josefínská Praha*, s. 105.

Přestože bylo nařízeno žebrákům žádným způsobem nepomáhat, byla skutečnost jiná. Mezi chudými, kteří podporu získali, se nacházeli i lidé, kteří byli uvedeni jako žebrající.¹³⁹ V tomto případě není jasné, proč žebrákům byl příspěvek dán, ale zřejmě zde hrála roli i lítost, kterou svým vzezřením žebráci vzbuzovali. Navíc tito žebrající chudí uváděli i adresu bydliště.¹⁴⁰ V tomto případě zřejmě autor zakládající listiny nepočítal s možností, že i bydlící chudý mohl žebrat.

Co se týče finančních otázek, ani těm se listina nevyhýbá. Příjmy spolku by měly být bez zadlužení, měščí obchodníci měli poskytnout nezúročitelné zálohy. Při pravidelném šetření se mělo zkoumat za jakých okolností a v jakém množství byly poskytovány příspěvky a množství naturálií. Nadále se kontrolovalo nájemné za pronajaté prostory a vybavení v nich, nářadí, nezbytné ošacení a pracovní materiály. Spolek na podporu bydlící chudiny fungoval na základě přijatých darů, které byly následně rozdělovány. Roční obnos mohl činit až 25 000 zlatých ročně.¹⁴¹ Zakládající listina byla sepsána roku 1801, z této doby se nedochovaly žádné výroční zprávy, proto není možné porovnat, jestli v tu dobu spolek již zaopatřoval chudé a schraňoval příspěvky od veřejnosti. Výroční zprávy z pozdějších let dokládají, že získané částky byly mnohem vyšší než odhad v roce sepsání zakládající listiny.¹⁴² V tomto případě se může jednat o určitý pozitivní vývoj této instituce, který zřejmě ani autor nepovažoval za možnou alternativu. V roce sepsání se kníže Antonín Isidor Lobkovic zřejmě nedomníval, že by bylo vůbec možné takovéto částky získat, proto stanovil obnos na takovouto výši.

Každý rok měla být tato částka upotřebena k podpoře chudých. Jakékoliv působiště organizace mělo sloužit i jako objekt k zasedání. Tato zasedání nebyla pravidelně pořádána, ale podle požadavků a okolností vztahující se k činnostem Spolku na podporu bydlící chudiny. Po zasedání se hlasovalo pro rozhodnutí. Výsledné závěry či úkoly byly rozděleny mezi členy spolku. Každý rok vycházela tištěná zpráva, kterou se předkládalo roční vyúčtování. V tištěné zprávě měly být předloženy účty, uvedené částky od přispěvatelů s jejich jmény, naturálie nebo vykonané práce.¹⁴³ Těmito zprávami uvedla organizace do povědomí veřejnost o svém konání. Byl to rozhodně jeden z kladných kroků, jelikož byli ostatní informováni o nakládání s prostředky

---

¹³⁹ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ.

¹⁴¹ TAMTÉŽ.

¹⁴² Například v letech 1816 a 1817 činil celkový příjem Spolku na podporu bydlící chudiny 91 995 zlatých. Celkový souhrn je uveden v tabulce č. 3. TAMTÉŽ, inv. č. 0017, kart. 10.

¹⁴³ TAMTÉŽ, inv. č. 0012.

a členové byli také svým způsobem chráněni, jelikož mohli být kdykoliv napadeni, že s prostředky nakládají špatně.

Z členů Spolku na podporu bydlící chudiny byl jmenován jeden představený, který měl na starosti korespondenci a pokladnu. Službu měl vykonávat podle svého přesvědčení, měl jednat na základě stanov organizace, jelikož se reprezentoval jako nejvýše představený charitativní činnosti a zároveň zastupoval celý kolektiv členů. Jeho funkce jej opravňovala vést obchody, k těm stačily pouze dva souhlasy od spolučlenů, jelikož od ostatních při zvolení získal plnou zodpovědnost. Po vydání potřebných finančních prostředků z pokladny či uzavření obchodu musel představený ostatním členům předložit účet. Roční zúčtování spolku mělo být rovněž předloženo hraběti Karlovi Clam - Martinicovi, zemské vládě a jiným vysokým úřadům a dobrodincům.¹⁴⁴ Celková kontrola účtů byla nutná, aby nedocházelo k úniku financí. Navíc byly i v praxi rozdělené funkce představeného. Jako představený Spolku na podporu bydlící chudiny byl jmenován kníže Antonín Isidor Lobkovic, pokladnu měl na starosti obchodník Jan Václav Tuskany.¹⁴⁵ Toto rozdělení mohlo mít také kontrolní podtext, jelikož tyto dvě funkce byly zřejmě důležité a jejich představitelé byli jedni z hlavních členů, kteří měli na starosti chod a fungování Spolku na podporu bydlící chudiny.

Provizor¹⁴⁶ a ekonom měli na starosti nákupy naturálii do kuchyní a byli zodpovědní za přípravu výživných jídel v případě nenadálých prohlídek. Také měli na starosti výrobu ošacení, kterými jednou za rok oblékali děti a museli mít na zřeteli kvalitu výrobků. Všechny uvedené zásady, další budoucí usnesení a výsledné práce měly být od představitelů, ředitele, provizora a dalších členů spolku zveřejňovány. Zakládající listina také uváděla, že žádný z členů neměl mít žádný finanční výnos ani jinak profitovat z působení ve Spolku na podporu bydlící chudiny. Členové se neměli angažovat v jiných obchodech, které by jim bránili v charitativních cílech. Bylo očekáváno, že budou dobrovolně získávat ve společnosti příspěvky ve prospěch chudých. Jestliže některý z členů nebyl činný v rámci spolku po dobu dvou let, měl ředitel možnost jej ze spolku vyloučit. Když způsobil některý ze členů trestný čin nebo se jeho činnost rozcházela se zájmy Spolku na podporu bydlící chudiny, bylo možno vyhlásit veřejný konkurz a byl vyloučen.¹⁴⁷

---

¹⁴⁴ TAMTÉŽ.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 0013-0018.

¹⁴⁶ Lat. provisor – správce nebo dozorce.

¹⁴⁷ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, Praha, inv. č. 0012, kart. 10.

Samotná listina se snaží podchytit veškeré aspekty řádného působení organizace. Vymezuje skupiny osob, kterým měla být podpora poskytována, stanovuje pravidla pro členy, zabývá se i finanční otázkou Spolku na podporu bydlící chudiny. Sociální okruh chudých osob na počátku 19. století byl téměř stejný jako v raném novověku. I v tuto dobu byly vymezeny charakteristické rysy pro chudáky: buď nedostatek pracovních příležitostí, cizí prostředí, životní situace (nemoc, dětství, stáří), a ženské pohlaví. Také souhlasilo, že chudý raného novověku byl usedlý ve městě.¹⁴⁸ Veřejnost měla zřejmě o svém okolí určitě povědomí, jelikož dokázala identifikovat skupinu osob, které se následně dostalo pomoci.

Mimo hraběte Karla Clam - Martinice a knížete Antonína Isidora Lobkovic nejsou zmiňována žádná další jména, ostatní osoby jsou jmenováni pouze jako členové, provizor nebo ekonom. Souvisí to zřejmě s tím, že při sepisování zakládající listiny nebyli ještě členové jmenováni. Co se týče hlavních představitelů Spolku na podporu bydlící chudiny, tak se informace rozcházejí s dílem *Chudinství královského hlavního města Prahy*, které sepsal Josef Vlk. Autor uvádí, že ředitelem Vrchního ředitelství chudinského ústavu v letech 1801 - 1809 byl jmenován Ignác Blažej Zeidler, generál rytířského řádu křižovníků s černou hvězdou, přisedící zemského výboru,¹⁴⁹ přičemž na ustanovující listině Spolku na podporu bydlící chudiny je uveden jako zakladatel a ředitel hrabě Karel Clam - Martinic.¹⁵⁰ Ve výroční zprávě z roku 1809 je uveden jako ředitel Spolku na podporu bydlící chudiny také tato osoba.¹⁵¹ Vzhledem k nedochovaným výročním zprávám z let 1801-1809 neexistuje možnost pro další srovnání figurujících osob, které vedly Spolek na podporu bydlící chudiny. Navíc Ignác Blažej Zeidler byl jmenován jako ředitel Vrchního ředitelství chudinského ústavu, proto jej mohl hrabě Karel Clam - Martinic zastupovat ve věci řízení tohoto spolku.

Nařízení, že by se členové měli věnovat výhradně charitativní činnosti a neměli by praktikovat vlastní obchody či působit v jiných funkcích, nebyla dodržována.¹⁵² Na druhé straně vymezené hlavní charitativní cíle, které listina ustanovila a o které se především jednalo, členové praktikovali. V dochovaných seznamech¹⁵³ jsou uváděné

---

¹⁴⁸ „Klasický „náležitý“ chudás raného novověku byl usedlý ve městě, ženského pohlaví, velmi mladý, respektive velmi starý“. Martin Rheinheimer, *Chudáci*, s. 75.

¹⁴⁹ Josef Vlk, *Chudinství*, s. 24.

¹⁵⁰ SOA Litoměřice, inv. č. 0012, kart. 10.

¹⁵¹ TAMTÉŽ, inv. č. 0013, kart. 10.

¹⁵² Například hrabě Antonín Isidor zastával mimo jiné funkci nejvyššího komorníka. Novinový článek, který referuje o působení Spolku na podporu bydlící chudiny, zmiňuje konkrétní členy, jeden z nich je uvedený jako velkoobchodník. TAMTÉŽ, inv. č. 0019, kart. 10.

¹⁵³ TAMTÉŽ, inv. č. 0025 - 40, kart. 11.

rozdané naturálie a ošacení, dochovaly se i studentské výkazy dětí,¹⁵⁴ které byly předávány Spolku na podporu bydlící chudiny ke kontrole. Skutečnost a norma se ve srovnání zakládající listiny a samotném působení Spolku na podporu bydlící chudiny částečně rozcházel. Přesto se ale členové snažili držet se základních určených pravidel, pouze je praktikovali v jiné formě, než bylo nařízeno. Dalo by se shrnout, že zakládající listina měla doporučující ráz a na členech bylo, zdali normy uplatňovali.

Jedním z nedostatků zakládající listiny bylo, že se nezabývala vůbec finančními prostředky, které by měly být mezi chudé rozdány. Přitom Spolek na podporu bydlící chudiny rozdával i peněžité částky jako formy pomoci.¹⁵⁵ Je možné, že při sepisování této listiny nebylo s touto variantou počítáno. Navíc podle obnosu, který stanovil kníže Antonín Isidor Lobkovic, je možné, že nepředpokládal, že na tuto formu podpory zbydou finance. Je však jasné, že tato otázka byla jedna z nejzávažnějších, přesto se jí zakládající listina nevěnovala.

Podle sepsaných náležitostí v zakládající listině je patrné, že se Spolek na podporu bydlící chudiny řídil stanovami, které navazovaly na chudinskou péči z předešlých let. Dobročinné spolky na základě buquoyových stanov působily v Praze již od roku 1785, od doby, kdy do pozice ředitele chudinských organizací byl obsazen Ferdinand Kindermann ze Schulsteinu.¹⁵⁶ Fungováním a strukturou se tato organizace podobala chudinskému ústavu na panstvích hraběte Jana Nepomuka Buquoye, i když byla tato alternativa chudinského spolku aplikována na město. Podobnost byla zřejmá při samotné organizaci: členění spolku podle farností, snahy o evidenci chudých a rozdávané naturálie. Rozdílnost byla však v přisouzených podporách chudým. Zatímco na buquoyových panstvích byla podpora rozdáвана týdně, v Praze se jednalo o jednorázový příspěvek. Také není zmíněna jakákoliv účast bratrstva „*Společnosti lásky k bližnímu*“. Bylo totiž zapotřebí počítat s mnohem větším náparem chudých, kteří žádali o podporu.

---

¹⁵⁴ TAMTĚŽ, inv. č. 0043, kart. 11.

¹⁵⁵ V seznamech chudých je u některých chudých evidováno, jakou částku chudý získal. TAMTĚŽ, inv. č. 0026.

¹⁵⁶ Josef Vlk, *Chudinství*, s. 22.

III. 2. Každodennost Spolku na podporu bydlící chudiny

Spolek na podporu bydlící chudiny v téměř stejném časovém rozmezí informoval o svých činnostech veřejnost prostřednictvím výročních zpráv.¹⁵⁷ Po formální stránce jsou téměř všechna tato shrnutí stejná, v úvodní části je shrnutí za dané období, následuje seznam členů Spolku na podporu bydlící chudiny. V hlavní části jsou evidováni členové s výčtem osob, od kterých získali příspěvky, nadále jsou zveřejněné získané materiály a účetní souhrn za daný rok. V závěru jsou uvedeny tabulky, kde je evidováno, co která farnost získala a v jaké finanční výši.¹⁵⁸ Je důležité zmínit, že zpočátku hlavním příjmem tohoto institutu byly příspěvky získané od přispěvatelů, od vybrané částky se odvíjela možnost podpory chudým. Z novinového článku z roku 1810 vyplývá, že členové měli město Prahu rozdělené a každý získával příspěvky ve své části.¹⁵⁹

Výroční zpráva z roku 1809 - 1810 je oproti ostatním ročníkům výrazně kratší.¹⁶⁰ Je možné, že v tu dobu se tyto zprávy teprve začaly zveřejňovat, jelikož z předchozích let se tyto dokumenty nedochovaly. Navíc zprávy z následujících let jsou mnohem propracovanější, tudíž se mohlo jednat o prvopočátky sepisování shrnutí nakládání s prostředky Spolku na podporu bydlící chudiny. V tomto období je evidováno pouze pět osob angažujících se v rámci sbírání příspěvků. Jako představený celého spolku byl uveden kníže Antonín Isidor Lobkovic. Prahu si členové rozdělili celkem na čtyři části. V Hradčanech získával příspěvky zámečnický mistr Josef Pickard, na Malé Straně působil kníže Antonín Isidor Lobkovic, Staré Město měl na starosti obchodník Josef Ranghery,¹⁶¹ na Novém Městě působili obchodníci František Zunterer¹⁶² a Jan Václav Tuskany,¹⁶³ ten zároveň zastával funkci hlavního pokladního.¹⁶⁴ Rozdělit si město na úseky byl dobrý nápad, každý působil na svém území a nezasahoval tak nikomu jinému na území, kde získával příspěvky.

¹⁵⁷ Tyto dokumenty reflektují období 1809 - 1810, 1811 - 1812, 1813 - 1814, 1815, 1816 - 1817, 1818 - 1819. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0013 - 0018, kart. 10.

¹⁵⁸ TAMTÉŽ.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 0012, kart. 10.

¹⁶⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 0013, kart. 10.

¹⁶¹ Josef Ranghery byl znám i ve vztahu k výrobě hedvábných látek. Roku 1811 koupil zbytky morušových sadů od Jana Ferdinanda ze Schönfeldu. O dva roky později založil za Koňskou branou školu a začal prodávat morušovníkové sazenice. Zdeněk Míka, *Počátky*, s. 119.

¹⁶² František Zunterer byl jeden ze spolumajitelů manufaktury na výrobu hedvábných látek, spolupracoval s Františkem Antonínem Sängerem. TAMTÉŽ, s. 121.

¹⁶³ Jméno Tuscany bylo spojováno s výrobou plechového nebo měděného emailového nádobí. TAMTÉŽ, s. 146.

¹⁶⁴ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0012, kart. 10.

Z tabulky č. 1 je patrné, že se hodnoty u členů výrazně liší, jelikož výše vybraných částek byly dány možnostmi vybírajícího. Je možné, že každý z členů měl svou síť přátel, mezi kterými příspěvky získával. Zatímco Jan Václav Tuskany získával příspěvky z vyšších společenských kruhů, Josef Ranghery vybíral peníze mezi střední třídou.¹⁶⁵ To dokazuje i postavení členů ve společnosti a jejich možnosti. Mezi příspěvateli se nacházelo pouze pět osob, které si nepřály být jmenované. Souvisí to zřejmě s tím, že občané města darovanými příspěvky získávali větší prestiž a zároveň se reprezentovali jako zachránci chudých.

Tabulka č. 1

Počet příspěvatelů a vybraná částka v letech 1809-1810

Člen SPBCH	Počet příspěvatelů	Vybraná částka
Josef Pickard	7	335 zl.
Jan Václav Tuskany	18	5 640 zl.
Franrišek Zunterer	21	508 zl.
Josef Ranghery	190	1 897 zl.
Celkem	236	8 380 zl.

*SPBCH – Spolek na podporu bydlící chudiny

Spolek na podporu bydlící chudiny získal v období 1809 - 1810 celkem 8 380 zlatých. Příspěvky byly využity částečně na nákup dřeva, rozdělení peněžitých částek chudým až ve výši šest zlatých na osobu¹⁶⁶ a nákup naturálií k přípravě jídla. Na nákup dřeva na otop bylo použito pouze devět set sedmdesát čtyři zlatých. Výdaje použité

¹⁶⁵ V soupisu jmenovaných příspěvatelů jsou u Jana Václava Tuskanyho uvedena jména s tituly hrabě, kníže a baron, příspěvky činí nad 50 zlatých a více. Příspěvatelé Josefa Rangheryho jsou jmenováni pouze jako pán a paní, přičemž příspěvky se pohybují v rozmezí od 1 – 50 zlatých. TAMTĚŽ.

¹⁶⁶ Ve výroční zprávě z let 1809-1810 je přímo uveden počet chudých, kterým byly vydány příspěvky ve výši šest, pět, čtyři a tři zlaté. TAMTĚŽ.

na tento nákup svědčí o tom, že chudí mnohem více upotřebili darované finanční částky než darované dřevo.

Ve výročních zprávách není jasně uvedeno, jak často byly příspěvky rozdávány, ale z analýzy seznamů chudých¹⁶⁷ je patrné, že se jednalo o jednorázový příspěvek a ne pravidelnou podporu. Jednorázové příspěvky byly sice určitou snahou vypomoci chudým, ale ve finálním výsledku nemusela mít tato podpora takový dopad, jaký byl očekáván. Jestliže bylo chudému vydáno půl sáhu dřeva pouze jednou na zimu, nezajistilo mu to teplo po celé toto roční období. Na druhé straně měl Spolek na podporu bydlící chudiny omezené možnosti. Tím byly příjmy, které za dané období získal a které by nevystačily na pravidelnější podporu chudému. Z pokladny bylo vydáno 6 641 zlatých, zbytek byl předán pokladníkovi Janu Václavovi Tuskanymu, aby částku zúročil do dalšího roku. Rozdávání příspěvků bylo rozděleno v rámci farností.¹⁶⁸

Výroční zpráva z let 1811 - 1812 je již mnohem propracovanější a dokládá, že se Spolek na podporu bydlící chudiny s každým následujícím rokem rozvíjel. Zatímco v letech 1809 - 1810 působilo pět aktivních členů, od roku 1811 to bylo již pětadvacet členů. Jako vylepšení byl ve výroční zprávě zahrnut seznam členů Spolku na podporu bydlící chudiny. Mezi nimi byl opět jako představený uvedený kníže Antonín Isidor Lobkovic, pokladnu měl na starosti opět Jan Václav Tuskany. Přibyla i další funkce, a to jednatel, tuto funkci zastával pan Václav Blasfín, policejní komisař. Složení členů bylo pestré, v rámci celé organizace byli zastoupeni hrabata, účetní, malíři, apatykář, obchodníci, městští představitelé, profesor, umělec a zámečnický mistr.¹⁶⁹ K uvedení seznamu členů mohl být i praktický důvod, a to uvedení jmen, která získávají příspěvky, aby nedošlo ke zneužití v rámci podvodných vybírání finančních částek. Složení členů bylo zajímavé, ale také účelné. Představitelé pocházeli z různých městských tříd, tudíž existovala větší šance na získání více příspěvků z širší veřejnosti.

---

¹⁶⁷ U každého chudého jsou uvedeny rozdané příspěvky, ale pouze jenom jednou, proto je pravděpodobné, že tato podpora byla jednorázová. TAMTÉŽ, inv. č. 0026, kart. 12.

¹⁶⁸ Jednalo se o farnosti: sv. Víta, na Strahově, sv. Mikuláše, sv. Tomáše, u P. Marie Vítězné, sv. Týna, sv. Jakuba, sv. Haštala, sv. Ducha, sv. Havla, sv. Jiljí, sv. Františka, sv. Jindřicha, sv. Petra, u P. Marie Snežné, sv. Štěpána, sv. Vojtěcha, sv. Trojice. TAMTÉŽ.

¹⁶⁹ Jednalo se o hraběte Jiřího Buqoye, hraběte Jana Chotka, hraběte Kristiána Clam – Gallase, hraběte von Klebesberga, hraběte Fridricha Nostice, hraběte Františka Šternberka. Dále ve Spolku na podporu bydlící chudiny působili účetní franckých obchodníků Vincenc Gellner, vrchní ředitel sirotčince Jan Hawrlif, majitel továrny na výrobu kameniny Josef Hübel, obchodník Antonín Kamper, apatykář František Kutschiref, malíř František Menschik, městský reprezentant a zároveň provisor spolku Karel Mráz, zámečnický mistr Josef Pickard, zástupce městských obchodníků a ředitel italského sirotčince Josef Ranghery, abbé Daniel Smilauer, obchodník a pokladník spolku Jan Václav Tuskany, lékař a profesor Josef Veit, svobodný pán Václav Wernier, obchodník Josef Schicht, malíř a kreslíř Václav Welleba, baron von Wimpfen, obchodník František Zunterer. TAMTÉŽ, inv. č. 0014, kart. 10.

Naproti tomu mezi členy nebyl uvedený ani jeden chudý, který by zastupoval skupinu lidí, kvůli které Spolek na podporu bydlící chudiny vznikl a fungoval. To, že byla ve funkci pokladníka stále jedna a ta samá osoba, zvyšovalo svým způsobem důvěryhodnost této instituce, jelikož přesouvání funkcí mezi ostatní členy by mohlo znamenat určitou snahu zakrýt provedené skutky.

Tabulka č. 2.

Počet přispěvatelů a vybraná částka v letech 1811-1812

Člen SPBCH	Počet přispěvatelů	Vybraná částka
hrabě Clam-Martinič	46	3 452 zl.
Vincenc Gellner	68	1 787 zl.
kníže Antonín Isidor Lobkovic	9	2 681 zl.
František Menschik	84	1 374 zl.
Josef Pickard	29	574 zl.
Josef Ranghery	98	727 zl.
Jan Václav Tuskany	1	288 zl.
Michael Weiss	285	2 601 zl.
Václav Welleba	59	1 300 zl.
František Zunterer	1	620 zl.
Celkem	680	15 404 zl.

Vzhledem k tomu, že v rámci sbírání příspěvků figurovalo větší množství členů, byla vybrána i mnohem větší částka, s kterou tato organizace nakládala.¹⁷⁰ Tabulka č. 2 vypovídá o rozdílnosti počtu přispěvatelů a vybrané částce za období 1811 - 1812. Tyto údaje mohou opět být dány vrstvou lidí, mezi kterými členové příspěvky získávali. Je zřejmé, že například Václav Welleba působil mezi střední vrstvou. Značí to počet přispěvatelů a vybraná částka, zároveň o tom vypovídá i jeho postavení. Malíř a kreslíř se nepohyboval mezi vyšší společností, naproti tomu kníže Antonín Isidor Lobkovic takovou možnost měl a v poměru počtu přispěvatelů získal mnohem vyšší částku. František Zunterer a Jan Václav Tuskany jsou zřejmě uvedeni jen díky získané vysoké částce. U obou členů jsou přispěvatelé uvedeni jako „nejmenovaní“.¹⁷¹ Je

¹⁷⁰ TAMTÉŽ.

¹⁷¹ TAMTÉŽ.

ale pravděpodobné, že samotnou sumou přispěli sami a nepřáli si být zveřejnění přímo jako přispěvatelé.

Celková získaná suma od přispěvatelů se značně liší od sumy z roku 1809 - 1810. Zarážející je, že bylo upotřebeno pouze minimální množství financí na podporu chudým. Do dalšího období se převádělo 11 529 zlatých,¹⁷² a to i přesto, že byla země vyčerpána vleklými francouzskými válkami, což se projevilo rozvratem státních financí a neúnosně vysokým státním dluhem.¹⁷³ Možná právě proto spolek převedl částku do dalšího roku, jelikož neměl jistotu, že vybere opět tak vysokou částku.

Přestože je výroční zpráva z let 1811 - 1812 důkladnější co se týče sdělených informací, objevuje se v ní několik nepřesností. Mezi uvedenými členy, kteří získávali příspěvky, je uveden hrabě Karel Clam - Martinic. V úvodní části seznamu členů však jeho jméno chybí. Navíc aktivních členů získávajících příspěvky bylo pouze devět z celkového počtu.¹⁷⁴ Tento počet je zarážející, jelikož hlavní příjem Spolku na podporu bydlící chudiny byl právě od přispěvatelů. Jestliže by vybírali všichni z uvedených příspěvky, získaná částka by byla mnohem vyšší. Na druhé straně veřejnost přispěla chudým vysokou částkou, je tedy pravděpodobné, že vyšší počet členů, kteří by získávali příspěvky po městě, by vyvolalo nechuť k takovému snažení. Je pravděpodobné, že hrabě Clam - Martinic nebyl uvedený jako aktivní člen, jelikož se reprezentoval jako zakladatel této instituce a ne jako jeden z mnoha aktivních členů.

V této době Spolek na podporu bydlící chudiny rozdával nejen dřevo, almužny a rumfordskou polévku, ale také obdarovával chudé dekami, uhlím a ošacením pro děti. Polévka byla rozdávána v rámci farností¹⁷⁵, ale také přímo v kuchyních, kde byl výživný pokrm připravován.¹⁷⁶ Členové dodržovali stanovy zakládající listiny¹⁷⁷ a dětem bylo rozdáváno oblečení. Využívalo se oblečení získané z darů, ale také se pro děti šilo.¹⁷⁸

---

¹⁷² TAMTÉŽ.

¹⁷³ Finanční problémy mělo vyřešit vyhlášení státního bankrotu 15. 3. 1811. Finanční úpadek těžce postihl zejména lidové vrstvy odkázané na mzdu nebo stálý plat a chudé vrstvy, které se propadly do ještě horších finančních potíží. Robert Kvaček a kol., *Dějiny Československa II*, Praha 1990, s. 186.

¹⁷⁴ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, Praha, inv. č. 0014, kart. 10.

¹⁷⁵ Mimo farností, které figurovaly v rámci pomoci chudým v letech 1809 - 1810 přibyla ještě farnost sv. Apolináře a u sv. Trojice na Vyšehradě. TAMTÉŽ.

¹⁷⁶ Kuchyně fungovaly v různých částech Prahy, polévka byla připravována u hraběte Clam – Martinice a hraběte Františka Šternberka. Další fungovaly ve farnosti sv. Haštala, na Novém Městě v obecním hostinci, v chudobinci a v manufaktuře na zpracování kameniny. TAMTÉŽ.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 0012, kart. 10.

¹⁷⁸ Šilo se hlavně z mezulánu a plátna. TAMTÉŽ, inv. č. 0014, kart. 10.

Tabulka č. 3.

Celkový souhrn výročních zpráv 1809-1819

Výroční zprávy z let	Počet přispěvatelů	Vybraná částka	Celkový příjem	Zůstatek	Počet členů SPBCH
1809-1810	236	8 380 zl.	8 380 zl.	1 739 zl.	N
1811-1812	680	15 404 zl.	15 404 zl.	9 830 zl.	25
1813-1814	375	2 288 zl.	27 772 zl.	18 348 zl.	N
1815	708	7 327 zl.	30 289 zl.	24 242 zl.	40
1816-1817	725	5 639 zl.	91 995 zl.	25 306 zl.	37
1818-1819	739	7 348 zl.	46 180 zl.	28 647 zl.	32
Celkem	3 463	46 386 zl.	190 020 zl.	108 112 zl.	134

*Od roku 1813 byly do celkového příjmu započítávány i ceny získaných naturálií a získané částky z dalších projektů. N - neuvedeno, SPBCH – Spolek na podporu bydlící chudiny.

Výroční zprávy z dalších let reflektují činnosti této instituce stejným způsobem jako z předešlých období. S každým následujícím rokem byla vybrána vyšší částka, která byla následně rozdána mezi chudé. Získané částky byly většinou upotřebeny částečně (tabulka č. 3), zbývající výnos se převáděl do následujícího roku.¹⁷⁹ Od roku 1813 byly do celkového příjmu započítávány ceny získaných naturálií a příjmy z nových projektů, kterými byly získávány další prostředky.¹⁸⁰

Léta 1813 - 1814 obsahují novátorské přístupy v rámci vybírání příspěvků. V tabulce č. 3 je zaznamenán počet přispěvatelů a získaná částka, kterou vybrali členové v tomto období. Celkový počet přispěvatelů a vybírajících je výrazně nižší oproti předchozím rokům. Vybraná částka nemohla pokrýt celkové výdaje, které tato organizace měla. Spolek na podporu bydlící chudiny v těchto letech začal vybírat příspěvky i z krajů v Čechách.¹⁸¹ Přestože se jednalo o organizaci, která působila v Praze, byla zřejmě známá po celých Čechách. Členové mohli tak získávat příspěvky

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 0013 – 0018, kart. 10.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 0015-0018, kart. 10.

¹⁸¹ Jednalo se o kraje: Berounský, Českobudějovický, Boleslavský, Čáslavský, Klatovský, Litoměřický, Plzeňský, Prácheňský a Rakovnický kraj. TAMTÉŽ, inv. č. 0015, kart. 10.

i z jiných oblastí Čech. Navíc byla využita částka, která se převedla z předchozího období.

Ve výroční zprávě z roku 1815 je v úvodním slově vyzdvižována kuchyně hraběte Karla Clam - Martinice, která fungovala na Hradčanech. Důvodem je poznámka, že tento muž je zde uváděn jako zakladatel Spolku na podporu bydlící chudiny.¹⁸² Tuto skutečnost potvrzuje i Zakládající listina.¹⁸³ Zajímavé je, že je uveden jako zakladatel až v roce 1815, v předcházejících výročních zprávách tato skutečnost vyzdvižena není, přestože je uváděn jako člen vybírající příspěvky. Tento dokument je také jediný, který byl zveřejněn pouze za jeden rok působení. Z úvodního slova však není jasné, proč tomu tak bylo.

S každým následujícím rokem se Spolek na podporu bydlící chudiny angažoval v rámci vybírání příspěvků v nových projektech. Z roku 1815 vyplývá, že se začalo spolupracovat s muzikální akademií, kde byl ředitelem Michael Weis, který byl zároveň aktivním členem Spolku na podporu bydlící chudiny. Dne 10. a 17. března roku 1815 byly uspořádány veřejné koncerty, při kterých se vybrala částka 3 128 zlatých. Ze soupisu přispěvatelů je patrné, že se koncertu účastnila vyšší společenská třída,¹⁸⁴ proto byla vybraná suma tak vysoká. Tato společenská třída se tak opět mohla reprezentovat jako lidé, kteří jsou vůči chudým dobrotiví a mají dostatečný majetek, aby mohli podporovat lidi z nižších tříd. Těmito zásluhami se zvyšovala jejich prestiž a zapisovali se do veřejného povědomí veřejnosti v kladném světle.

Od roku 1816 napomáhal při vybírání příspěvků vedle muzikální akademie i Pražský ženský spolek. Mezi přispěvatele patřili většinou muži, tudíž se ženy neorientovaly pouze na ženskou část veřejnosti. V tomto případě se jednalo o výborný krok, jelikož v letech 1816 - 1817 se podařilo ženám vybrat úctyhodnou částku 20 166 zlatých.¹⁸⁵ Mezi Pražským ženským spolkem a Spolkem na podporu bydlící chudiny je patrná souvislost, jelikož mezi ženami vybírající příspěvky figurovala i manželka zakladatele hraběnka Clam - Martinicová. Je možné, že skutky hraběte Karla Clam -

---

¹⁸² TAMTÉŽ, inv. č. 0016, kart. 10.

¹⁸³ TAMTÉŽ, inv. č. 0012, kart. 10.

¹⁸⁴ Přispěvatelů během koncertních představení bylo celkem sto dvanáct. Nejvyšší částkou přispěli hrabě Buquoy, hraběnka a hrabě Clam - Martinicové, hrabě Fridrich Nostic, hraběnka Koloredo - Mannsfeld, hrabě Michael Kaunic, hrabě Kolovrat, kníže a kněžna Lobkovicové. TAMTÉŽ, inv. č. 0016, kart. 10.

¹⁸⁵ Příspěvky vybíraly kněžna Aueršperková, paní Ballabene, paní Kateřina Baumgarten, paní Filipína von Böhm, paní Irena von Bretfeld, hraběnka Buquoyová, hraběnka Clam - Gallasová, hraběnka Clam - Martinicová, kněžna Kinská, hraběnka Kolovratová, kněžna Lobkovicová, hraběnka Nosticová, hraběnka Šliková, paní Antonia Tuskany, paní Josefína Wolframová. TAMTÉŽ, inv. č. 0017, kart. 10.

Martinice měly na jeho ženu vliv, a proto se zapojila do dobročinné práce. Podle tabulky č. 3 je patrné, že tyto roky byly úspěšné. Vybraná částka byla nejvyšší za celou dobu působení.

Poslední dochovaná výroční zpráva je z let 1818 - 1819. Nejdůležitějším prvkem tohoto dokumentu je změna přestaveného. Do roku 1819 zastával tuto funkci kníže Antonín Isidor Lobkovic. Rokem 1820 započal tuto funkci zastávat jeden z aktivních členů hrabě Jan Chotek.¹⁸⁶ Dva roky před smrtí Antonín Isidor Lobkovic zanechal své funkce a zřejmě se odebral na odpočinek. Za celou dobu jeho působení ve funkci Spolek na podporu bydlící chudiny prosperoval.

Při celkovém zhodnocení působení Spolku na podporu bydlící chudiny je zapotřebí zmínit druhou stránku této dobročinnosti, a to, zdali z ní měl někdo prospěch a profitoval na činnostech této organizace. Koncertní vystoupení muzikální akademie nebylo bezplatné. Za její vystoupení Spolek na podporu bydlící chudiny musel zaplatit. Celková vybraná částka byla 3128 zlatých, ale na zaplacení tohoto koncertu musela být vydána částka 414 zlatých.¹⁸⁷ Ve finálním výsledku získali členové další částku pro chudé, ale zároveň je zde patrná i výtěžná činnost muzikální akademie. Navíc je zde zapotřebí zmínit, že ředitel akademie byl zároveň jeden ze členů spolku, který tak mohl získat další zakázky pro svůj orchestr.

Jako další lze zmínit kuchyně, které byly rozmístěné po celé Praze. Dvě z nich zajišťoval hrabě Karel Clam - Martinic. Jedna byla umístěna přímo v jeho domě v Praze, další fungovala v manufaktuře na výrobu kameniny.¹⁸⁸ Manufaktura na výrobu kameniny patřila do roku 1810 právě zakladateli spolku, od následujícího roku byla majitelem Josef Hübel, jeden z aktivních členů.¹⁸⁹ Je nasnadě, že se v této stravovně stravovali i zaměstnanci této manufaktury, tudíž měl majitel zajištěný přísun potravin i pro své pracovníky. Navíc jeden z hlavních dodavatelů naturálií do těchto kuchyní byl také hrabě Karel Clam – Martinic,¹⁹⁰ proto je možné, že z chodu Spolku na podporu bydlící chudiny měl i určité zisky. Výroční zpráva z let 1809 - 1810 uvádí, že rozdáváná

---

¹⁸⁶ Hrabě Jan Nepomuk Josef Chotek (1773 - 1824), prvorozený syn hraběte Jana Rudolfa Chotka. Od roku 1807 zastával funkci v Zemské vládě v Dolních Rakousích, kde zůstal do roku 1812. V tomto roce rezignoval na státní službu a věnoval se pouze svým venkovským statkům a rodině. Ivo Cerman, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008, s. 425 – 427; od roku 1820 se věnoval i chudinským otázkám. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0018, kart. 10.

¹⁸⁷ Konkrétně bylo vyplaceno dvě stě osmdesát jedna zlatých orchestru, zpěvákům sto devět zlatých a dirigentovi čtyřiaadvacet zlatých. TAMTÉŽ.

¹⁸⁸ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, Praha, inv. č. 0016, kart. 10.

¹⁸⁹ Zdeněk Míka, *Počátky*, s. 136 - 139.

¹⁹⁰ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0014, kart. 10

rumfordská polévka byla chudým rozdávána bezplatně, což mělo dopad na vydané porce.¹⁹¹ Zde je jasné, že se nejednalo o jednorázový příspěvek ve formě porce polévky, ale že se zde chudí stravovali bezplatně a jejich návštěvy byly zřejmě pravidelnějšího rázu.

Z tabulky č. 3 je jasné, že s každým dalším rokem byl vykazován vyšší příjem spolku. Celkový příjem byl od roku 1813 značně vysoký. Důvodem bylo nové zhodnocování příjmů, kdy do celkového příjmu byly započítávány i získané naturálie, ale také účast na nových projektech. Do roku 1812 byly hlavním příjmem příspěvky od přispěvatelů, od roku 1813 se spolek přiklonil i k dalším možnostem získávání prostředků. Důvodem může být ta skutečnost, že v letech 1813 - 1814 přispělo pouze tři sta sedmdesát pět lidí na chudé,¹⁹² tento příjem by nepostačoval na pokrytí veškerých výloh, proto byl nucen hledat nové možnosti. V tomto období byla země finančně rozvrácená, po vyhlášeném bankrotu z roku 1811 neměli lidé dostatek peněz a nebyli zřejmě ochotní poskytovat vyšší částky chudým. Je ale patrné, že následky bankrotu se neprojeví v roce vyhlášení tohoto stavu a ani v roce následujícím. Samotný dopad bankrotu se podle Spolku na podporu bydlící chudiny projevil až v letech 1813 - 1814. Neochota lidí darovat příspěvky je patrná, značí to počet přispěvatelů ve srovnání s dalšími roky a také to, že organizace byla nucena přistoupit i k jiným projektům, z kterých by vytěžili příspěvky pro chudé.

Pro srovnání je zde nutné zmínit, jaké panovaly ceny na počátku 19. století. Například v letech 1801 - 1820 bylo možné koupit si dům na Starém Městě v rozmezí 4 000 - 24 500 zlatých.¹⁹³ Ve srovnání s příjmy Spolku na podporu bydlící chudiny¹⁹⁴ vyplývá, že byly vybrány velmi vysoké částky, které měly být rozděleny mezi chudé. Jak již bylo řečeno, samotná finanční podpora pro chudého byla až ve výši šest zlatých, co si však za tuto částku mohl koupit? Deka, která patřila mezi rozdávané příspěvky, stála tři zlaté a patnáct krejcarů.¹⁹⁵ Kdyby si jí chudý koupil ze získané částky, o polovinu by přišel. Cena dřeva závisela na kvalitě koupeného zboží. S přihlédnutím na omezené finanční prostředky je pravděpodobné, že si chudí kupovali levnější dřevo,

---

¹⁹¹ Rozdávané porce se pohybovaly v několika tisících, jenom například v letech 1811 - 1812 bylo rozdáno 83 000 porcí polévky, v následujícím období byl počet porcí 86 000. TAMTĚŽ, inv. č. 0013 - 0015, kart. 10.

¹⁹² SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0015, kart. 10.

¹⁹³ Jiří Čarek, *K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400-1850*, PSH 7, Praha 1971, s. 44.

¹⁹⁴ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv.č. 0013 - 0018, kart. 10.

¹⁹⁵ TAMTĚŽ, inv. č. 0016, kart. 10.

kteře se pak pohybovalo v rozmezí od čtrnácti krejcarů do osmačtyřiceti krejcarů.¹⁹⁶ Z potravin stála například jedna libra másla dvacet krejcarů.¹⁹⁷

Převedené částky do dalšího roku přestavovaly velkou část z celkového příjmu.¹⁹⁸ Důvodů mohlo být několik. Snaha ušetřit, aby mohli být podporováni chudí i v následujícím roce. Spolek na podporu bydlící chudiny neměl jistotu, zdali bude schopen další rok vybrat vůbec nějakou částku. Na druhé straně mohla ušetření napomoci neúčast chudých, kteří využívali pouze kuchyně jako stravovny a nebyli informováni o možnostech získání dalších příspěvků. Zarážející ale je, že převáděné částky nebyly nadále zúročené, aby jejich obnos narostl. Již v letech 1809 - 1810 byla předána částka hlavnímu pokladnímu Janu Václavovi Tuskanymu,¹⁹⁹ ten ji však nezúročil a do dalšího roku převedl stejnou částku.²⁰⁰ To samé se dělo i v dalších obdobích. Možné je, že v dané době panovala obava ze zúročení částek díky politické situaci.²⁰¹ V dalších obdobích bylo zřejmé, že se díky bankrotu z roku 1811 členové obávali, aby o peníze nepřišli, a takový krok v této době byl riskantní.

Bankrot a politická situace ovlivňovaly celkovou dobovou situaci. Značí to i příjem Spolku na podporu bydlící chudiny v letech 1816 a 1817, kdy příjem dosáhl nejvyšší částky za celou dobu působení této instituce.²⁰² Konec napoleonských válek, které byly završeny Vídeňským kongresem, měl dopad i na příjem Spolku na podporu bydlící chudiny. Dobová atmosféra zřejmě umožnila vybrat tak vysokou částku.

Přestože byla pomoc chudým dobročinná, bylo zapotřebí nějakým způsobem reflektovat působení této organizace. Dvouleté zhodnocení bylo dobrým prostředkem, jak informovat veřejnost o svém konání. Navíc spolek disponoval vysokými částkami a veřejnost si určitě přála být informována o nakládání s prostředky, které poskytla

---

¹⁹⁶ Kopa otýpek stála 14 krejcarů, kopa míšeného (tvrdého i měkkého): 30 krejcarů, kopa borového proudního (menšího): 30 krejcarů, kopa borového horského (většího): 35 krejcarů, kopa tvrdého proudního (menšího): 39 krejcarů, kopa tvrdého horského (většího): 48 krejcarů. František Holec, *Obchod*, s. 93.

¹⁹⁷ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0013, kart. 10.

¹⁹⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 0013 - 0018, kart. 10.

¹⁹⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 0013, kart. 10.

²⁰⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 0014, kart. 10.

²⁰¹ Následky revoluce ve Francii v roce 1789 a následné Napoleonské války měly dopad i v Praze. „Tíhu války pocítovaly nejvíce masy pracujících lidu. Z nich se rekrutovala většina vojáků, kteří v neúspěšných a krvavých bitvách ztráceli své životy a zdraví. Nesmírné náklady napínaly síly poplatníků až k prasknutí. Válečné poměry zhoršily i životní situaci městské chudiny v Praze a drobných řemeslníků, kteří byli bez zaměstnání. Již koncem roku 1792 obával se nejvyšší purkrabí lidových nepokojů v Praze a požadoval, aby do města byl vložen oddíl kavalerie, který by bez krveprolití mohl zabránit srocení a excesům lůzy. Jak pokračovala válka, stoupaly ceny a v Praze se objevoval i citelný nedostatek potravin. Organizace zásobování se musel ujmout i nejvyšší purkrabí. Dlouholeté války připravily lidu těžké utrpení.“ Ivan Borkovský a kol, *Dějiny*, s. 421 - 423.

²⁰² SOA Litoměřice, Soukromý spolek, Praha, inv. č. 0017, kart. 10.

chudým. Díky výročním zprávám byl spolek představován na veřejnosti v dobrém světle. Jako instituce, která plní své sliby, pomáhá chudým a snaží se je odvrátit od žebrání, jež by mělo vliv na klid v ulicích Prahy. Každý rok byli členové schopni ušetřit a převést do dalšího roku ne malou částku. Bohužel zde však není možnost srovnání s druhou stranou. Nedochovaly se prameny, které by vypovídaly o chudých, zdali pro ně byla poskytnutá pomoc dostačující a byla schopna jim pomoc přežít zimy, které pro ně byly nejhorším ročním obdobím. V tomto případě vystupují výroční zprávy z druhé strany, jelikož představují Spolek na podporu bydlící chudiny jako zachránce, vyzdvihují přispěvatele, kteří se darovanými částkami zviditelnili, ale neuvádějí bližší informace o dopadu jejich působení na chudé.

IV. PRAHA A CHUDÍ NA POČÁTKU 19. STOLETÍ

IV. 1. Urbanizační poměry

Královská pražská města, Staré Město, Nové Město, Malá Strana a Hradčany, byla do roku 1784 samostatnými městy s vlastní správou a zřízením. Rozhodnutím vlády ze dne 12. 2. 1784 byla ukončena feudální roztržitost pražského městského organismu a čtyři pražská města byla spojena v jeden celek, město Prahu. Tímto spojením se Praha stala jedním z největších měst v habsburské monarchii.²⁰³ Skutečným velkoměstem se stala až ve 2. polovině 19. století. Podle kritéria velikosti byla Praha se 77 000 přítomného obyvatelstva už v roce 1800 městem spíše velkým než středním v tehdejší Evropě, a to ve srovnání nejen se středoevropskými, nýbrž i anglickými obchodními a průmyslovými centry. V habsburské monarchii nebyla na druhém místě hned za Vídní jen proto, že tehdy do říšského svazku patřily i Benátky a Milán.²⁰⁴

Celkovým vnějším rázem měla Praha ještě dlouho charakter středověkého města. Byla obehnaná hradbami a přístup do Prahy umožňovaly jenom městské brány, které se navečer o osmé nebo až o deváté hodině (podle ročního období) uzavíraly. Do ranního svítání, kdy se brány opět otevřely, byla Praha oddělena od ostatního světa.²⁰⁵ Přes vnější malebnost danou barokem byla Praha ještě v polovině 18. století sídlištním celkem s nízkou úrovní kulturnosti životního prostředí, které svědčilo o středověkých poměrech. Pražské ulice nebyly vydlážděny, pouze několik hlavních ulic, mezi nimi např. Královská cesta, která byla opatřena špatnou hrbolatou dlažbou.

Neexistence kanalizace přispívala ke špatnému stavu ulic, což mělo za následek, že novoměstské ulice byly proslulé svou špínou. Splašky odtékaly přímo na ulici, k tomu lidé vyhazovali přímo před domy všechno, co nepotřebovali. Příčin zaostávání Prahy byla celá řada. Pobělohorská éra a po ní tereziánské období srazily postupně Prahu na úroveň provincionálního města, což se samozřejmě muselo projevit i ve způsobu života obyvatel. K zaostávání přispěly také následky sedmileté války, které citelně ochudily město, zvláště při ničivém pruském obležení Prahy na jaře roku 1757. Posledním důvodem byla rozdrobenost měst, než došlo roku 1784 ke sjednocení.²⁰⁶

---

²⁰³ Jiří Čarek, *Spojení měst pražských roku 1784*, PSH 4, s. 132.

²⁰⁴ Pavla Horská, *Pražská populace v 19. století ve srovnání s velkoměstskými populacemi tehdejší Evropy*, DP VII/2, 1987, s. 485.

²⁰⁵ Ivan Borkovský a kol., *Dějiny*, s. 410.

²⁰⁶ Jan Novotný, *Snahy o zlepšení životního prostředí, zdravotnictví a sociální péče v Praze ve druhé polovině 18. století*, DP VII/2, s. 425 - 427.

Teprve josefínská doba přinesla do života Prahy první významnější zásahy pro ozdravení a zlepšování životního prostředí Prahy. České zemské gubernium a po roce 1784 pražský magistrát dohlížely na to, aby zanedbané, věkem i povětrnostní poškozené fasády pražských domů byly alespoň v hlavních ulicích opraveny. Snaha o regulaci rozšířeného pouličního obchodu v boudách a krámech, které znešvařovaly náměstí a veřejná prostranství, vyvrcholila po roce 1789, kdy byl rybí trh přesunut do sousedství masných krámů vedle kostela sv. Jakuba. Dalším významným krokem bylo nařízení Josefa II., které zavádělo zákaz pohřbívání na četných farních hřbitovech a v kostelních kryptách uvnitř města. Když se v roce 1784 ujal správy sjednocené Prahy nový magistrát, bylo v provozu šest set padesát pouličních svítidel plněných lněným olejem. Pokrok ve veřejném osvětlení byl i v dalších letech velmi pomalý, do roku 1790 se počet lamp zvýšil jen o sedmdesát, a k tomu se řadilo dalších sto třicet čtyři lampiček, udržovaných na vlastní náklady majiteli některých domů, hlavně na Starém Městě.²⁰⁷

Přestože Praha patřila mezi jedno z nejdůležitějších měst, byla jejímu rozvoji do vlády Josefa II. věnována ze strany rozvoje minimální pozornost, která měla za následek špatnou pověst města. Úpravy, které Prahu posunuly o krok blíže k nové tváři města, byly prováděny mnohem později, než v jiných městech, což byl jeden z důvodů zaostávání. Kanalizace byla v Praze zavedena až v polovině 19. století.²⁰⁸ Špatné podmínky města mohly ovlivňovat i obyvatele, kteří ve městě žili. Špatná hygiena a splašky v ulicích navíc napomáhaly šíření nemocí po městě.

Navzdory těmto podmínkám existoval v Praze na přelomu 19. století přírůstek obyvatelstva. Poslední morová epidemie, která vznikla následkem neúrody roku 1771, se projevila koncem toho roku a trvala až do žní následujícího roku. Tato epidemie postihla i Prahu, kde se rozšířila a postihla její obyvatelstvo. Od této depopulace pražských měst v letech 1771 - 1772 byl stálý vzestup obyvatelstva, přerušovaný pouze povlovným poklesem v letech 1790 - 1792. V tabulce č. 4 je možné sledovat postupný přírůstek obyvatelstva v letech 1765 - 1830. Jedním z důvodů přírůstku obyvatelstva může být vývoj ekonomické struktury Prahy. Od sedmdesátých let 18. století se výrobní ráz Prahy počíná výrazně formovat a rozvíjí se také populační základna Prahy.²⁰⁹

---

²⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 429.

²⁰⁸ Ivan Borkovský a kol. *Dějiny*, s. 419.

²⁰⁹ Zdena Pelikánová – Nová, *Lidnatost*, s. 32-34.

Tabulka č. 4.

Přírůstek obyvatelstva v letech 1765-1830 v Praze

Rok	Počet domů	Počet přítomného domácího obyvatelstva	Počet skutečně přítomného obyvatelstva	Z toho židů		Cizí přítomní
				domácích	přítomných	
1765	N	54367	N	N	N	N
1766	N	53780	N	N	N	N
1767	N	53953	N	N	N	N
1768	N	54294	N	N	N	N
1771	3174	77577	N	N	8266	N
1780	3191	70214	N	N	N	N
1783	N	71559	N	N	N	N
1784	3191	71975	76041	7901	N	4066
1786	N	72874	N	7959	N	N
1787	3209	74614	77445	8176	N	3916
1788	N	N	78145	N	N	N
1789	3221	74273	78208	8217	N	3925
1790	3221	73780	77544	8138	N	3764
1791	3221	71048	74456	8127	N	3408
1792	3226	71302	74963	8158	N	3661
1793	3227	72336	76241	8097	N	3906
1794	N	73072	76830	N	N	3758
1795	N	72621	76631	N	N	4010
1796	N	72725	76843	N	N	4118
1797	N	73380	77732	N	N	4352
1798	3234	72916	77625	N	N	4709
1799	N	72633	77588	N	N	4955
1800	N	72352	77403	N	N	5051
1801	N	72280	N	N	N	N
1803	N	74508	77939	N	N	N
1806	3166	72851	83966	N	N	5088
1808-10	N	77675	N	N	N	6321
1811-12	3176	N	N	7675	N	N
1813	N	74992	80441	N	N	6449
1814	N	72084	77089	N	N	5005
1817	N	N	79606	N	N	4812
1818	3194	75656	80754	N	N	N
1819	N	78148	83746	N	N	5616
1820	3201	N	N	7824	N	N
1822	N	79017	92484	7653	N	13467
1823	N	79542	92678	N	N	13136
1824	N	N	94357	N	N	N
1826	3208	86742	102136	8004	N	15394
1827	3208	86726	102743	7914	N	16017
1830	3217	69032	103670	N	N	34638

V sedmdesátých letech 18. století došlo k rozpadu řemeslné malovýroby. Tato situace vznikla díky vzrůstající manufakturní výrobě. Významnou roli zde hrála zvětšující se frekvence dopravy, opětné rozšiřování příměstského trhu v trh oblastí a jiné faktory. V této době se proměňovala celková výrobní struktura Prahy i kvalitativně. Směr této kvalitativní proměny byl určován rozvojem textilní výroby, přesněji bavlnářskou produkcí. Pro vytváření komplexní bavlnářské výroby je charakteristické zejména to, že nejprve vznikaly v Praze kartounky z iniciativy v Praze usedlých podnikatelů. O něco později vznikaly posléze i přádelny bavlněné příze. Vytváření těchto přádelen bylo však umožňováno zejména tím, že takřka souběžně vznikaly i bavlnářské tkalcovny, které se staly reálnými odběrateli bavlněné příze. Z hlediska vlastního výrobního procesu tvořil souhrn různorodých manufakturních bavlnářských podniků v Praze strukturní, funkční mechanismus, vzájemně spjatý subdodavatelským systémem.

Pražská bavlnářská výroba představovala od osmdesátých let 18. století nejen jeden z činitelů při vytváření aktivní bilance v zahraničním obchodu, ale byla stimulem pro vznik jednotného zemského trhu. Prudký rozvoj bavlnářské výroby krátce po roce 1811 ustal. Rakouský státní bankrot ochromil úvěr, výroba, která se dostala do deprese, stagnovala. Navíc dobová politická situace ovlivňovala také situaci na trhu. Po napoleonských válkách začala pronikat na evropský trh levná anglická textilní výroba, budovaná na průmyslovém základě, jejíž konkurenci mnohé podniky nevydržely a podlehly. Tento osud postihl pak většinu bavlnářských manufaktur v Praze v období kolem roku 1820.²¹⁰ Pražská bavlnářská výroba byla jedním z mnoha faktorů, který napomohl vývoji průmyslu v Čechách. Vzhledem k pracovním příležitostem, které nabízela, byla i jedním z míst, kde se mohli chudí ucházet o zaměstnání. Nabídka pracovních míst tak mohla zvýšit pracovní příležitosti pro chudé a mohla některým zaručit stálý příjem.

IV. 2. Situace chudých na počátku 19. století

Seznamy chudých, které sepsali členové Spolku na podporu bydlící chudiny, se dochovaly z roku 1812 a 1816. Tyto dva roky reflektují počet chudých, kteří byli

---

²¹⁰ TAMTÉŽ, s. 24-28.

podporování v rámci Prahy, vyjma Židovského města.²¹¹ Jaroslav Schaller ve svém díle uvádí celkový počet domů 3 288 v Praze v roce 1794, přičemž největší zastoupení mělo Nové Město s počtem 1 256 domů.²¹² V porovnání s tabulkou č. 4 počet domů zhruba odpovídá. Zajímavé je, že do tohoto roku počty domů měly vzestupnou tendenci, v následujících letech se jejich počty snižovaly. Souviselo to zřejmě s rekonstrukcí celé Prahy. Vzhledem k časovému odstupu není možné porovnat seznamy domů s čísly a jejich majiteli se seznamy Spolku na podporu bydlící chudiny. Důvodem je i ta skutečnost, že v roce 1805 došlo k přečíslování domů v rámci celé Prahy,²¹³ tudíž záznamy nesouhlasí. Navíc Schallerovo dílo popisuje Prahu s důrazem na sakrální památky a dějiny architektury Prahy. Co se týče chudých v ulicích Prahy, autor jim nevěnuje příliš pozornosti.

Nové Město bylo nejlidnatější. Jak vzhledem k počtu domů, tak i obyvatel, následovalo Staré Město, Malá Strana a Hradčany.²¹⁴ Chudí byli zastoupeni ve všech čtyřech městech. Seznamy byly sepisovány v rámci farností, tudíž podávají přehled o jejich počtu, kteří ve farnostech žádali o příspěvky.²¹⁵ V tabulce č. 5 je uveden souhrn chudých z období 1812 a 1816 podle farností. Jak z tabulky vyplývá, největší zastoupení chudých bylo na Novém Městě, konkrétně ve farnosti sv. Štěpána.²¹⁶

V porovnání let 1812 a 1816 vyplývá úbytek chudých v roce 1816, přestože v roce 1816 přibyly do seznamů další farnosti. Důvodem mohl být vyhlášený bankrot v roce 1811, který měl za následek zchudnutí mnoha rodin i jednotlivců. Dalším důvodem mohla být i tuhá zima v roce 1812, která chudé donutila jít žádat o příspěvky. V porovnání s tabulkou č. 4 byl souhrn chudých minimální. V procentuálním zastoupení činil počet chudých z celkového počtu obyvatel v průměru 1,8 % (1454). Toto

---

²¹¹ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²¹² Autor mimo čtyř pražských měst vymezuje ještě Židovské Město a Vyšehrad. Na Hradčanech bylo celkem domů sto devadesát devět, na Malé Straně pět set čtyřicet tři domů, ve Starém Městě devět set čtyřicet devět domů, Židovské město čítalo dvě stě sedmdesát tři domů, Vyšehrad měl šedesát osm domů. Jaroslav Schaller, *Beschreibung der Hauptsadt Prag. Die Stadt Hradschin*, Praha 1794, s. 51.

²¹³ Roku 1770 vyšlo nařízení Marie Terezie o číslování domů, které proběhlo v letech 1770 - 1771. Roku 1805 proběhlo označení domů novými popisnými čísly, které jsou platné dodnes. Táňa Jelínková, *Pražští primátoři (1784 - 1993)*, PSH 26, s. 104.

²¹⁴ Již v roce 1786 mělo Nové Město 28 052 obyvatel, na Starém Městě žilo 23 616 obyvatel, Malá Strana čítala 11 898 obyvatel a Hradčany 3 106 obyvatel. Borkovský Ivan a kol., *Dějiny*, s. 412.

²¹⁵ V roce 1812 se dochovaly seznamy z farností: Hradčany, P. Marie Sněžné, sv. Apolináře, sv. Jiljí, sv. Františka, sv. Havla, sv. Ducha, sv. Jindřicha, sv. Haštala, sv. Jakuba, P. Marie Vítězné, sv. Mikuláše, sv. Štěpána, sv. Tomáše, sv. Víta, Vyšehrad, u P. Marie před Týnem. V roce 1816 se dochovaly stejné seznamy ze stejných farností mimo farnosti u P. Marie Vítězné, navíc přibyla farnost sv. Petra a sv. Trojice. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²¹⁶ O uvedených počtech v seznamech chudých nelze pochybovat, údaje jsou věrohodné. TAMTÉŽ.

zastoupení není zas tak vysoké, ale je zapotřebí brát v potaz, že k jednomu chudému se přiřčenila celá rodina.²¹⁷

Tabulka č. 5.

Souhrn chudých z období 1812 a 1816 podle farností.

Část Prahy	Farnost	Období	
		1812	1816
Nové Město	sv. Jindřicha	193	36
	Sv. Štěpána	429	203
	sv. Vojtěcha	49	59
	sv. Petra	N	33
	sv. Apolináře	74	137
	p. Marie Sněžné	29	36
	sv. Trojice	N	183
	Vyšehrad	15	22
	Shrnutí	789	709
Staré Město	P. Marie Týnská	50	126
	sv. Jiří	29	47
	sv. Haštala	143	26
	sv. Ducha	77	48
	sv. Jakuba	34	26
	sv. Havla	21	11
	Shrnutí	354	284
Malá Strana	sv. Mikuláš	84	87
	sv. Tomáš	42	46
	P. Marie Vítězná	155	N
	Shrnutí	281	133
Hradčany	sv. Vít	49	59
	Strahov	116	133
	Shrnutí	165	192
Praha	Celkem	1589	1318

*N- neuvedeno

²¹⁷ Například v seznamech chudých jsou uvedeny osoby, u kterých je připsáno, že žily se svou rodinou, na kterých byly závislé. Existenční problémy donutily rodinu vyslat jednoho z nich pro příspěvek. Ve skutečnosti v seznamu byla uvedena pouze jedna osoba, ale ta žádala o příspěvek pro celou rodinu. TAMTÉŽ.

Po spojení čtyř pražských měst v roce 1784 se obyvatelé všech čtyř měst rázem stali příslušníky jednoho městského celku. Mohli se tedy nyní volně podle libosti stěhovat z jedné části do druhé a hledat práci tam, kde byla. I když není možné předpokládat nějaké náhlé a překotné stěhování, přece jen je pravděpodobné, že se chudí pomalu rozptylovali i do těch částí, které byly dosud osídleny spíše bohatšími a kde chudých bylo málo. Jako příklad lze uvést Staré Město, kde vznikaly manufaktury a kam se nižší třídy Prahy stěhovaly za práci.²¹⁸ Migrace pražských obyvatel po Praze z důvodu hledání práce mohla mít za následek i snižování a zvyšování počtu chudých ve farnostech. Nejvyšší úbytek počtu chudých byl v porovnání let 1812 a 1816 na Malé Straně. Naopak na Hradčanech se počet chudých dokonce zvýšil. Odchod chudých z Malé Strany bude zřejmě dán nabídkou práce. Navíc na Malé Straně bylo mnoho šlechtických paláců, které nepředstavovaly pracovní příležitosti, tudíž migrovali za prací do jiných částí města.

Zajímavý je zvýšený počet chudých na Hradčanech. Tato čtvrť byla zastavěná šlechtickými paláci ve větší míře než na Malé Straně, přesto chudí odsud neodcházel. Z výzkumu vyplývá, že chudí v této části města spíše přibývali. V tomto případě je možné, že přesun do této části města měl co do činění se snahou vyrovnat se bohatým, být jim nablízku s možností zbohatnutí. Dalším důvodem mohla být i skutečnost, že se v této čtvrti nacházeli bohatí a chudí měli větší pravděpodobnost získání almužen. V porovnání s Novým Městem bylo na Hradčanech mnohem méně chudých, proto může být zřejmé, že chudý by býval raději žebrol na Hradčanech, kde je málo chudých a více bohatých, než na Novém Městě, kde byla koncentrace chudých ve větší míře a kdy nebyla ani tato čtvrť známá šlechtickými paláci.

Při porovnávání samotných farností a jejich úbytku nebo příbytku chudých vykazují nejrozporuplnější hodnoty Staré Město a Nové Město. Tyto dvě části Prahy čítaly i největší počet obyvatel a domů, tudíž je možné předpokládat, že se v těchto čtvrtích zdržoval největší počet chudých. Pohyb chudých mohl být dán migrací za prací mezi těmito částmi. Navíc jakmile se stěhoval chudý za prací, šla s ním automaticky celá rodina. Jelikož tato dvě města spolu sousedí, nebyli chudí nuceni se stěhovat tak daleko. Je známo, že na Novém Městě fungovala manufaktura na výrobu kameniny od roku 1793. V letech 1800 - 1812 zaměstnávala v průměru sto třicet jedna osob. Prosperita podniku se zastavila v druhém desetiletí 19. století, z největší české

---

²¹⁸ Jiří Čarek, *Spojení*, s. 136-137.

manufaktury se postupně stávala nevýznamná dílna. Důvodem byl rok 1811 a s ním spojený bankrot. Po roce 1811 prudce klesla výroba, manufaktura byla nucena propouštět a zaměstnávala v průměru dvanáct pracovníků. Důležitým prvkem v této kameninové manufaktuře bylo obsazení vedení. Od roku 1804 vedl manufakturu hrabě Clam - Martinic, prodal ji však roku 1810 Josefu Hübelovi, který stál v čele podniku až do roku 1825.²¹⁹

Ne náhodou v této manufaktuře fungovala i jedna z kuchyní spolku, navíc ve vedení manufaktury figurovali lidé, kteří měli úzký vztah s touto institucí. Hrabě Clam - Martinic vystupoval jako zakladatel a Josef Hübel jako jeden z aktivních členů Spolku na podporu bydlící chudiny od roku 1811.²²⁰ Majitelé zaměstnávali vysoký počet pomocných dělníků, kteří neměli žádnou kvalifikaci a kteří byli většinou řazení mezi chudé.²²¹ Navíc je možné, že při docházení do tamní kuchyně pro rumfordskou polévku se chudí ucházeli o práci nebo jim byla nabízena.²²² Po roce 1812 manufaktura neprosperovala, což mohl být také jeden z hlavních důvodů odchodu chudých do jiných částí města, i když kuchyně fungovala nadále. Mezi další manufaktury, které zaměstnávaly pomocné síly, patřily kartounky, výroby rukavic, výroby hedvábných stuh, tkalcovny hedvábných látek a výroby lihových nápojů.²²³ Tyto manufaktury se nacházely uvnitř města Prahy a nabízely pracovní možnosti chudým, kteří se za práci mohli stěhovat.

Dalším důvodem pro stěhování chudých může být také možná eliminace chudých do okrajových částí čtvrtí, i když to není pravděpodobné. V rámci seznamů chudých byly uváděny i adresy, kde se chudí zdržovali. Při jejich zkoumání na Novém Městě vyšlo najevo, že chudí bydleli roztroušeni po celém Novém Městě. Největší zastoupení měli ve farnosti sv. Štěpána. Z tabulky č. 6 je patrný rozdíl mezi rokem 1812 a 1816.

---

²¹⁹ Konkrétně sídlila v ulici Na Florenci a v Blátivé (nyní Havlíčkově) ulici. Největší podíl zaměstnanců do roku 1812 tvořili pomocní dělníci, jenom například v roce 1810 jich pracovalo v manufaktuře celkem sto. Zdeněk Míka, *Počátky*, s. 136 - 139.

²²⁰ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0014, kart. 10.

²²¹ Pomocníci vykonávali nekvalifikované práce v řemeslné výrobě a v manufakturách. V dobových pramenech jsou mezi pomocníky počítáni i pomáhající rodinní příslušníci, kteří se tak dostávali mezi „dělníky“, což byl každý, kdo se účastnil výroby kromě mistra. Pracovali trvale nebo dočasně a většinou šlo o domkaře nebo poddruhy. Machačová Jana – Matějček Jiří, *Chudé (dolní) vrstvy společnosti českých zemí v 19. století*, in: Machačová Jana, Matějček Jiří (edd.), SSD, Opava 1998, s. 149.

²²² Tato situace odpovídá i situaci v Táboře. Při srovnání chudinských spolků vyšlo najevo, že v tamním městě existovala okresní stravovna, která poskytovala chudým stravu, ale zároveň sloužila i jako místo, kde chudí žádali o práci a kde jim byla i nabízena. Jediný rozdíl tkvěl v tom, že v Táboře se stravovali ve stravovně chudí bez práce, zatímco v manufaktuře docházeli na jídlo i zaměstnanci tohoto podniku. Jaroslava Tkadlecová, *Chudinská péče*, s. 45.

²²³ Zdeněk Míka, *Počátky*, s. 159.

Počet chudých klesl na polovinu. Chudí bydleli v ulicích Štěpánská, Ječná, Blátivá (nyní Havlíčkova) ulice a Karlově náměstí. Určitý počet chudých bydlel i na Václavském náměstí.²²⁴ V Havlíčkově ulici sídlila i manufaktura na výrobu kameniny. Je pravděpodobně, že určitý počet chudých bydlel v této ulici a přilehlých právě kvůli manufaktuře, kam docházeli chudí do zaměstnání. Dalším důvodem může být existence kuchyně Spolku na podporu bydlící chudiny v této části města. Pokles výroby v roce 1812 mohl poznamenat i pokles počtu chudých v této farnosti z roku 1816.

Farnost sv. Jindřicha sousedila s farností sv. Štěpána. Z tabulky č. 6 vyplývá také výrazný rozdíl mezi rokem 1812 a 1816. V roce 1812 se chudí nejvíce zdržovali na Václavském náměstí, v ulici Bredovská (nyní Politických vězňů) a Jindřišská. V roce 1816 klesl počet chudých ve farnosti sv. Jindřicha o sto padesát sedm osob. Tento rok bylo největší zastoupení chudých v ulicích Bredovská, Jindřišská a na Nekázance. Václavské náměstí se objevuje pouze ve dvou případech.²²⁵ Důvod odchodu chudých může být opět provázán s pracovními možnostmi. V Jindřišské ulici byl v roce 1782 zrušen klášter celestinek a byl proměněn v tabákovou továrnu. Roku 1812 byl tento podnik přestěhován do Sedlce a zůstaly tu jen sklady tabáku.²²⁶ Po roce 1812 továrna již nefungovala, proto zmizely i pracovní příležitosti.

Co se týče ostatních farností na Novém Městě, Starém Městě a na Malé Straně, vzorce byly stejné. Chudí bydleli roztroušeni po celých čtvrtích.²²⁷ Z výzkumu adres chudých vyplývá, že se nezdržovali pouze v určité části, například na okrajích. Spíše je zřejmé, že se chudí zdržovali tam, kde byla práce a měli možnost zaopatřit sebe či rodinu. Jakmile byly manufaktury či továrny zrušeny nebo byl snížen počet pracovních míst, snížil se i počet chudých, což může korespondovat se ztrátou zaměstnání a odchodem za prací do jiné čtvrti. V jedné části města neměli možnost sehnat práci, proto se odstěhovali do jiné části města, kde tuto možnost měli.

Na Hradčanech byla však situace jiná, jelikož ulice byly zastavěny většinou šlechtickými paláci. Ve sledovaném období se chudí zdržovali v ulicích Pohořelecké,

---

²²⁴ Mezi další uvedené ulice patřila Hurtova (nyní Resslerova), Mlýnská, U Nemocnice, Ve Smečkách a Řeznická. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²²⁵ TAMTÉŽ.

²²⁶ František Roubík (ed.), *Plán Prahy z roku 1816*, Praha 1983, s. 16.

²²⁷ Ve Starém Městě měli největší zastoupení chudí na Anežském náměstí, ve Křížové ulici a v ulici Plžové, dále pak bydleli na Jánském náměstí, Svatodušním náměstí, ve Vrabčí ulici, Obecnodvorní ulici a Šislinkové ulici. Na Malé Straně žili chudí hlavně na Přerovském náměstí, v ulici Karmelitské, Újezdské a na Kampě, dále pak v Přívozní a Špitálské ulici, na Maltézském náměstí a Velkopřerovském náměstí. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv.č. 0026, kart. 12.

na Novém Světě a ve Zlaté uličce.²²⁸ V roce 1816 podle Jünterova plánu Prahy ležely tyto ulice na okraji Hradčan.²²⁹ Zde se tedy objevuje jiný vzorec chování chudých. Nejsou roztroušeni po celé čtvrti, nýbrž při okrajích, pracovní příležitosti se zde nevyskytovaly v hojné míře, navíc se zastoupení chudých oproti roku 1812 zvýšilo. Určitá eliminace chudých se zde objevila. Zatímco v roce 1812 žilo několik chudých na Hradčanském náměstí, v roce 1816 nikdo z evidovaných toto místo neuvedl.²³⁰ Je pravděpodobné, že chudí, kteří v roce 1812 uvedli Hradčanské náměstí, se zdržovali na tomto místě za účelem žebření. To však odporovalo stanovám Spolku na podporu bydlící chudiny a v roce 1816 již toto místo uváděno nebylo. Je zde ale možné předpokládat, že někteří chudí nadále žebřili, akorát při žádosti o příspěvek tuto skutečnost již neuváděli. Norma a skutečnost této instituce se zde opět rozcházela. Zatímco v zakládající listině bylo uvedeno, že se podpora žebrajícím nedostane,²³¹ v praxi jim členové příspěvky uznávali.

Praha se na počátku 19. století snažila překonat svou středověkou strnulost a usilovala o změny, díky kterým rozvíjela a umožňovala nové příležitosti občanům města. Ve městě vznikaly nové manufaktury s novými pracovními příležitostmi. Rozvoj průmyslu měl za následek kontinuální vývoj do konce prvního desetiletí 19. století. Po bankrotu v roce 1811 ubylo mnoho pracovních míst, což mělo za následek zchudnutí rodin. Chudí však nebyli vyhnáni za brány města, ale zůstávali v samotném městě. Místo, aby byli eliminováni na okraj města, zdržovali se po celé Praze, přičemž migrovali za prací.

Tato kapitola měla za úkol představit částečně topografii s důrazem na evidenci chudých v Praze. Po výzkumu adres vyplynulo několik zajímavých skutečností. Chudí ve třech pražských městech měli stejný vzorec chování, stěhovali se za prací a byli roztroušeni po celých čtvrtích. Naopak na Hradčanech se zdržovali při okraji čtvrti, přičemž pracovní nabídka byla minimální. Tuto odchylku by bylo možné zdůvodnit v několika rovinách. Je možné, že chudí pracovali za hradbami Prahy nebo dříve pracovali na pražském hradě a o tuto živnost přišli. Je také důležité zmínit, že zástavba Hradčan se většinou skládala z šlechtických paláců. Proto zřejmě chudí bydleli při okrajích, jelikož vně čtvrti pro ně nebylo místo. Dalším důvodem mohl být byt či dům, kde bydleli. Je pravděpodobně, že žili v generační rodině a byli odkázáni na své

---

²²⁸ TAMTÉŽ.

²²⁹ František Roubík (ed.), *Plán*, s. 21 - 22.

²³⁰ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²³¹ TAMTÉŽ, inv. č. 0012, kart. 10.

potomky, kteří se o ně starali. Nejpřesvědčivější důvodem však je stáří těchto chudých a nemohoucnost,²³² která jim bránila se přestěhovat.

---

²³² Pod pojmem nemohoucnost jsou myšleny nemoci a postižení, které brání chudému pracovat. Analýze chudých se věnuje následující kapitola.

V. SOCIÁLNÍ STRUKTURA CHUDÝCH NA POČÁTKU 19. STOLETÍ V PRAZE

V.1. Zastoupení chudých z hlediska pohlaví

Praha měla v letech 1803 - 1819 v průměru 80 506 obyvatel.²³³ Zastoupení chudých evidovaných Spolkem na podporu bydlící chudiny představovalo 1,8 % (1 454) v rámci celého města.²³⁴ Kdo však byli tito chudí? Tato kapitola se bude zabývat strukturou těchto lidí a jejich povoláními či nemocemi, které ovlivňovali jejich postavení. Sepsání chudých odráží sociální poměry nejnižších společenských skupin.

Tabulka č. 6.

Skladba chudých v roce 1812 s 1816

Stav	1812		1816	
	muži	ženy	muži	ženy
Vdovec/vdova	136	635	82	546
Ženatý/vdaná	467	142	363	92
Svobodný/á	30	98	25	84
Děti do 15 let	5	4	3	1
Neuvedeno	32	40	55	67
Celkem	670	919	528	790

V tabulce č. 6 jasně vyplývá, že největší zastoupení měly vdovy.²³⁵ Ve srovnání s předchozím stoletím a evidencí chudých, je situace téměř neměnná.²³⁶ Fenomén vdovství je dnes hojně zkoumaným tématem. Vzniklo několik kvalitních prací, které

²³³ Zdena Pelikánová - Nová, *Lidnatost*, s. 33.

²³⁴ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²³⁵ TAMTÉŽ.

²³⁶ Tyto práce dokazují, že v rámci soupisů převažoval vždy počet žen nad muži. Srov. Jelínek Tomáš, *Žebráci*, s. 387-407; Koutná Jana, *Organizace*, s. 27 - 41.

dokládají život vdov na venkově.²³⁷ Z práce Markéty Skořepové vyplývá, že žena na venkově měla několik možností po smrti manžela. Buď uzavřela nový sňatek, samostatně nadále vedla usedlost, odešla na výměnek nebo do podruží.²³⁸ Vdova ve městě měla postavení jiné. Městský život neumožňoval vést nadále usedlost nebo odejít na výměnek, navíc seznamy Spolku na podporu bydlící chudiny představují zchudlé vdovy, které žádaly o podporu. V tomto případě ukazují obraz vdovy, pro kterou smrt manžela znamenala ztrátu živitele a finanční i sociální nejistotu, která ji nutila žádat o podporu. Z výzkumů vyplývá, že jakmile žena pocházející z chudších poměrů ovdověla, dostala se do vážných existenčních problémů.²³⁹ Vdovy, které byly práceschopné, byly nuceny si na své živobytí vydělat. Přestože je věkový průměr v rámci seznamů padesát devět let, uváděla spousta těchto žen zaměstnání nebo řemeslo.²⁴⁰

Pouze dvacet žen, které byly uvedeny jako vdovy, byly mladší pětatřiceti let. Ze seznamů vyplývá, že těmto vdovám spolek příspěvek poskytl, ale zapisovatel je popsal v širším rozsahu.²⁴¹ Tento počet není zas tak závažný, jelikož se jednalo o ženy v produktivním věku, které veřejnost automaticky brala jako práceschopné. Ludmila Hertimová, osmadvaceti letá žena byla uvedena jako zcela zdravá, živící se jako nádenice. Ale v přípisu bylo uvedeno, že v zimě neměla dostatek práce, navíc byla vdovou teprve čtyři měsíce a měla dvě děti do ve věku osm a deset let.²⁴² Těsně po smrti manžela byla žena postavena před nový způsob života. Živitel zemřel, vdova musela zaopatřit sebe a své děti. Tato situace jasně koresponduje s tvrzením, že vdovství u chudších vrstev znamenalo sociální propad a chudobu.²⁴³

---

²³⁷ Zmínit lze například: Skořepová Markéta, *Venkovské vdovy a jejich postavení v rámci rodinných a sociálních struktur. Situace na panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, České Budějovice 2009. Alice Velková, *Venkovské ženy v letech 1650-1850. Perspektivy výzkumu s využitím historické demografie, mikrohistorie, historické antropologie a dějin každodennosti*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 125 - 144. TÁŽ, *Sebevědomé, nebo zoufalé? Vdovy hospodařící na venkovských usedlostech v první polovině 19. století*, in: Milan VOJÁČEK (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. - 24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy*, Praha 2007, s. 321-340.

²³⁸ Markéta Skořepová, *Venkovské vdovy*, s 59 - 133.

²³⁹ Martin Rheinheimer, *Chudáci*, s. 44 - 46. Fauve – Chamoux Antoinette, *K historii vdov*, HD 23, 1999, s. 15-28.

²⁴⁰ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁴¹ U vdov starších 40 let byl uveden věk, nemoc, popřípadě zaměstnání. U mladších byl uveden věk, výdělek a ve větší míře bylo rozepsáno, co brání výdělku. TAMTÉŽ.

²⁴² TAMTÉŽ.

²⁴³ Fauve – Chamoux Antoinette, *K historii vdov*, s. 15 - 28.

Celkový pohled na tuto skupinu žádající o příspěvky dokazuje, že se jednalo o ženy, které měly existenční problémy, nemoci jim nedovolovaly pracovat a jestliže si vydělávaly, výdělek byl nízký. Jejich postavení je nutilo žádat si o příspěvky, jelikož jako přestárlé osoby nebyly již produktivní. Tyto okolnosti vymezovaly vdovám místo na okraji společnosti. Navíc některé vdovy byly nuceny díky existenčním problémům žebrať. Zde je zajímavý rozdíl mezi stanovami zakládající listiny a skutečnou situací, která nastala při rozdávání almužen. Písemnost určovala, že příspěvky mohly být poskytnuty pouze těm, kteří žádným způsobem nežebraťi.²⁴⁴ Přesto některé vdovy byly uvedeny jako žebračky a příspěvek jim poskytnut byl.²⁴⁵ Opět se zde rozcházel norma, která byla stanovená, se skutečností.

Na venkově byla známá sousedská solidárnost, která znamenala pomoc pro toho, který strádal. Tato skutečnost mohla nastat i ve městě, přece jenom nebyla v takové míře jako na venkově, jelikož menší společenství představovalo větší stabilitu a solidaritu. Na okraji měšťanské společnosti chudí lidé sice přežívali, přece však byli součástí tohoto světa.²⁴⁶ Na základě výzkumu vdov ze seznamů Spolku na podporu bydlící chudiny byla zjištěna návazná sousedská solidárnost. V několika případech bylo v seznamu uvedeno, že osoby žijí ve společné domácnosti.²⁴⁷ Příbuzenský vztah zaznamenán nebyl, tudíž je možné předpokládat, že vdovy si snižovaly finanční náklady na bydlení tím, že jich bydlelo několik ve společné domácnosti. Společné soužití mělo několik kladů, ženy nebyly samy, vzhledem k stáří si vypomáhaly a navíc, což bylo zřejmě nejdůležitější, ušetřily za bydlení.

V porovnání se situací vdov v druhé polovině 19. století je zaznamenán jistý pokrok a změna ve vztahu vnímání zchudlých vdov. Zatímco na počátku 19. století získávaly vdovy příspěvky z dobročinných spolků, kdy tato podpora byla nepravidelná a nezajišťovala stálý příjem, ve druhé polovině 19. století existovala již sociální záchraná síť, která vdovám poskytovala pravidelné příspěvky.²⁴⁸

---

²⁴⁴ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0012, kart. 10.

²⁴⁵ Celkem žebraťo třicet tři vdov, věkový průměr byl šedesát pět let, přičemž pouze u pěti osob bylo připsáno, že jsou nemocné. TAMTÉŽ.

²⁴⁶ Bedřich Lowenstein, *Lid*, s. 61 - 65.

²⁴⁷ Konkrétně v deseti případech byl uveden přípis, že tato osoba žila s jinými ve společné domácnosti, ulice i číslo popisné byly totožné, příjmení osob bylo jiné. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁴⁸ Fond Spolku na podporu bydlící chudiny nebyl rozdělen podle kategorií. Nebyly vymezené výdaje pro vdovy, vdané ženy nebo muže. Získaná částka byla rozdána chudým, aniž by se bral zřetel na pohlaví a stav. TAMTÉŽ. V druhé polovině 19. století v rámci chudinského fondu v Táboře byla vymezena částka pro sirotčí a vdovské důchody, které zajišťovaly vdovám stálý příjem, jestliže jim byl obcí přidělen. Jaroslava Tkadlecová, *Chudinská péče*, s. 40.

Na druhém místě zastoupení žen v rámci chudých figurovaly vdané ženy. Na počátku 19. století byla vdaná žena v závislém postavení na svém muži, muž měl status živitele, byl hlava rodiny. V případě žádajících vdaných žen o příspěvky je zarážející skutečnost, že žádala žena, nikoliv muž. Na druhé straně zde mohla hrát určitou roli lítost. Žena v doprovodu dětí žádající o příspěvky vytvářela jiný obraz žadatele než muž. Je možné, že rodiny takto využívaly situace a snažily se získat co největší příspěvky. Anna Koderlová uvedla, že její dvě děti mladší deseti let žebrají.²⁴⁹ Nic více v přípisu uvedeno nebylo, tento důvod byl dostatečný k proplacení příspěvku. Obraz dítěte v roli žebráka vzbuzovalo lítost, proto jej zřejmě i matka uvedla, navíc byla uchráněna jakémukoliv stíhání.²⁵⁰

V některých rodinách díky vzniklé situaci vyplynulo, že žena musela zastoupit muže a postarat se o sebe a děti. Důvody byly dva: muž byl nemocný nebo nemohoucí a nemohl rodinu uživit. V tomto případě nastoupila na jeho místo žena a převzala roli živitele. Přípisy v seznamech chudých Spolku na podporu bydlící chudiny dokazují, že 75% (87) vdaných žen žádalo o příspěvky z důvodu nemoci nebo nemohoucnosti manžela.²⁵¹ Ženy v roli živitele se snažily nahradit plnohodnotně místo manžela. Uváděly i zaměstnání,²⁵² které si našly. Bohužel z něj neplynul dostatečný příjem, který by rodinu uživil. Žena na počátku 19. století nebyla schopna se vyrovnat postavení muže, natož aby se vyrovnala jeho platu. Postavení žen nebylo záviděníhodné. Z výzkumu Martina Rheinheimera vyplývají minimální možnosti výdělečných činností žen. Ženy zpravidla nemohly vést nějaký podnik. Příslušnice nižší vrstvy si mohly vydělávat jako služky nebo nádenice, švadleny nebo přadleny, přičemž jejich plat byl o zhruba o 50 % až 80 % nižší než u mužů.²⁵³

Druhým důvodem zastoupení ženy jako živitele rodiny mohl být tragický obraz rodiny. Anna Štauderinová, ve věku čtyřiceti let byla zdravá a živila se jako nádenice, žádala o příspěvek u Spolku na podporu bydlící chudiny z velké části kvůli svému muži. Jako důvod uváděla, že sama přes zimu práci nesežene, navíc její muž sice pracuje jako nádeník, ale všechno, co vydělá, propije a rodině nic nedá.²⁵⁴ V těchto případech nemělo převzetí otěží rodinného rozpočtu do ženských rukou nic společného

²⁴⁹ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0012, kart. 10.

²⁵⁰ Ještě podle zákoníků z roku 1852 měl za případné delikty potrestat dítě mladší deseti let otec či poručník.

²⁵¹ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁵² Nejčastěji pracovaly jako nádenice či pomocnice, ale uváděly, že přes zimu není dostatek práce, aby se uživily. Další ženy pracovaly jako přadleny, nosičky vody nebo švadleny. TAMTÉŽ.

²⁵³ Martin Rheinheimer, *Chudáci*, s. 44.

²⁵⁴ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

s emancipací žen. Ženy se do této situace nedostaly vlastním přičiněním, ale životní situace jim udala tento směr a byly nuceny zastoupit muže a starat se o rodinu z pohledu živitele.

Uvedených svobodných žen bylo nejméně, celkem dvanáct žen bylo mladších pětatřiceti let, přičemž tyto ženy byly zaměstnané jako nádenice, pouze jedna byla zdravotně postižená.²⁵⁵ Celkový věkový průměr svobodných žen činil čtyřiapadesát let. Jako důvody pro příspěvky uváděly buď nemoc, stáří nebo měly nízký výdělek. Bohužel nebyl uveden důvod, proč nebyly vdané.²⁵⁶ V porovnání s počtem vdov je počet svobodných žen nízký, přesto je zarážející, proč byly evidované i ženy mladé, bez postižení a zaměstnané. Oproti vdovám nebydly tyto ženy ve společné domácnosti, nikde nebyl uveden přípis, že by ženy bydlely společně.²⁵⁷ U žen byl za žádoucí normu považován stav manželský. Ty, které zůstaly po celý život svobodné, měly větší zastoupení ve městech než na venkově. Tento počet ovlivňovaly místní podmínky, k nimž patřila dostupnost práce, reálné mzdy a možnosti alternativních způsobů života, jako byl například klášter. Jejich postavení je vymezovalo na okraj společnosti, jelikož neplnily roli, která jim byla přisouzena, a to rodit děti. Přesto neprovdané ženy z pracující třídy byly vnímány jako méně problematické, protože byly častěji ubytovány v některé domácnosti, zpravidla jako služebné.²⁵⁸

Z celkového počtu žen byl pouze u čtrnácti přípis „*Gefallene Person*“.²⁵⁹ Předpokladem i důsledkem prostituce bylo vyvázání z rodinných svazků, s nimiž byla spojena přísná sociální kontrola.²⁶⁰ Všechny padlé ženy uváděly důvod pro získání příspěvku nedostatek práce. Šest žen uvedlo, že by se dokázaly žít jako přadleny nebo pomocnice, dvě pracovaly jako nádenice, ostatní uváděly nemoc.²⁶¹ Zde je patrná jasná snaha vymanit ze svého sociálního postavení, které jim společnost určila. Přece jenom tyto ženy stály na úplném okraji společnosti. Je ale pravděpodobné, že je k prostituci donutila právě chudoba, ze které se chtěly vymanit a zároveň zanechat

²⁵⁵ Krisýna Lippmanová byla evidována jako slepá. TAMTÉŽ.

²⁵⁶ TAMTÉŽ.

²⁵⁷ Lynn Abramsová ve svém díle uvádí „shlučování starých panen“ jako ekonomickou strategii, která pomohla neprovdaným ženám přežít, s tím, že tyto svobodné ženy tvořily největší skupinu mezi příjemci sociálních dávek. Lynn Abramsová, *Zrození*, s. 94. Ve srovnání s popsáním chudých v Praze však toto tvrzení nesouhlasí, tyto životní strategie aplikovaly vdovy. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁵⁸ Lynn Abramsová, *Zrození*, s. 91 - 96.

²⁵⁹ Tyto „padlé ženy“ měly věkový průměr sedmatřicet let, přičemž věkový průměr se zvýšil kvůli Magdaleně Chudé, které bylo 57 let. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁶⁰ Martin Rehinheimer, *Chudáci*, s. 57.

²⁶¹ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

i prostituce. Na jedné straně stály „padlé“ ženy, které měly snahu zlepšit své postavení, a na druhé straně stál zapisovatel, který jim automaticky při sepisování uvedl jejich sociální postavení, čímž jim zamezil jakoukoliv možnost prostřednictvím Spolku na podporu bydlící chudiny získat nové zaměstnání. Sociální postavení a začlenění ve společnosti bylo dané a pouze v několika případech se podařilo dostat se o stupeň výše.²⁶²

Mužské zastoupení při sepisování chudých bylo téměř o třetinu nižší než ženské. Diferenciaci mezi pohlavími dokládá rozdíl v počtu uvedených mužů jako vdovců a ženatých mužů v tabulce č. 6 a 7. Vdovci uzavírali častěji nové manželství po smrti manželek než vdovy.²⁶³ Často si vzali nějakou mladší svobodou ženu, jelikož byli závislí na domácí práci žen.²⁶⁴ Tyto důvody mohly zapříčinit nižší počet uvedených vdovců. Věkový průměr těchto mužů činil třiašedesát let. Z celkového počtu mužů byli pouze čtyři mladší 50 let uvedeni jako vdovci. Ostatní byli starší padesáti let, 85% (92) se živilo jako nádeník a u každého byl připsán nemocí.²⁶⁵ Muž měl oproti ženě mnohem více možností, jak si vydělat na živobytí, proto se zřejmě dostalo pomoci pouze těm, kteří byli nemocní. Počet uvedených mladších vdovců padesáti let koresponduje právě s tvrzením, že často uzavírali nové svazky.²⁶⁶

Největší podíl mužského pohlaví tvořili ženatí muži. Zde se objevuje příkladný popis rodiny na počátku 19. století. Muž vystupoval jako živitel a hlava rodiny. Jestliže ji nedokázal uživit svou prací, snažil se sehnat prostředky i jiným způsobem. U 65 % (388) mužů byl zapsán počet dětí, který se pohyboval v počtech od dvou do devíti. Dokládá to situace Františka Fialy, který se živil jako nádeník. Jeho výdělek byl nízký a nedokázal uživit svých pět dětí, proto žádal o příspěvek.²⁶⁷

U svobodných mužů byl věkový průměr padesát tři let. Většina z nich trpěla nemocemi, ostatní zaměstnání sice měli, ale jejich výdělek byl nízký.²⁶⁸ Výrazný je rozdíl v počtu mezi svobodnými ženami a muži. Jak již bylo řečeno, ženy se

---

²⁶² Martin Rheinheimer uvádí, že se několika prostitutkám podařilo najít si manžela a zanechat prostituce, přesto je jejich minulost odkazovala do nejnižších sfér spodních vrstev. Martin Rheinheimer, *Chudáci*, s. 59.

²⁶³ Jan Horský - Markéta Seligová, *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 92. Lynn Abramssová, *Zrození*, s. 96.

²⁶⁴ TAMTÉŽ, s. 96.

²⁶⁵ Zbýlých 15% se živilo jako krejčí, malíř, lakýrník, muzikant, písař a nosič dřeva nebo vody. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁶⁶ Vdovcům mladším padesáti let byly uznány příspěvek z důvodu nemocí. TAMTÉŽ.

²⁶⁷ TAMTÉŽ.

²⁶⁸ TAMTÉŽ.

jako neprovdané nacházeli v úplně jiné situaci než muži. Život staré panny byl nepochybně po všech stránkách obtížnější než život starého mládence.

Z celkového pohledu na chudé v letech 1812 a 1816 je možné usoudit, že pomoci se dostalo spíše starším a nemocným lidem, kteří měli existenční problémy. Jasně vyplývá, že ženská část populace byla ve větším nebezpečí zchudnutí než muži. Tato situace byla dána dobovým postavením těchto pohlaví. Při srovnání situace na venkově a ve městě, byla situace obdobná. Na venkově z celkového počtu chudých převládaly ženy, a to ve stavu vdovství. Příspěvků se dostalo přestárlým lidem s možností nízkého výdělku.²⁶⁹

V. 2. Reflexe stáří a zchudnutí

Ze seznamů chudých vyplývá, že i přes nemoci uváděli práci, aby si vydělali na své živobytí. Spolek na podporu bydlící chudiny příspěvky rozdával, ale ty nestačily pokrýt životní minimum. V celoevropském kontextu byla nabídka práce pro nižší sociální třídy mizivá, navíc platy neodpovídaly dobovým cenám.²⁷⁰ K tomu nemoci a stáří kvalitní práci ztěžovaly, tudíž zaměstnanec nepodával kvalitní výkon. Ještě na konci 19. století znamenala nemoc pro pracující hrozbu zchudnutí.²⁷¹

Zaměstnání chudých bylo na jednom z nejnižších žebříčků povolání, které ovlivňovalo jejich sociální postavení.²⁷² Největší počet pracujících mezi muži tvořili nádeníci.²⁷³ Pod tímto pojmem je možné představit si různé činnosti.²⁷⁴ Nejdůležitějším

²⁶⁹ Srov. Alena Petráňová, *Venkovská chudina*, s. 126-131.

²⁷⁰ Pro srovnání lze uvést berlínského malíře, který měl celý rok zaměstnání. 73% jeho platu upotřebil na stravu své pětičlenné rodiny, z toho jen za 44% padlo na chléb. Wolfram Fischer, *Armut*, s. 54.

²⁷¹ V roce 1873 byl nucen vydat kovář za ošetření své ženy čtvrtinu platu, s tím, že se obával, aby se nemoc neobjevila znovu, jelikož by již neměl z čeho zaplatit za další ošetření. TAMTÉŽ, s. 63-76.

²⁷² „Sociální skupiny se vytvářely podle sociální funkce a podle mocenské pozice v rámci systému těchto sociálních funkcí. Výrazným rysem ekonomiky první poloviny 19. století byla nízká profesionalizace převážné části populace. Základní součástí dolních vrstev byli po celé 19. století domkáři a podruzi. Byla to profesně nespécializovaná, z největší části venkovská populace. Mezi chudé vrstvy obyvatelstva by bylo možné řadit učitele a část sanitního personálu, chudé řemeslníky a chudé sedláky. V námezdním poměru zvláštního typu (obvykle si ze mzdy platili tovaryše a pomocníky) pracovali mistři v manufakturách a továrnách. K chudým vrstvám náleželo také služebnictvo, zřízenci, tovaryši v řemesle, manufakturách a továrnách, dále tovární dělnictvo, které bylo v základě složeno z mistrů, vyučených tovaryšů a pomocníků. Pomocníci vykonávali nekvalifikované práce v řemeslné výrobě a v manufakturách. V dobových pramenech jsou mezi pomocníky počítáni i pomáhající rodinní příslušníci, kteří se tak dostávali mezi „dělníky“, což byl každý, kdo se účastnil výroby kromě mistra. Pracovali trvale nebo dočasně a většinou šlo o domkaře nebo poddruhy. Jako poslední tvořili chudé vrstvy tuláci, žebráci a Cikáni.“ Jana Machačová – Jiří Matějček, *Chudé (dolní) vrstvy*, s. 149.

²⁷³ V seznamech je u těchto pracujících uvedeno „Taglohn“ nebo „Taglöhner“. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

je fakt, že tato práce byla vykonávána za denní mzdu, byla nekvalifikovaná a nárazová, tudíž chudí neměli stále zaměstnání, které by představovalo stálý příjem.²⁷⁵ Nestále zaměstnání bylo jedním ze základních aspektů, které chudé provázely. Díky němu kolísaly jejich příjmy, na kterých byli závislí. Nejhorším obdobím byla pro nádeníky zima, jelikož v tu dobu byla nabídka práce mizivá a neměli se kde uchytit.²⁷⁶ Tyto nekvalifikované pracovní síly se objevovali ve společnosti již od středověku. Nádenická práce se specializovala v nejrozmanitějším zaměstnání.²⁷⁷ Vysoký počet nádeníků mohl být dán také přílivem venkovského obyvatelstva do měst. Jakmile nesehnali zaměstnání, byli nuceni přijmout to, co se nabízelo.

V tabulce č. 7 je uveden přehled povolání, která byla u chudých připsána. Mezi chudými bylo možné nalézt i kvalifikované řemeslníky, kteří nesehnali zakázky a byli nuceni žádat o příspěvky. Nejpočetnější byli zedníci a krejčí.²⁷⁸ U těchto kvalifikovaných řemeslníků jsou většinou i přípisy nemocí, které jim bránily vykonávat práci.

Co se týče pracujících žen, jejich uváděné práce byly nekvalifikované, nejčastěji pracovaly jako služebné nebo nádenice, dále jako pletařky nebo šičky.²⁷⁹ V porovnání s venkovským prostředím je zajímavé zjištění, že pouze minimum žen se živilo jako rukavičkářky.²⁸⁰ Vdané ženy, jestliže nezastupovaly rodinu jako živitelky, neměly zaměstnání žádné.²⁸¹ Důvodem byla jejich role v manželství a to rodit a vychovávat děti. Z celkového pohledu na chudé vyplývá, že jejich role ve společnosti byla na nejnižším žebříčku, kdy jejich povolání byla potvrzením sociálního zařazení. Při analýze seznamů chudých vyšlo najevo, že většina chudých uváděla povolání,

---

²⁷⁴ Výkladové slovníky se pojmem „nádeník“ zabývají minimálně. V *Ottově slovníku* se tento výraz nenachází. *Masarykův slovník* uvádí: „Nádeník, dělník, který se dává do služby za denní mzdu na kratší nebo na delší dobu a vykonává nejobyčejnější práci, k jaké není třeba zvláštního výcviku. Je to nejnižší kategorie námezdních pracovníků, nejhůře placená, neboť neškolených (nekvalifikovaných) pracovních sil se nabízí poměrně nejvíce“. *Masarykův slovník V*, s. 11.

²⁷⁵ V námezdním poměru mohli muži pracovat jako kopáči, nosiči vody či dřeva, zemědělci či pomocníci, například na stavbách. Jaroslav Mezník, *Pražská řemesla*, s. 36.

²⁷⁶ U většiny nádeníků byl uveden přípis: „*Er findet im Winter kein Arbeit*“. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁷⁷ Podle autora se tedy nádeníci mohli živit jako nosiči a pomocníci, dále mohli vykonávat práci jako valiči dřev, drvoštěpové, oráči, pluhaři, hlídači slepic, vinaři, uhlíři. Zikmund Winter, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 565 – 566.

²⁷⁸ Kvalifikované práce zastávali muži, mezi další povolání, které uváděli, patřili muzikanti, pletaři, řezníci, kočí, ševci, truhláři a prodavači. TAMTÉŽ.

²⁷⁹ TAMTÉŽ.

²⁸⁰ Podle Alaina Corbina se chudé venkovské ženy živily nejčastěji jako rukavičkářky, za což byl velmi nízký výdělek. Alain Corbin, *Na stopě neznámému*, s. 98.

²⁸¹ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

ale nadále také uváděli, co jim brání ve výdělku a jaké mají nemoci.²⁸² Je zapotřebí si uvědomit, že přestože se snažili pracovat, stále zde byly další aspekty, které je v jejich činnostech omezovaly a bránily jim vybědnout z bídy. Je zde také patrné, že jejich situace byla bezvýhodná, bez naděje na zlepšení situace a vytvoření lepších podmínek pro jejich život. V takovýchto podmínkách vychovávali chudí své děti, které automaticky přebíraly jejich roli chudého. V prostředí, kde se lidé snaží přežít, vyrůstají děti pod neustálým tlakem a adaptují se v sociálním prostředí, ve kterém žijí. Místo toho, aby další generace z bídy vybědla, pokračovala ve šlépějích rodičů.

Tabulka č. 7

Povolání chudých na počátku 19. století

Povolání	1812				1816			
	Muži		Ženy		Muži		Ženy	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Nádeník/nádenice	336	50,1%	297	32,3%	236	44,7%	253	32,0%
Nosič/nosička dřeva	85	12,7%	42	4,6%	73	13,8%	39	4,9%
Nosič/nosička vody	34	5,1%	38	4,1%	29	5,5%	32	4,1%
Žebrák/žebračka	40	6,0%	72	7,8%	38	7,2%	67	8,5%
Sluha/služebná	15	2,2%	198	21,5%	14	2,7%	185	23,4%
Zahradník	4	0,6%	-	-	6	1,1%	-	-
Sládek	6	0,9%	-	-	3	0,6%	-	-
Tesař	10	1,5%	-	-	8	1,5%	-	-
Truhlář	7	1,0%	-	-	9	1,7%	-	-
Zedník	48	7,2%	-	-	39	7,4%	-	-
Krejčí/švadlena	32	4,8%	98	10,7%	35	6,6%	84	10,6%
Pradlena	-	-	105	11,4%	-	-	97	12,3%
Neuvedeno	53	7,9%	69	7,5%	38	7,2%	33	4,2%
Pohlaví celkem	670	100,0%	919	100,0%	528	100,0%	790	100,0%
Celkem	1589				1318			

²⁸² TAMTÉŽ.

Věkový průměr chudých činil padesát sedm a půl roku.²⁸³ Průměrná délka lidského života byla ve druhé polovině 18. století zhruba pětadvacet až osmadvacet let. Její nízká hladina byla způsobena v první řadě vysokou úmrtností kojenců a malých dětí. Osoby, které se dožili patnácti let, měly naději dožít se čtyřiapadesáti až sedmapadesáti let. Během první poloviny 19. století se délka života dospělých osob dále zvyšovala a tím se prodlužovala i celková naděje dožití.²⁸⁴ Chudým se sice na přelomu 19. století zvyšovala naděje na delší život, ale při jejich existenčních problémech jim stáří nenabízelo lepší vyhlídky, jelikož byli nuceni neustále hledat zaměstnání. Na druhé straně byla znát evidentní snaha pomoci těmto přestárlým lidem, jelikož v seznamech chudých bylo přímo uváděno, že některým chudým brání ve výdělku stáří.²⁸⁵ Tento fakt může svědčit o tom, že si zapisovatelé uvědomovali, že v těchto letech nejsou již lidé schopni podávat dobré výkony v práci a navíc vzhledem k svému věku práci neseženou. Podle Wolframa Fischera byl v průběhu 19. století fenoménem problém stáří a chudoby. Průměr pracujících od padesáti let a výše klesal. Právě stoupající věk mohl mít i za následek propuštění a následné zchudnutí.²⁸⁶

Při srovnání s venkovským prostředím, byla situace obdobná. Staří lidé bez opory a majetku, kteří nemohli odejít na výměnek nebo neměli jinou formu podpory, byli ve stáří odkázáni na práci ve formě nádenictví. To je nutilo neustále hledat práci, jelikož mimo žní bylo toto povolání nárazové. Mnohdy byli nuceni obcházet vesnice, kde po určitý čas za vydělanou stravu a ubytování přežívali.²⁸⁷ Vzorec chování se u chudých neměnil. Je zřejmé, že byli svým způsobem i adaptabilní, jelikož jim nečinilo problém stěhovat se za prací do jiných vesnic, kde měli po určitou dobu vyřešené své existenční problémy.

Jak již bylo řečeno, jedním z důvodů zchudnutí mohl být stoupající věk a stáří. Vysoký věk mohl zapříčinit propuštění ze zaměstnání, z kterého vzešla hrozba zchudnutí. Na druhé straně i přes stáří musel chudý pracovat, aby se uživil. Tato bezvýchodná situace mohla být ještě zhoršena, a to tehdy, jestliže chudý onemocněl. Celkově byl zdravotní stav obyvatelstva neutěšený. Nejvýrazněji jej ovlivňovaly sociální faktory. Většina obyvatelstva na venkově i městech trpěla jednostrannou výživou či podvýživou a vyčerpáním z těžké fyzické práce. Bytové podmínky byly stále

---

²⁸³ TAMTÉŽ.

²⁸⁴ Lumila Fialová a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 190.

²⁸⁵ SOA Litoměřice, *Soukromý spolek*, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁸⁶ Wolfram Fischer, *Armut*, s. 76.

²⁸⁷ Herman Zeitlhofer, *Arbeit*, s. 46 - 48.

velmi primitivní. Stísněné, špatně větratelné, nevhodně vytápěné a přeplněné příbytky napomáhaly k rychlému šíření nemocí.²⁸⁸ V tabulce č. 8 jsou uvedeny nemoci, kterými chudí trpěli.²⁸⁹ Je z ní patrné, že v seznamech chudých převládal záznam pouze jako „nemocný“. To může nasvědčovat tomu, že chudí sice trpěli nemocemi, ale sami je nedokázali identifikovat. Odhaduje se, že až pro 80% obyvatelstva nebyla lékařská péče vůbec dostupná. Chudí měli pouze minimální možnosti lékařského ošetření.²⁹⁰

Tabulka č. 8

Nemoci chudých

Nemoc	1812		1816	
	muži	ženy	muži	ženy
Stáří	456	528	394	476
Nemocný/á	402	495	367	438
Zdravý/á	95	56	73	65
Postižení	170	201	128	189
Plicní choroby	2	1	3	-

*Celkový souhrn není uveden, jelikož někteří chudí uváděli více důvodů jako například stáří a nemoc zároveň.

Na druhé straně mohli chudí uvádět nemoc za účelem se reprezentovat jako osoba bez prostředků s náhlým onemocněním.²⁹¹ Zapisovatel chudých zřejmě neměl

²⁸⁸ Petr Svobodný – Ludmila Hlaváčková, *Dějiny lékařství*, Praha 2004, s. 90.

²⁸⁹ U počtu stáří byli započítáváni i chudí, kteří uváděli celkovou slabost, špatné nohy a ruce. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁹⁰ U nižších středních vrstev se lékař volal až při smrtelném ohrožení. Petr Svobodný – Ludmila Hlaváčková, *Dějiny*, s. 90.

²⁹¹ Omezené diagnostické možnosti umožňovaly stanovení diagnózy obvykle až na základě výrazných symptomů. TAMTÉŽ.

medicínské vzdělání, proto nevyžadoval bližší údaje o nemoci. Chudý mohl tedy uvést nemoc, aniž by byl dotazován na průběh své choroby. V tomto případě by se dalo usoudit, že chudí uváděli nemoc, aby své postavení ještě zhoršili a měli nárok na vyšší příspěvek. Nemocný chudák, který byl sužován i svým věkem, byl z hlediska přiznání příspěvku v lepším postavení než zdravý chudák. Jan Novák byl zapsán jako pětadesátiletý vdovec, živil se jako nádeník a byl „nemocný“. V tomto případě mu byl přiznán příspěvek ve výši šesti zlatých. Oproti tomu ženatý Jakub Koukal, pětadesátiletý nádeník měl v přípise uvedeno, že je zdravý a získal tři zlaté.²⁹² Rozdíl mezi obrazem zdravého chudého a nemocného chudého je patrný. Nemocný chudák byl ve svém postavení při získávání příspěvků ve větším zvýhodnění. Možnost získat vyšší příspěvek byl určitě jeden z důvodů si vymyslet nemoc. Tyto kroky chudých by bylo možno označit jako určitá forma obranné strategie, které jim zaručovali získání vyššího příspěvku.

Také je lze předpokládat, že míra sociálního citění nebyla jednotná a dotýkala se chudého ve finální části přiznání příspěvku, kdy se zapisovatel rozhodoval, jaká částka mu bude přiznaná. Na druhé straně byl tento proces velice subjektivní, jelikož v každé farnosti rozdával a zapisoval příspěvky někdo jiný.²⁹³ Co se týče zapisování a uvádění nemocí u chudých, chudé měli zapisovat faráři daných farností, jelikož ti s chudými ze své farnosti přišli častěji do styku a věděli o žadatelích mnohem více než členové Spolku na podporu bydlící chudiny, kteří se s nimi setkávali nárazově a neměli o jejich situaci větší přehled. Chudý si pak mohl dovolit se označit za nemocného, aniž by bylo toto tvrzení vyvrácené a mohl získat vyšší příspěvek.

Jediné poznatelné onemocnění bylo zdravotní postižení.²⁹⁴ Postižení chudí představovali skutečný obraz utrpení chudého. Z přípisu není možné zjistit více o počátcích jejich postižení. Vzhledem k tomu, že někteří uváděli i povolání, je pravděpodobné, že je toto postižení postihlo během jejich života a netrpěli tímto handicapem od narození. Navíc některá postižení mohla být projevem onemocnění, která prodělali.²⁹⁵

---

²⁹² SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

²⁹³ Seznamy jsou rozříděné podle farností. Většinou jsou zapsané členy Spolku na podporu bydlící chudiny, ale v několika případech je zapisovali samotní faráři ve farnostech. TAMTÉŽ.

²⁹⁴ Do této kategorie byli začleněni chudí, kteří byli evidovaní jako slepí, hluchoněmí, zmrzačení (přesný termín ein „Krüppel“). TAMTÉŽ.

²⁹⁵ V 18. století evropské obyvatelstvo sužovaly vlny epidemií neštovic (varioly). České země postihly zejména v letech 1794, 1799 - 1801. Vzhledem k typickým příznakům patřily k diagnosticky nejlépe určeným onemocněním. U uzdravených sice způsobovala trvalou imunitu, ale zároveň zanechávala nejen celoživotní zjizvení, někdy i oslepnutí. Petr Svobodný – Ludmila Hlaváčková, *Dějiny*, s. 91.

Pouze pět chudých uvádělo plicní nemoci.²⁹⁶ Na počátku 19. století nebyla tuberkulóza pokládána za infekční nemoc, ačkoliv určitá podezření jejího šíření kontaktem s nemocnými byla vyslovována již dávno. Teprve ve druhé polovině 19. století se jí začala věnovat zvláštní pozornost jako převážně sociální chorobě.²⁹⁷ I při tomto minimálním počtu nemocných je důležité tyto nemoci zmínit, jelikož s postupem času byly souchotiny nejčastějším onemocněním nižších tříd. Neznalost nemocí mohla způsobit závažný problém. Chudí mezi sebou přicházeli do styku²⁹⁸ a vzhledem k jejich věku a dalším okolnostem byla pravděpodobnost rozšíření nemoci velká. Naproti tomu se musí brát v potaz i to, že se členové Spolku na podporu bydlící chudiny vystavovali nebezpečí při styku s chudými. Nakažlivé nemoci byly jedním z největších problémů ve zdravotnictví 19. století a vzhledem k možnostem chudých navštívit lékaře byla i minimální možnost zabránit šíření těchto nemocí.

Na základě výzkumu povolání, stáří a nemocí chudých je možné zrekonstruovat určitou reflexi zchudnutí a stáří. Okolnosti zchudnutí mohly být četné, ale ze seznamů chudých vyplývá, že tento stav zapříčinilo nejčastěji stáří a nemoci. Devětasedmdesátiletá vdova Františka Stočková byla evidována jako nosička vody, ale v práci jí bránily neustále nemoci a stáří. Šestašedesátileté Kateřině Náhlovské bránilo v předení také stáří a celková slabost. Šedesátiletý Tomáš Richter nemohl pracovat jako nádeník, jelikož ho omezovalo stáří.²⁹⁹

Tyto příklady svědčí o tom, že v důsledku vysokého věku nemohli chudí nadále pracovat a byli odkázáni na cizí pomoc. Ve všech případech uváděli stáří jako jeden z hlavních činitelů zchudnutí. Po srovnání s jinými místy v Čechách a jiným obdobím je jasné, že vysoký věk představoval jednu z hlavních příčin zchudnutí.³⁰⁰ Důsledek zchudnutí chudých ve stáří byl dán také sociálním zázemím chudého. Jakmile chudý neměl možnost se uchýlit ke svým potomkům, kteří by se o něj na sklonku jeho života postarali, byl odkázán sám na sebe, přičemž ve stáří byl omezen svými zdravotními možnostmi, které mu mohly bánit ve vykonávání svého povolání. Stáří představovalo

---

²⁹⁶ Tři z evidovaných uvedli souchotiny, ostatní dva uvedli nemoci na prsou. TAMTÉŽ.

²⁹⁷ Petr Svobodný – Ludmila Hlaváčková, *Dějiny*, s. 92.

²⁹⁸ Zmínit lze například kuchyně, kde se stravovali.

²⁹⁹ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

³⁰⁰ Pro srovnání je zde také možné uvést situaci v Táboře: „*těm osobám, které pro stáří, nemoc nebo invaliditu nebyly schopny zajistit výživu sobě a své rodině vlastní prací. Za skutečně chudého byl považován ten, kdo neměl majetek ani žádný příjem a nemohl si vlastními silami zaopatřit dostatečné prostředky k vlastní obživě.*“ Jaroslava Tkadlecová, *Chudinská péče*, s. 25. Situace v Humpolci byla obdobná: „*Žádosti podávaly nejen ženy s dětmi, které nebyly schopny samy děti uživit, ale podávali je i ti, co nebyli kvůli stáří nebo nemoci schopni žádné práce.*“ Markéta Musilová, *Péče o chudé*, s. 21.

hrozbu v životě chudších vrstev jak na venkově, tak ve městě. Je jasné, že někteří chudí svůj závěr života přežívali a propadli se do ještě větších existenčních problémů. Obranné strategie v těchto případech pro ně představovaly chudinské spolky, na které se obraceli s žádostmi o podporu.

VI. SEBEREFLEXE CHUDÝCH V ŽÁDOSTECH O PODPORU

Bližší informace o chudých byly zjištěny na základě výzkumu seznamů chudých, které byly sepisovány v rámci farností.³⁰¹ Dalšími prameny, které mají vypovídající hodnotu o chudých, jsou žádosti o podporu.³⁰² Samotné žádosti o podporu se dochovaly z roku 1811, měly stejný formát, podléhaly stejné stylizaci a byly psané v německém jazyce.³⁰³ V nadpisu nebylo uvedeno, že se jednalo o žádost, tato prosba byla formulována až v samotném textu. Žádosti byly nadepsány oslovením, které mívalo stejnou či podobnou formu: „*Durchlauchtiger Fürst Gnädigster Herr Herr*“, „*Durchlaustiger Fürstin*“ či „*Hoch und wohlgeborene Fürstin, Euere fürstliche Durchlaut*“. Následoval samotný text, kde se chudí dovolávali milosrdenství a uváděli důvod žádosti. Na konci textu bylo uvedeno jejich jméno, popřípadě adresa.³⁰⁴

Z oslovení vyplývá, že uvedené písemnosti byly směřovány přímo členům Spolku na podporu bydlící chudiny. Konkrétně byly adresovány knížeti nebo kněžně Lobkovicovým. Kníže Antonín Isidor Lobkovic byl až do roku 1819 ve funkci představeného Spolku na podporu bydlící chudiny.³⁰⁵ To dokazuje, že se chudí obraceli na nejvýše představeného organizace, u kterého předpokládali, že se nad nimi smiluje a vyhoví jejich přáním. U žádostí, které byly směřované kněžně Lobkovicové je zřejmé, že chudí očekávali větší milosrdenství a v samotném textu se dovolávali její laskavosti. Tento postup však nebyl standardní. V porovnání s počtem žádostí, které byly směřované knížeti Antonínu Isidoru Lobkovicovi, byl počet minimální.³⁰⁶

Chudí většinou sepisovali žádosti o podporu v zastoupení, jelikož neuměli psát, ty byly sepisované na farnostech či v jiných institucích.³⁰⁷ Žádost svým rozsahem vyplnila celou přední stranu, na druhé straně bylo uvedeno stručné shrnutí.³⁰⁸ Ze samotného textu ani shrnutí není jasné, zdali byl příspěvek vyplacený přímo na místě nebo zdali musel žadatel čekat na vyjádření knížete Antonína Isidora Lobkovice. Vzhledem k počtu žádostí a zaměstnanosti představeného Spolku na podporu bydlící chudiny je pravděpodobné, že písemnosti nevyřizoval samotný kníže Antonín Isidor

³⁰¹ Z celkového počtu žádostí byl vybrán vzorek třiceti žádostí. SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

³⁰² TAMTÉŽ, inv. č. 0023, kart. 11.

³⁰³ Z třiceti zkoumaných žádostí se pouze tři lišily svým vzhledem.

³⁰⁴ TAMTÉŽ.

³⁰⁵ TAMTÉŽ, inv.č. 0013-0018, kart. 10.

³⁰⁶ Z třiceti žádostí jich bylo pouze pět směřováno kněžně Lobkovicové, ostatní knížeti Antonínu Isidorovi Lobkovicovi. TAMTÉŽ.

³⁰⁷ Jedna ze žádostí byla sepsána ve špitále.

³⁰⁸ TAMTÉŽ.

Lobkovic, ale ostatní členové.³⁰⁹ To, že byly písemnosti směřovány představenému, souvisí se samotnou funkcí v rámci Spolku na podporu bydlící chudiny. Podle zakládající listiny měl veškerou korespondenci vyřizovat právě představený.³¹⁰

Ve srovnání s žádostmi o podporu v Táboře v druhé polovině 19. století je zřetelný rozdíl. Žádosti o podporu směřované Spolku na podporu bydlící chudiny nebyly dovedeny k takové dokonalosti jako v tamním městě.³¹¹ Tento rozdíl může být způsoben časovým odstupem a vývojem chudinské péče nebo také funkcí samotného spolku, který vystupoval jako dobročinný spolek a zřejmě nebylo v jeho silách kontrolovat samotné chudé, zdali uvádějí ve svých žádostech pravdivou skutečnost a na příspěvek nárok mají. Navíc podpora přisouzená v Táboře byla dlouhodobá, kdežto příspěvek v Praze byl jednorázový.

Na základě výzkumu žádostí bylo zjištěno, že opět převažoval počet žen nad muži.³¹² Obsahy všech písemností vypovídají o bídě chudých, poníženosti a přání pomoci. Někteří z žadatelů uvádějí ve své žádosti pouze strohé přání o almužnu a pomoc, kterou očekávají od hraběte Antonína Isidora Lobkovice.³¹³ V tomto případě žádal žadatel o příspěvek pouze pro sebe a není možné z tohoto pramene zjistit bližší informace o chudých.

Jana Bentová díky celkovému oslepnutí, které považovala za Boží poslání a které trvalo již devět let, přišla o své městské povolání krejčí. Posledních devět let téměř proseděla, jelikož nemohla nic dělat a byla o „žebrácké holi“. Její bída dokonce ještě vzrostla před několika dny, kdy ji trefil „šlak“. Díky jejímu věku, dvaadesátiletým a zdravotním příhodám uváděla, že jde vstříc ještě větší bídě. Proto ze svého nemocného lůžka prosila o pomoc v nouzi, kterou by ona a její dcera, která ohluchla, potřebovaly.³¹⁴ Díky takovéto žádosti je možné o chudých zjistit více informací. Přestárlá žena, která trpěla dvěma zdravotními komplikacemi, měla minimální možnosti

³⁰⁹ Na samotných žádostech jsou z druhé strany vždy uvedeni členové Spolku na podporu bydlící chudiny, kteří žádosti sepisovali. Jednalo se o Josefa Rangherého a Františka Zunterera. TAMTĚŽ.

³¹⁰ TAMTĚŽ, inv.č. 0012, kart. 10

³¹¹ „K takovéto žádosti o chudinskou podporu v Táboře bývalo předkládáno také tzv. chudé vysvědčení nebo chudý list, který potvrzoval neutěšenou sociální a finanční situaci žadatele. Toto potvrzení, které dávalo nárok na chudinskou podporu, posuzovalo a vydávalo obecní zastupitelstvo. Obec měla povinnost zjistit všechny potřebné okolnosti a to domovskou příslušnost, majetek a příjmy žadatele, možnost opatřit si výdělek, zdravotní stav apod. Rozhodujícím faktorem byla také majetnost osob, které měly ze zákona povinnost se o žadatele starat. Na základě těchto skutečností pak obec rozhodla, zda je žadatel skutečně osobou chudou a zda je nárokováná podpora oprávněná“. Jaroslava Tkadlecová, Chudinská péče, s. 38.

³¹² Z třiceti žádostí jich bylo devatenáct ze strany žen, jedenáct žádostí nechali sepsat muži. SOA Litoměřice, SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv. č. 0026, kart. 12.

³¹³ Celkem 13 žádostí je krátkých, kde chudí uvádějí jen, že žádají o almužnu. TAMTĚŽ.

³¹⁴ TAMTĚŽ.

se uživit. Jak sama vypověděla, dříve se živila jako krejčí, což naznačuje určitou sebereflexi. Když ještě byla schopná, starala se sama o sebe a cizí pomoc nepotřebovala. Díky oslepnutí se ale její životní situace změnila a byla nucena žádat o příspěvek. Nemoci byly jedním z nejčastějších důvodů zchudnutí. Dalo by se očekávat, že v tomto případě začnou svým rodičům vypomáhat potomci žadatele, ale jak z žádosti vyplývá, dcera byla hluchoněmá a od té se zřejmě pomoci Janě Brentové nedostalo. V samotné žádosti je zajímavá ta skutečnost, že žadatelka uvádí pro jistotu dvě zdravotní příhody – oslepnutí a „šlak“.³¹⁵ Je jasné, že se žadatelka svým způsobem pojišťovala, aby jí byl příspěvek opravdu proplacen. Když by nebylo respektováno její oslepnutí, stále by byla ještě možnost, aby se odvolávala na mrtvici a hluchoněmost své dcery. V neposlední řadě je důležité uvést, že žadatelka žádala o pomoc, kterou nespecifikovala. Ta tedy nemusela být pouze v peněžité formě, ale i ve formě naturálií.³¹⁶

V další žádosti žadatel prosil za sebe a další osobu. Vdova Veronika Čermáková, která pocházela z chudé třídy a byla bez prostředků, uváděla, že sama nemocná není, ale díky svému věku prosila pro sebe a hlavně pro svoji dceru, která byla neustále nemocná, o pomoc. Konkrétně žádala o chléb a ostatní potřeby, kterými by zaopatřila jídlo při nadcházející zimě.³¹⁷ Je zřejmé, že nemoc byla hlavním stimulem pro přiznání příspěvku. Žadatelka sice uvedla, že nemocná není, ale odkazovala na nemoc své dcery. Veronika Čermáková žádala také o pomoc, ale tu už specifikovala. Jednalo se jí přímo o potraviny, které potřebovala, aby uživila samu sebe a dceru. Také uváděla hrozbu, která chudým hrozila každý rok a to zimní měsíce. Celkový pohled na působení Spolku na podporu bydlící chudiny dokazuje, že chudí trpěli právě nejvíce v tomto období. Sama Veronika Čermáková si tuto skutečnost uvědomovala, proto žádala o příspěvek v předstihu.³¹⁸

Sebereflexe chudých byl skutečný jev, jelikož si chudí uvědomovali, v jaké situaci se nacházejí, co jim brání si vydělat a jaké existenční problémy jim hrozí. Uvědomění si sama sebe bylo nutností, aby mohli přežít. Kateřina Gruntová žádala o almužnu a přímo uváděla důvody pro získání příspěvku. Na prvním místě uváděla, že je již patnáct let vdovou, byla stará osmašedesát let a byla tak chudá, že jí přispíval chudinský institut

---

³¹⁵ V žádosti je přímo uvedeno: „*Ich wurde Donnerstag den 24. diesses vom Schlag erreicht*“. TAMTÉŽ.

³¹⁶ Jak již bylo uvedeno, Spolek na podporu chudým nerozdával pouze peníze, ale také dřevo, deky, potraviny, aj. TAMTÉŽ, inv.č. 0013 – 0018, kart. 10.

³¹⁷ TAMTÉŽ.

³¹⁸ Žádost je datována 27. října 1811. TAMTÉŽ.

příspěvkem. Tento příspěvek byl ale podle ní v dané strašné době málo prospěšný. Navíc naříkala na své prsty a ruce, které byly celé zakrnělé a nemohla kvůli nim pracovat.³¹⁹ Tato žadatelka shrnula v několika bodech celé své trápení, které vypovídalo o jejím stavu. Na prvním místě uváděla své vdovství, což může znamenat, že v něm viděla veškeré své těžkosti. Z její žádosti vyplývá, že se chudí neobraceli pouze na Spolek na podporu bydlící chudiny, ale žádali o příspěvky i u jiných institucí. Z popsání situace je jasné v jaké výši chudinské instituce příspěvky rozdávali. Podpora byla minimální, což chudé nutilo obcházet více institucí, kde o příspěvky žádali. Důležité je, že si Kateřina Gruntová uvědomovala svoje postavení, řadila se mezi chudé a vypsala veškeré náležitosti, které její chudobu způsobily.

Chudým mohl být člověk, který byl závislý na cizí pomoci z jiných příčin než z důvodu stáří a nízkého výdělků. Antonia Jelínková žádala oblečení pro svého otce. Ten sloužil své vlasti jako dělostřelec, což mu způsobilo, že přišel o nohy a ruce a stal se invalidou. Díky tomuto zranění byl odkázán na lůžko, ale neměl žádné oblečení, s kterým by přečkal zimu. Antonia Jelínková žádala pro svého otce oblečení. Žádost byla sepsána přímo ve špitále, kde se otec nacházel.³²⁰ Příčiny zchudnutí mohly být různé, ale předpokladem pro tento stav bylo společenské postavení. To, že nemohla dcera pořídit svému otci oblečení, vypovídá o sociálním postavení této rodiny. Otec pocházel z chudých poměrů a díky svému stavu nebyl schopný svou situaci řešit. Žadatelka svým způsobem vyzdvihla skutečnost, že otec se stal invalidou díky službě vlasti a předpokládala, že se vlast o otce postará. To se však neuskutečnilo, jelikož žádala o oblečení u představitele dobročinného spolku.

Na základě výzkumů žádostí o podporu je možné vyvodit určitý závěr. Chudí při všech svých žádostech vytvářeli určité stereotypy. Vždy se stavěli do pozice poniženého prosícího,³²¹ který žádal, aby se mu dostalo pomoci. Tabulka č. 9 podává přehled o uvedených důvodech pro přiznání příspěvku v samotných žádostech. Počet žen převažující nad muži mohl být opět dobovým sociálním postavení těchto pohlaví. Žena byla v závislém postavení a byla mnohem více odkázána na cizí pomoc. Záleželo ale také na okolnostech, které toto pohlaví nutilo žádat o příspěvky.

Z tabulky také vyplývá, že sebereflexe chudých na počátku 19. století byla ovlivněná téměř stejnými faktory jako v předchozích stoletích a to na prvním místě

---

³¹⁹ TAMTÉŽ.

³²⁰ TAMTÉŽ.

³²¹ V každé z žádostí je přímo uvedená fráze, že žadatel prosí na kolenou. TAMTÉŽ.

stářím a nemocemi. Tento fakt koresponduje s tvrzením, že stáří bylo jedním z největších hrozeb pro chudé, což si určitě sami uvědomovali, jelikož to uváděli nejčastěji.³²² Dalším faktorem byla nemoc, která ale často souvisela se stářím a měla tedy přímou návaznost na vysoký věk žadatele. Například Kateřina Gruntová se odvolávala na své zakrnělé prsty a nuce, což by bylo možné diagnostikovat jako příznaky artrózy – nemoci převážně starých lidí³²³. Posledním z nejčastěji uváděných důvodů byl rodinný stav. Jak již bylo řečeno, vdovství znamenalo pro zchudlé ženy vážné existenční potíže, které je nutily žádat o příspěvky.

Tabulka č. 9

Důvody pro žádosti o podporu

Důvody	Muži	Ženy
Stáří	6	10
Nemoc	4	7
Rodinný stav	2	4
Neuvedeno	6	7

Jakmile nebyla žádost strohá, rozepisovali se chudí o důvodech žádosti a reprezentovali se jako osoby, které žijí v bídě a pomoci, které se jim dostane, si budou vážit jako dobrého skutku. Role poniženého žadatele byla v kontrastu s adresátem. Kníže nebo kněžna Lobkovicové byli popsáni jako lidé blahosklonní, známí svou pomocí chudým. Při srovnání těchto dvou postavení, je zde zřetelná propast mezi adresátem a žadatelem.

Je důležité zmínit, že žádosti byly psané prostřednictvím třetí osoby, která do žádosti mohla připsat i své připomínky, aniž by to žadatel věděl. To zřejmě souvisí s prvotním popsáním adresáta, formulace užitá na začátku žádosti zřejmě popsal zapisovatel na základě svých zkušeností a v samotném textu uvedl specifické přání

³²² Ve srovnání s žádostmi o přijetí do humpoleckého chudobince se také opakovalo jako důvod stáří. Markéta Musilová, *Péče o chudé*, s. 25.

³²³ Artróza je nezánettivé degenerativní chronické onemocnění kloubů. Jedná se o velmi časté onemocnění, zejména ve vyšším věku. Martin Vokurka – Jan Hugo a kol., *Velký lékařský slovník*, Praha 2009⁹, s. 89.

chudého. Podle vzhledu žádostí je možné usuzovat, že se jednalo o standardní postup při jednání s chudými. Jakmile prosil chudý o příspěvek, byla sepsána žádost se stejnými náležitostmi, aby bylo možné se v ní rychle orientovat. Tudíž zde také vyplývá, že takovéto žádosti nebyly ojedinělou záležitostí a patřili do každodenních administrativních úkonů, které členové Spolku na podporu bydlící chudiny vyřizovali. Negativním nadále zůstává, že není zdokumentováno nebo se nedochovalo, jakým způsobem bylo s žádostmi nadále nakládáno.

Zarážející je, že z celkového počtu byly pouze tři žádosti podepsané žadateli ve formě křížků.³²⁴ To může znamenat, že některé z žádostí byly dopsány po návštěvě prosícího. V tom případě nemusí být tento pramen brán jako věrohodný, protože zapsané informace mohly být zkreslené a nemusely vypovídat o pravdivém popisu žadatele. Na druhé straně se mohlo jednat o tak běžný úkon, že zapisovatelé nevyžadovali podpis žadatele, který stejně neměl vliv na vyhovění žádostí. Adresa a jméno byly uvedené na konci žádosti. Jestliže tedy příspěvek nebyl vyplacen hned na místě, měli zapisovatelé informaci o bydlišti žadatele uvedenou.

---

³²⁴ SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv.č. 0023, kart. 11.

VII. Závěr

Problematika chudinské péče je poměrně rozsáhlá a ve svém důsledku se týká mnoha tematických celků, které lze uchopit v několika rovinách.

Vnímání chudého se během jednoho století výrazně změnilo. Chudinská péče v 18. století by se dala shrnout jako sféra intervencí. Snaha uzavírat chudé do donucovacích pracoven po uzavření špitálů vypovídala o snaze soustředit chudé na jedno místo, kde by byli pod neustálým dohledem a nemohli svým jednáním škodit veřejnosti. Posun v myšlení byl znatelný se vznikem buquoyského chudinského ústavu. Tento spolek byl inovačním prvkem v rámci sociální péče. Fungoval na základě dobročinnosti, neinternoval chudé do pracoven a byl vystaven na hodnotách „lásky k bližnímu“. O tom, že tato péče byla ojedinělá ve snaze pomoci chudým, vypovídala i snaha o její užití v rámci dalších panství a měst habsburské monarchie na základě nařízení Josefa II. Při vzniku buquoyského ústavu se změnilo i postavení chudého. Intervence chudého byla odmítnuta a začlenil se mezi širší veřejnost. Přestože chudému zůstalo vymezení na okraji společnosti, byly již jeho existenční problémy uchopeny ve snaze pomoci mu začlenit se do společnosti.

Změna postavení chudých svým způsobem koresponduje s postavením šílenec, u kterého se měnilo sociální začlenění podle názoru veřejnosti. Michel Foucault upozorňuje, že ve středověku nebyl šílenec nijak vyloučen ze společnosti, nebyl chápán jako špatný nebo nebezpečný. V renesanci bylo bláznovství považováno za vášně, která je v životě velice důležitá. V osvícenství ale šílenec začínal být vnímán negativně. V tomto období byl důležitý především rozum, věda, pokrok a racionalita. Je jasné, že u obou případů hrál největší roli přístup veřejnosti a jeho myšlenkové změny. Tento příklad nenaznačuje jakoukoliv podobu mezi chudým a šílencem, ale naznačuje podobný vývoj ve vztahu přístupu veřejnosti.

Problematika dobročinné péče byla rozdílná na venkově a ve městě. Tato situace byla dána finančním zázemím těchto prostředí a jejich možnostmi. Situace na konci 18. století potvrzovala domněnku, že dobročinná péče na venkově byla krátkodobá a neefektivní. Dokladem toho byl zánik buquoyského spolku po smrti hraběte Jana Nepomuka Buquoye a postupné zanikání ústavů, které vznikly na dalších panstvích. Neochota finančně podporovat tyto spolky ze strany státu či samotných panství měla za následek úpadek a postupný zánik.

Na základě zpracování archivních pramenů představila diplomová práce dobročinný Spolek na podporu bydlící chudiny. Přestože dobročinná péče na venkově zanikla, byl spolek v Praze částečně postaven na stanovách buquoyského ústavu. Dokladem byly přístupy uplatněné v rámci snahy evidovat chudé, členění spolku podle farností, snaha spíše podporovat chudé prostřednictvím hmotných prostředků jako byly deky, potraviny a otop. Toto přebírání stanov potvrzuje určitý vývoj dobročinných spolků. Zatímco v 70. letech 18. století byl buquoyský ústav ojedinělým případem, na počátku 19. století byl již předlohou pro další spolky.

Při samotném rozboru činností Spolku na podporu bydlící chudiny byla věnována pozornost stanoveným normám a skutečnostem. Uplatněná nařízení se často rozcházela se stanovenými normami, jelikož některá nařízení nebyla dodržována. Dokladem byl například rozdíl v podpoře žebrajícím. Zatímco zakládající listina zakazovala jakoukoliv podporu žebákům a ustanovila podporu pouze bydlící chudině, v praxi toto nařízení nebylo akceptované, proto se i této skupině chudých podpory dostalo. Dalším ideálem bylo vymezení prostředků, které se měly mezi chudé rozdávat. Zakládající listina určovala přímo, z jakého materiálu se má dětem vydávat oblečení, v praxi to však dodržováno nebylo. Důvodem nedodržení byla snaha omezit finanční výdaje a také využití příspěvků od veřejnosti, která darovala i hmotné prostředky.

Norma a skutečnost se také rozcházely v ustanovení funkcí v rámci Spolku na podpory bydlící chudiny. Zatímco bylo nařízeno, aby představitel spolku měl na starosti veškerou korespondenci a pokladnu, v praxi zastávaly tyto funkce dvě osoby. Jasně je, že při rozvoji spolku nebylo v silách jednoho člena zastávat dvě funkce. Navíc toto rozdělení funkcí v praxi mělo i kontrolní ráz. Po rozboru zakládající listiny, srovnáním normy a skutečnosti, vyšlo najevo, že tato listina měla spíše doporučující ráz. Veškerá nařízení nebyla dodržována, některá byla porušována nebo nebyla uskutečňována přesně podle představ zakládající listiny. Na druhé straně vypovídala tato listina o dobových názorech a domněnkách, které spolčenost měla o chudých. Idealizace chudého a dobročinné péče byla počátkem 19. století značná. Nejprínosnějším příkladem je právě rozdíl v dopadu rozdávání příspěvků. Bydlící chudý mohl být zároveň i žebákem, což svým způsobem zakládající listina vyvracela.

Jedním z výrazných rozdílů oproti dobročinné péči na konci 18. století byla efektivita pražského spolku a její prosperita. Prvotní domněnkou bylo, že se spolek bude pohybovat na hranici bankrotu. Tento předpoklad byl však vyvrácen, jelikož z analýzy výročních zpráv byl znatelný vysoký příjem tohoto spolku.

To souviselo se samotnou koncepcí spolku a základy, na kterých byl postaven. Aktivní vybírání příspěvků členů spolku po městě nebo angažování se v projektech jako byla koncertní představení zčásti zaručovalo příjem této organizace. Jedním z hlavních faktorů podmiňující příjmy spolku byl počet přispěvatelů. Jejich analýza přinesla zajímavé výsledky. Mezi přispěvateli byli zastoupeni lidé z různých společenských tříd. Přispívala šlechta, podnikatelé, měšťané, úředníci, ale i řemeslníci. Pomoc těchto lidí nevyvěrala sama od sebe, ale až na základě požádání. To mohlo souviset i s určitým soupeřením o své postavení na veřejnosti a se snahou se reprezentovat. Když přispěl chudým řemeslník, musel zároveň přispět i šlechtic. Toto soupeření mohlo být postaveno i na finančním zázemí přispěvatelů. Šlechtic byl ve společnosti na vyšším místě než řemeslník, proto přispěl také, a to vyšší částkou, aby byl znatelný rozdíl v společenském postavení mezi ním a řemeslníkem. Tuto skutečnost dokládají výše příspěvků. Nižší vrstvy společnosti jako byli měšťané, úředníci a řemeslníci, přispívaly maximálně padesát zlatých. Naproti tomu šlechta přispívala od padesáti zlatých do několika tisíc.

Jedním z dalších badatelských zájmů bylo zjistit dobovou situaci a její dopad na působení tohoto spolku. Konkrétně byla věnována pozornost bankrotu, který byl vyhlášen v roce 1811. Zatímco v letech 1811 a 1812 vykazoval tento spolek zvyšující se příjmy získané od přispěvatelů, samotný dopad bankrotu byl evidentní až v letech 1813 a 1814. Bankrot nezapříčinil sice zánik tohoto spolku, ale měl vliv na jeho celkový příjem. Tento dopad byl doložen výrazným nízkým počtem přispěvatelů a získanou částkou v porovnání s dalšími výročními zprávami. Svědčí to o tom, že zhruba rok či dva po vyhlášení bankrotu měli lidé takové finanční prostředky, které jim zaručovaly žít nadále na stejné úrovni, přičemž samotná krize se projevila až s odstupem času. Konec napoleonských válek měl oproti dopadu bankrotu opačný účinek. Po skončení Vídeňského kongresu v roce 1815 vykazoval Spolek na podporu bydlící chudiny jeden z nejvyšších příjmů. To dosvědčovalo uvolnění situace, které prospělo nejen samotnému spolku.

Ve třech pražských městech, na Novém Městě, Starém Městě a Malé Straně bydleli chudí roztroušeni po celých čtvrtích a nebyli eliminováni na okraje. Jedinou výjimku tvořily Hradčany, kde bydleli chudí na okraji této čtvrti. Tento fakt byl dán dobovou zástavbou na Hradčanech, jelikož se skládaly téměř výlučně ze šlechtických paláců. Předpokládané tvrzení, že se budou chudí zdržovat na jednom a tom samém místě a nebudou migrovat po Praze, bylo vyvrácené. Chudí podle analýzy pramenné základny

po Praze migrovali, nejčastěji za prací. Tento fakt byl doložen například na základě srovnání fungující manufaktury na výrobu kameniny na Novém Městě, kde se chudí zdržovali a následný úbytek chudých po jejím výrazném snížení počtu zaměstnanců.

Samotný rozbor chudých vycházel z evidenčních pramenů. Mezi chudými převládaly ženy, nejčastěji vdovy ve vyšším věku. Jeden z důvodů tohoto stavu byl fakt, že se žena po ovdovění neuchylovala opět do manželského svazku tak často jako muži. Navíc vdova z chudších poměrů se po smrti dostala do vážných existenčních problémů, což koresponduje s největším zastoupením vdov mezi chudými. Při analýze mužského pohlaví vyšlo najevo, že žádali o příspěvky nejčastěji ženatí muži. Důvodem byl vyšší počet dětí, které chudí nedokázali uživit, a nízká nabídka práce.

Při snaze postihnout reflexi zchudnutí se ukázalo, že jedním z hlavních stimulů tohoto stavu byl vysoký věk chudých a povolání. Většina chudých se živila jako nádeníci. Toto povolání bylo omezeno sezonními pracemi, kdy v létě byla větší nabídka práce než v zimě a navíc samotnými vlastnostmi nádenické práce. Ta byla placena ve formě denní mzdy a byla nekvalifikovaná, tudíž pracující neměl jistotu dlouhodobého výdělků a o práci mohl kdykoliv přijít. Chudí podporovaní Spolkem na podporu bydlící chudiny měli společný znak, tím bylo stáří. Věk byl největším omezením při snaze nalézt si zaměstnání, navíc s vyšším věkem přicházely i nemoci, které chudé omezovaly v tom směru, že nebyli samostatní a byli odkázáni na cizí pomoc.

Při hrozbě zchudnutí si chudí volili jako obrannou strategii obrácení se na dobročinné spolky s žádostmi o podporu. Ta mohla být však uplatňována v několika rovinách. Mezi jednou z nich bylo vyvolat lítost a zaručit si tak poskytnutí příspěvku. Příkladem je Anna Koderlová, která při žádosti uvedla, že její dvě děti žebrají. Další obrannou strategií bylo postavit se do role nemocného člověka. Podle uvedených příkladů Jakuba Koukala a Jana Nováka získali nemocní vyšší příspěvek než chudí, kteří vystupovali jako zdraví. Tyto strategie měly vliv na samotné vnímání chudého. Jakmile se reprezentoval jako nemocný nebo se snažil vzbudit lítost, dosáhl vyššího příspěvku. Tato obranná strategie mohla souviset i se zvýšeným počtem chudých v roce 1816 na Hradčanech. Důvod byl zřejmě takový, že v této čtvrti měli chudí možnost jak získat příspěvek od spolku, ale také vyžebrať určitou částku na bohatších obyvatelích.

Posledním z badatelských zájmů byla snaha o postihnutí sebereflexe chudého na základě analýzy žádostí o podporu. Prostřednictvím mikrohistorických příkladů byli

přestavení chudí a jejich důvody pro získání příspěvků. Opět v mnoha případech uváděli omezení způsobená vysokým věkem, což dokazuje, jaký problém představovalo na počátku 19. století stáří. Sebereflexe chudého byla nejvíce znatelná u Kateřiny Gruntové, která shrnula veškeré své trápení do pěti bodů. Na jejím příkladě je možné představit si obraz chudého, který si uvědomoval svůj stav a prezentoval jej za účelem získání příspěvku. Největším problémem u chudých byl podle Kateřiny Gruntové vysoký věk, rodinný stav, v jejím případě vdovství, nemoci způsobené stářím a nemožnost pracovat.

V celkovém měřítku byla diplomová práce přínosná. Pozornost byla věnována myšlenkovým změnám společnosti ve vztahu k chudým, problematice dobročinných spolků a samotným chudým ve snaze postihnout jejich sebereflexi. Prostřednictvím moderních historických metodologií byly řešeny otázky, které jsou v popředí badatelských zájmů. Na základě reprezentativního vzorku pramenné základny byla předložena perspektivita tohoto bádání.

K snaze postihnout celkovou koncepci a strukturu chudinské péče na počátku 19. století by bylo zapotřebí mnohem hlubšího výzkumu a delšího časového úseku. V rámci diplomové práce byla představena dobročinná péče, ale pro další bádání by bylo vhodné zpracovat i péči státní a postihnout její vývoj do 60. let 19. století, kdy byl vydán Zemský zákon daný v příčině opatrování chudých a porovnat tak důsledky samotné péče.

VIII. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

VIII. 1. Prameny nevydané

SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv.č. 0012-0021, kart. 10.

SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv.č. 0023, kart. 11.

SOA Litoměřice, Soukromý spolek, inv.č. 0024-26, kart. 12.

VIII. 2. Prameny vydané

Dobové tisky

Schaller, Jaroslaus, *Beschreibung der Hauptstadt Prag I-IV.*, Praha 1794-1797.

Edice

Roubík, František (ed.), *Plán Prahy z roku 1816*, Praha 1983.

VIII. 3. Literatura

ABRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789 - 1918*, Brno 2005.

BĚLINA, Pavel – KAŠE, Jiří – KUČERA, Jan Pavel, *Velké dějiny zemí Koruny české (1740 - 1792)*, Praha - Litomyšl, 2001.

BORKOVSKÝ, Ivan a kol., *Dějiny Prahy*, Praha 1964.

BRAUDEL, Fernand, *Dlouhé trvání*, in: Václav Hubinger (ed.), *Antologie textu francouzských společenských věd: Antropologie, Sociologie, Historie*, Praha 1995, s. 145 – 188.

BUQUOYOVÁ, Margarete, *Das Buquoysche Armeninstitut-Vorläufer der staatlichen Fürsorge*, Zeitschrift für Ostforschung 31, 1982, s. 255 - 270.

BUQUOYOVÁ, Margarete, *Hrabě Jan Buquoy. Sociální reformátor doby osvícenství*, Fedlkirchen - Westerham 2004.

BURKE, Peter, *Francouzská revoluce v dějepisectví*, Praha 2004.

BŮŽEK, Václav, *Úvod do studia historie*, České Budějovice 1997.

CERMAN, Ivo, *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*, Praha 2008.

- CORBIN, Alain, *Na stopě neznámému. Znovunalezený svět Louise-Francoise Pinagota 1798 - 1876*, Praha 2006.
- ČAREK, Jiří, *K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400 - 1850*, PSH 7, Praha 1971, s. 44.
- ČAREK, Jiří, *Spojení měst Pražských roku 1784*, PSH 4, 1968, s. 130 - 138.
- DÜLMEN, Richard van. *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích, nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003.
- DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie. Vývoj – problémy – úkoly*, Praha 2002.
- DIBELKA, Jaroslav, *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650 - 1750)*, ČČH 106, Praha 2008, s. 19 – 53.
- DIBELKA, Jaroslav, *Příběh Johany Peřkové. Každodenní život tulačky a zlodějky v první polovině 18. století*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= Opera historica 12), s. 315 – 332.
- FAUVE - CHAMOUX, Antoinette, *K historii vdov*, HD 23, 1999, s. 15 - 28.
- FEJTOVÁ, Olga, *Chudinská sociální péče v Praze v období 1781 - 2000*, in: Ledvinka Václav (ed.), *Osm století pražské samosprávy*, Praha 2000, s. 133 - 138.
- FIALOVÁ, Ludmila a kol., *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.
- FISCHER, Wolfram, *Armut in der Geschichte*, Göttingen 1982.
- FOUCAULT, Michel, *Dějiny šílenství v osvícenství. Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*, Praha 1994.
- GEREMEK, Bronislav, *Slitování a šibenice. Dějiny chudoby a milosrdenství*, Praha 1999.
- GRULICH, Josef, *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a České republice po roce 1950*, HD 2, 2002, s. 123 - 146.
- GRULICH, Josef, *Zkoumání „maličkostí“ (Okolnosti vzniku a významu mikrohistorie)*, ČČH 99, 2001, s. 519 - 528.
- HALÍŘOVÁ, Martina, *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvícenství do roku 1914. Disciplinace jako součást ochrany dětství*, Pradubice 2009.
- HIML, Pavel, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002³.
- HLAVÁČOVÁ, Ludmila, *Nemoci a zdravotní péče v dílech českých písmáků v druhé pol. 18. a první pol. 19. stol.*, ČL 63, 1963, s. 33 – 38.

- HLAVÁČOVÁ, Ludmila – Svobodný, Petr, *Pražské špitály a nemocnice*, Praha 1999.
- HOLEC, František, *Obchod s dřívím v Praze ve 14-17. století*, PSH 6, 1971, s. 5 - 101.
- HORSKÁ, Pavla, *Pohyblivá hranice mezi městskou společností a městskou spodinou - specifický problém dějin měst*, DP XVI, 1998, s. 55 - 59.
- HORSKÁ, Pavla, *Pražská populace v 19. století ve srovnání s velkoměstskými populacemi tehdejší Evropy*, DP VII/2, 1987, s. 485 – 492.
- HORSKÝ, Jan - Seligová, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1997.
- Hospodářský slovník naučný. Ilustrovaná encyklopedie veškerého hospodářství polního, zahradního i lesního, jakož i průmyslu hospodářského II*, Praha 1909.
- JELÍNEK, Tomáš, *Žebráci v pražských městech r. 1712*, DP VII/2, 1987, s. 387 - 406.
- JELÍNKOVÁ, Táňa, *Pražští primátoři (1784-1993)*, PSH 26, 1993, s. 103 – 137.
- JINDRA, Zdeněk, *Úvod do studia hospodářských a sociálních dějin*, Praha 1997.
- JÜTTE, Robert, *Poverty and deviance in early modern Europe*, Cambridge 1994.
- Komenského slovník naučný V*, Praha 1938.
- KOUTNÁ, Jana, *Organizace chudinské péče ve Lhenické farnosti*, Zlatá stezka 11, 2004, s. 27 - 41.
- KVAČEK, Robert a kol., *Dějiny Československa II*, Praha 1990.
- KYBALOVÁ, Ludmila, *Baroko a rokoko. Dějiny odívání*, Praha 1996.
- LENDEROVÁ, Milena – Rýdl, Karel, *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*, Praha – Litomyšl 2006.
- LOWENSTEIN, Bedřich, *Lid a chudoba v pohledu 18. a začátku 19. století*, DP XVI, 1998, s. 61 - 65.
- MALÝ, Jakub – RIEGER, František Ladislav (edd.), *Slovník naučný II*, Praha 1863.
- MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří, *Chudé (dolní) vrstvy společnosti českých zemí v 19. století*, in: Machačová Jana - Matějček Jiří (edd.), SSD 9, Opava 1998, s. 121 – 304.
- MACHAČOVÁ, Jana – MATĚJČEK, Jiří, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781 – 1914*, Opava 2002.
- MÍKA, Zdeněk, *Počátky průmyslové výroby v Praze*, PSH 7, 1980, s. 85 – 166.
- MÍKA, Zdeněk, *Dějiny Prahy v datech*, Praha 1989.
- MORAVCOVÁ, Mirjam, *Oděv jako ukazatel sociálních a hygienických poměrů nezámožných vrstev v Praze ve dvacátých až čtyřicátých letech 19. století*, DP VII/2, 1987, s. 435 – 441.

- MUSILOVÁ, Markéta, *Péče o chudé a potřebné v Humpolci v letech 1850 – 1945*, Pardubice 2011.
- NEŠPOR, Zdeněk, *Náboženství na prahu nové doby. Česká lidová zbožnost 18. a 19. století*, Ústí nad Labem 2006.
- NOVOTNÝ, Jan, *Snahy o zlepšení životního prostředí, zdravotnictví a sociální péče v Praze ve druhé polovině 18. století*, DP VII/2, 1987, s. 425 - 427.
- Ottův slovník naučný* V, Praha 1897.
- PAVLÍKOVÁ, Marie, *Josefínská Praha*, PSH 4, Praha 1967-1968, s. 85 - 110.
- PEŠEK, Jiří – ŠAMAN, David, *Chudina vinohradského okresu v letech 1885 - 1913*, PSH 20, 1987, s. 62 - 97.
- PELIKÁNOVÁ - NOVÁ, Zdena, *Lidnatost Prahy v 18. a první čtvrti 19. století*, PSH 1967 – 1968, s. 5-41.
- PETRÁŇOVÁ, Alena, *K využití práce žebráků a tuláků v textilní výrobě v Praze kolem roku 1781*, ČČH 10, 1962, s. 94 - 118.
- PETRÁŇOVÁ, Alena, *Venkovská chudina evidovaná v buquoyanském zaopatřovacím zařízení v druhé polovině 18. století*, JSH 30, 1961, s. 114 - 134.
- PETRÁŇOVÁ, Alena, *Vývoj chudinství v Čechách v době josefínské*, Praha 1958.
- POKORNÝ, Antonín, *1000 let chudinství v Praze. Letmý pohled zpět na jeden úsek kultury českého srdce*, Praha 1940.
- RHEINHEIMER, Martin, *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti 1450 – 1850*, Praha 2003.
- ROUBÍK, František, *Počátky policejního ředitelství v Praze*, Sborník archivu ministerstva vnitra republiky Československé, Praha 1926, s. 1 – 245.
- SITENSKÝ, František (ed.), *Hospodářský slovník naučný*, Praha 1909.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Venkovské vdovy a jejich postavení v rámci rodinných a sociálních struktur. Situace na panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, České Budějovice 2009.
- STEKL, Hannes, *Soziale Sicherung und Soziale Kontrolle. Zur österreichischen Armengesetzgebung des 18. und 19. Jahrhunderts*, in: Bericht über den 14. österreichischen Historikertag in Wien, Wien 1979, s. 136 – 151.
- SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČOVÁ, Ludmila, *Dějiny lékařství*, Praha 2004.
- TINKOVÁ, Daniela, *Kde začíná a končí okraj? K otázce dekriminalizace v osvícenské době*, in: Václav Bůžek – Pavel Král, *Společnost v zemích habsburské*

monarchie a její obraz v pramenech (1526 - 1740), České Budějovice 2006, s. 569 - 572.

TKADLECOVÁ, Jaroslava, *Chudinská péče v Táboře v letech 1850 - 1914*, Brno 2011.

VLK, Josef, *Chudinství královského hlavního města Praha*, Praha 1901.

WINTER, Eduard, *Josefinismus a jeho dějiny. Příspěvky k duchovním dějinám Čech a Moravy*, Praha 1945.

WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906.

ZEITLHOFER, Hermann, *Arbeit und Alter in ländlichen Gesselschaften der Frühen Neuzeit. Die Erwerbstätigkeit im Alter zwischen eigenem Besitz un den Zwängen einer „Ökonimie Auskommens“*, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte. Arbeit im Lebenszyklus 1, 2008, s. 31 - 55.

ZÍBRT, Čeněk, *Česká kuchyně za dob nedostatku před sto lety*, Přerov – Olomouc 2000.

IX. SEZNAM ZKRATEK

AČ	Archivní časopis
ČČH	Český časopis historický
ČL	Český lid
DP	Documenta pragensia
DPM	Documenta pragensia monografia
HD	Historická demografie
JSH	Jihočeský sborník historický
PSH	Pražský sborník historický
SSD	Studie k sociálním dějinám
ZS	Zlatá stezka